

TM

ČASOPIS PRE VÝSKUM DEJÍN KNIŽNEJ KULTÚRY

Redakčná rada:

Predsedníčka: Mgr. Eva Augustínová, PhD. – Slovenská národná knižnica;
Členovia: Mgr. Miriam Ambrúžová Poriezová, PhD. – Univerzitná knižnica
v Bratislave; Mgr. Mária Bóbová, PhD. – ŠVK Banská Bystrica; doc. Mgr. Marcela
Domenová, PhD. – ŠVK Prešov; PhDr. Viliam Čičaj, PhD. – Historický ústav SAV;
PhDr. Eva Kowalská, DrSc. – Historický ústav SAV; prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc.
– UPJŠ Košice; doc. Mgr. Erika Juríková, PhD. – Trnavská univerzita; Mgr. Nora
Malinovská, PhD. – Jesseniova lekárska fakulta, Univerzita Komenského; Mgr. Lucie
Heilandová, PhD. – Národní knihovna ČR; Dr. habil Eszter Kovács, PhD. – OSzK,
Maďarsko; Univ. Prof. Dr. Eva Mârza – Rumunsko; Viktorija Vaitkevičiūtė, Ph.D. –
Národná knižnica Litva

© Slovenská národná knižnica – Národná bibliografia – Oddelenie retrospektívnej
bibliografie, 2025

Všetky práva vyhradené. Za obsahovú a vecnú stránku príspevkov, ako aj za obra-
zový materiál použitý v tomto časopise zodpovedajú autori príspevkov. Príspevky
v sekciách štúdie a materiály prešli dvojím nezávislým recenzným konaním.

ISSN 2989-4158

Evidenčné číslo: EV 308/24/EPP

K N I H ATM

A C T A C U L T U R A E L I B R O R U M

ČASOPIS PRE VÝSKUM DEJÍN KNIŽNEJ KULTÚRY
I/2025

SLOVENSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA
MARTIN 2025

OBSAH / CONTENTS

Zoznam autorov / List of Contributors 9

Úvod / Editorial 11

RECENZOVANÁ ČASŤ / PEER-REVIEWED SECTION ŠTÚDIE / STUDIES

Edina ZVARA 17

*Knihy Mariánskej provincie z polovice 17. storočia /
Books of Marian Province from the Half of 17th Century*

Éva KNAPP 33

*Festive Speeches about King St. Stephen at the Ancient Seminary in Trnava /
Slávnostné kázne o sv. Štefanovi prednášané v starom seminári v Trnave*

Eduard LAINCZ 55

*Kultúra a osvetová činnosť na inkorporovanom území severného Spiša
v rokoch 1939 – 1945 /
Culture and Awareness Raising Activities in the Incorporated Area
of Northern Spiš in 1939 – 1945*

Agnė SUCHODOLSKYTĖ 69

*Reading under Surveillance: Ideological Control and Reader Choices
in Soviet Lithuania's Special Holdings Departments, 1960s – 1980s /
Čítanie pod dohľadom: Ideologická kontrola a čitateľská sloboda
v špeciálnych fondových oddeleniach sovietskej Litvy, 1960 – 1980*

MATERIÁLY / MATERIALS

Mária PITÁKOVÁ	93
Astronomické diela tlačí 16. storočia z františkánskych knižníc /	
<i>Astronomical Works of 16th Century Held in the Slovak National Library</i>	

Tomasz STOLARCZYK	103
Works Devoted to Monastic Book Collections – Monographs,	
Source Editions of Library Inventories and Catalogues,	
Contemporary Printed Library Catalogues of Old Prints –	
Prepared in Polish Libraries and Scientific Institutes /	
<i>Práce venované kláštorným knižným zbierkam – monografie,</i>	
<i>inventáre a katalógy starých tlačí vydané poľskými knižnicami a inštitúciami</i>	

NERECENZOVANÁ ČASŤ / NON PEER-REVIEWED SECTION SPRÁVY O ČINNOSTI KNIŽNÍC / REPORTS FROM THE LIBRARIES

Lívia KURUCOVÁ – Bronislava NAVAROVÁ	127
Publikačné aktivity Kabinetu retrospektívnej bibliografie	
Univerzitnej knižnice v Bratislave na stránkach zborníka Kniha /	
<i>Publication Activities of Cabinet of Retrospective Bibliography</i>	
<i>of University Library in Bratislava in Kniha</i>	

Barbora VYCHYTILOVÁ – Nela VRTOCHOVÁ	141
Projekty a výstupy Kabinetu rukopisov, starých	
a vzácných tlačí UKB vo vedeckom zborníku Kniha /	
<i>Projects and Outputs of Cabinet of Manuscripts,</i>	
<i>Old and Rare Prints of University Library in Bratislava in Kniha</i>	

KALENDÁRIUM / CALENDARIUM

Stanislava K N A P Ć O K O V Á	149
Biskup Karol Rimely /	
<i>Bishop Karol Rimely</i>	

RECENZIE / REVIEWS

Jozef Gregor Tajovský v slovenskej a českej tlači: <i>Výberová personálna bibliografia</i> .	
Očenáš, Ivan a Slavomíra Očenášová-Štrbová, eds.	
Hana Gregorová v slovenskej a českej tlači: <i>Výberová personálna bibliografia</i> .	
Očenáš, Ivan a Slavomíra Očenášová-Štrbová, eds. (Ivana Poláková)	157

ZOZNAM AUTOROV

LIST OF CONTRIBUTORS

PhDr. Stanislava Knapčoková, PhD.

Slovenská národná knižnica
Nám. J. Cígera Hronského 1, 036 01 Martin
stanislava.knapcokova@snk.sk

Dr. Éva Knapp

knapp.ilonaeva@gmail.com

Mgr. Livia Kurucová, PhD.

Univerzitná knižnica v Bratislave,
Michalská 1, 814 17 Bratislava
livia.kurucova@ulib.sk

Mgr. Eduard Laincz

eduard.laincz@gmail.com

Mgr. Bronislava Navarová

Univerzitná knižnica v Bratislave
Michalská 1, 814 17 Bratislava
bronislava.navarova@ulib.sk

Mgr. Mária Pitáková, PhD.

Slovenská národná knižnica
Nám. J. Cígera Hronského 1, 036 01 Martin
maria.pitakova@snk.sk

Ing. Ivana Poláková, PhD.

Slovenská národná knižnica
Nám. J. Cígera Hronského 1, 036 01 Martin
ivana.polakova@snk.sk

Tomasz Stolarczyk, PhD.

University of Łódź Library
Jana Matejki 32/38, 90-237 Łódź
lenczycanin@poczta.onet.pl

Agnė Suchodolskytė

Faculty of History, Vilnius University
Universiteto g. 7, LT-01131 Vilnius, Lithuania
agne.suchodolskyte@if.stud.vu.lt

Mgr. Nela Vrtochová

Univerzitná knižnica v Bratislave
Michalská 1, 814 17 Bratislava
nela.vrtochova@ulib.sk

Mgr. Barbora Vychytilová

vychytilova@gmail.com

Edina Zvara PhD., associate professor

University of Szeged, BTK Department
of Cultural Heritage and Human Information
Sciences, H-Szeged 6722, Egyetem u. 2.
zvara.edina@szte.hu

ÚVOD

Prvé tohtoročné číslo transformovaného časopisu *Kniha I/2025* v súlade so svojím cieľom, ktorým je predstavovať najnovšie výsledky bádateľskej činnosti pracovníkov knižníc a iných pamäťových a vzdelávacích inštitúcií, v recenzovanej časti prináša kvalitné, vedecky spracované články zo starších (17. – 18. storočie) i novších dejín knižnej kultúry (20. storočie).

Chronologicky najstaršími dokumentmi sa zaoberá štúdia *Knihy Mariánskej provincie z polovice 17. storočia* (Books of Marian province from the half of 17th century), ktorá predstavuje podrobnú obsahovú analýzu zoznamu tlačí patriacich kláštorom Mariánskej provincie uhorských františkánov. Ide o rukopisný zoznam kníh, ktorý doteraz nebol publikovaný v maďarskej ani zahraničnej literatúre a rozhodne by si v budúcnosti zaslúžil aj vedeckú komentovanú edíciu. Okrem iného je aj zaujímavým prínosom k dejinám františkánskych knižníc (aj Františkánskeho rádu), ktorými sa zaoberalo už viacero bádateľov u nás aj v zahraničí.

Na historickú tému je zameraný aj príspevok *Slávnostné kázne o sv. Štefanovi prednášané v starom seminári v Trnave* (Festive Speeches about King St. Stephen at The Ancient Seminary in Trnava). Prezентuje doteraz nepreskúmaný súbor trnavských kázní z 18. storočia venovaných pamiatke prvého uhorského kráľa – sv. Štefana. Ide zrejme o študentské práce budúcich kňazov / kazateľov, ktoré sú koncipované v duchu cicerónskej rétoriky typickej pre 18. storočie. Vďaka podrobnej analýze kázní z rôznych aspektov, ako aj ich porovnaní s kázňami tej istej proveniencie z 2. polovice 18. storočia sa tento materiál stáva významným doplnkom vedomostí o barokovej kazateľskej tvorbe viažucej sa s našim územím.

Nasledujú dva príspevky venované novším dejinám knižnej kultúry. Prvý z nich nazvaný *Kultúra a osvetová činnosť na inkorporovanom území severného Spiša v rokoch 1939 – 1945* prostredníctvom výskumu archívnych prameňov a množstva analyzovaného materiálu veľmi podrobne poukazuje na podpornú činnosť slovenských spolkov pre chudobných obyvateľov, ďalej učiteľov, notárov a kňazov zameranú na pozdvihnutie obyvateľstva na území severného Spiša v rokoch 1939 až 1945.

Veľmi zaujímavý článok *Čítanie pod dohľadom: ideologická kontrola a čitateľská sloboda v Špeciálnych fondových oddeleniach sovietskej Litvy, 1960 – 1980* (Reading under Surveillance: Ideological Control and Reader Choices in Soviet Lithuania's Special Holdings Departments, 1960s – 1980s) skúma úlohu tzv. Špeciálnych fondových oddelení (*specfondy*) v sovietskej Litve v období 60. až 80. rokov 20. storočia so zameraním na ich ideologickú kontrolu a reštrikcie informácií. Skúma obsahové zloženie tlačí uložených v *specfonde*, prístup k nim a skupiny čitateľov, ktorým bol tento

prístup umožnený. Na základe analýzy sa ukazuje, že špeciálne fondy neslúžili len na pasívne uchovávanie cenzurovaného materiálu, ale stávali sa aj aktívnym nástrojom na ideologickú prácu s rôznymi skupinami obyvateľstva.

Do sekcie *Materiály* sú zaradené dva články. Prvý z nich je venovaný astronómickým dielam 16. storočia z františkánskych knižníc uložených v Slovenskej národnej knižnici. primárne sa zameriava na dva konvolúty a niekoľko ďalších diel, ktoré sa zachovali vo františkánskych knižniciach a sú zaujímavé nielen obsahom, ale aj bohatými ilustráciami názorne približujúcimi vizuálne vnímanie poznatkov o vesmíre v skúmanom období. Analýza týchto diel ukazuje aj zaujímavé prepojenia na Krakov a jeho vzdelanecké prostredie.

Druhý článok sa zameriava na *Práce venované kláštorným knižným zbierkam – monografiám, inventárom a katalógom starých tlačí vydaným poľskými knižnicami a inštitúciami* (Works devoted to monastic book collections – monographs, source editions of library inventories and catalogues, contemporary printed library catalogues of old prints – prepared in Polish libraries and scientific institutes). Ide o prehľadný článok, ktorého cieľom je predstaviť najdôležitejšie práce o histórii a súčasnosti poľských kláštorných knižníc so zameraním na jednotlivé rády; dominikánov, bernardínov, paulínov, piaristov a karmelitánov. Pozitívom takéhoto prehľadu je možnosť oboznámiť sa s prácami poľských kolegov, ktoré by mohli byť inšpiráciou aj v našom prostredí.

Prínosné informácie obsahujú aj články zaradené do nerenzovanej časti tohto čísla. Dva príspevky, venované minulo-ročnému jubileu *Knihy*, obsahujú prehľad publikačnej činnosti zamestnancov Univerzitnej knižnice v Bratislave na stránkach tohto periodika. V kronike zase S. Knapčoková pripomína osobu a knižnicu banskobystrického biskupa Karola Rimelyho pri príležitosti 200. výročia jeho narodenia. Jeho knižná zbierka, ktorá je súčasťou fondov Slovenskej národnej knižnice, je prístupná bádateľom aj v digitalizovanej forme na portáli dikda.snk.sk.

Príspevky v tomto čísle časopisu *Kniha* sú prínosné a inšpiratívne ako z obsahového, tak aj z metodologického hľadiska. Okrem toho, že dopĺňajú informácie ku kláštorným knižniciam a františkánskej knižnej kultúre, upriamujú pozornosť aj na nemenej zaujímavé dejiny osvetovej činnosti a cenzúry v 20. storočí.

EDITORIAL

The first issue of the newly transformed journal *Kniha* in 2025, in line with its mission to present the latest research findings of professionals working in libraries and other memory and educational institutions, brings—in its peer-reviewed section—high-quality, scholarly articles covering both early (17th – 18th centuries) and more recent (20th century) aspects of book culture.

The chronologically oldest documents are examined in the study *Books of the Marian Province from the Mid-17th Century*, which provides a detailed content analysis of a list of prints belonging to the monasteries of the Marian Province of the Hungarian Franciscans. This is a manuscript list of books that has not yet been published in either Hungarian or international scholarly literature, and it certainly deserves a future critical annotated edition. It also contributes to the history of Franciscan libraries (and the order itself), a field that has already attracted the interest of researchers both in Slovakia and abroad.

Another contribution on a historical topic is the article *Festive Speeches about King St. Stephen at the Ancient Seminary in Trnava*, which presents a previously unexamined corpus of 18th-century sermons from Trnava devoted to the memory of the first Hungarian king—St. Stephen. These are likely student works written by future priests or preachers, composed in the Ciceronian rhetorical style typical of the 18th century. Thanks to a detailed analysis of the sermons from multiple perspectives, as well as a comparison with similar texts from the second half of the 18th century, this material makes a valuable contribution to our understanding of Baroque homiletics connected to the Slovak cultural sphere.

The next two contributions focus on the more recent history of book culture. The first, titled *Culture and Enlightenment Activities in the Incorporated Territory of Northern Spiš in 1939 – 1945*, draws on archival research and a wealth of analyzed materials to provide an in-depth account of the support activities undertaken by Slovak charitable societies, as well as teachers, notaries, and priests, in order to uplift the communities of northern Spiš during the years 1939 to 1945.

A particularly compelling article, *Reading under Surveillance: Ideological Control and Reader Choices in Soviet Lithuania's Special Holdings Departments, 1960s – 1980s*, explores the role of so-called special holdings departments (*specfondy*) in Soviet Lithuania, with a focus on ideological control and information restrictions. It examines the content composition of the materials stored in these collections, access policies, and the categories of readers who were granted permission to consult them. The analysis reveals that these special collections were not merely passive repositories

for censored material, but functioned as active tools of ideological influence across various social groups.

The *Materials* section includes two articles. The first discusses 16th-century astronomical works preserved in Franciscan libraries and currently housed in the Slovak National Library. It primarily focuses on two convolutes and several additional works that are notable not only for their content but also for their rich illustrations, which vividly depict the period's visual understanding of the cosmos. The analysis also highlights interesting intellectual connections with Kraków and its scholarly environment.

The second article focuses on *Works Devoted to Monastic Book Collections – Monographs, Source Editions of Library Inventories and Catalogues, Contemporary Printed Library Catalogues of Old Prints – Prepared in Polish Libraries and Scientific Institutes*. This overview article aims to present the most important scholarly works dealing with the history and present state of Polish monastic libraries, with a focus on individual orders including the Dominicans, Bernardines, Paulines, Piarists, and Carmelites. One of the notable advantages of such an overview is the opportunity to become acquainted with the research of Polish colleagues, which may serve as an inspiration in the Slovak academic context as well.

Valuable insights are also offered by the articles included in the non-peer-reviewed section of this issue. Two contributions, dedicated to last year's anniversary of *Kniha*, provide an overview of the publishing activities of the staff of the University Library in Bratislava as reflected in the pages of this periodical. In the *Chronicle* section, S. Knapčoková commemorates Bishop Karol Rimely of Banská Bystrica and his library on the occasion of the 200th anniversary of his birth. His book collection, now part of the holdings of the Slovak National Library, is also accessible for researcher in digitized form via the portal dikda.snk.sk.

The contributions in this issue of *Kniha* are both valuable and inspiring, from both a content and methodological perspective. In addition to enhancing our understanding of monastic libraries and Franciscan book culture, they also draw attention to the equally significant history of cultural education and censorship in the 20th century.

Angela Škovierová
Translated by: Editor

RECENZOVANÁ ČASŤ / PEER-REVIEWED SECTION

ŠTÚDIE / STUDIES

KNIHY MARIÁNSKEJ PROVINCIE Z POLOVICE 17. STOROČIA

Edina ZVARA

Abstract

A 17th-century manuscript of Hungarian Franciscan origin contains a previously unpublished document: a catalogue of printed books held by the convents of the Marian Province of the Order. This source has not yet appeared in either Hungarian or international scholarly literature. When the catalogue was compiled in 1647, the province included 19 convents, each of which was asked by the provincial superior to submit a list of its books. The resulting inventory includes nearly 500 entries. Its importance lies not only in its content but also in its uniqueness, as no other library catalogue from any convent of the Marian Province from this period has survived. As such, this document represents a key source for the study of Franciscan book culture in the 17th century.

Keywords: book catalogue, franciscans, library history, Provincia Sanctae Mariae

Abstrakt

Z uhorskej františkánskej proveniencie pochádza rukopisný dokument zo 17. storočia – zoznam tlačí patriacich kláštorom Mariánskej provincie tejto rehole. Tento dokument doteraz nebol publikovaný v domácej ani zahraničnej literatúre. V dobe vzniku tohto katalógu v roku 1647 patrilo do Mariánskej provincie 19 konventov a provinciál všetky požiadal o zaslanie zoznamu kníh. Katalóg obsahuje takmer 500 položiek. Významný je aj z toho hľadiska, že z tohto obdobia sa nezachoval nijaký iný katalóg niektorého z konventov provincie. Katalóg je dôležitým prameňom knižnej kultúry františkánov v sledovanom období.

Kľúčové slová: knižný katalóg, františkáni, historické knižnice, Mariánska provincia

Polovica 17. storočia s ohľadom na dejiny Františkánskej rehole sa v rámci Uhorského kráľovstva považuje za obdobie počiatočného rozkvetu rehole. Výsledkom rekatolizácie bolo, že takmer všetci domáci aristokrati sa vrátili do lona Katolíckej cirkvi. Z tohto obdobia to bol najmä Adam Baťán (1610 – 1659) a František Nádašdy (1623 – 1671), ktorých prestup na katolícku vieru bol mimoriadne významným krokom.¹ Sami patrili k tým veľmožom, ktorí františkánov pozývali na svoje dvory, aby nasledovníci sv. Františka z Asissi poskytovali duchovnú starostlivosť na ich majetkoch a aktívne sa zapájali do rekatolizácie ešte existujúcich protestantských stúpecov.²

Podľa jedného dobového rukopisu³ fungovalo v roku 1647 v rámci Mariánskej provincie (*Provincia Sanctae Mariae*)⁴ 19 kláštorov: Nové Zámky, Győr, Ivanič-Grad, Eisenstadt, Križevci, Krapina, Malacky, Trnava, Güssing, Nitra, Ormož, Bratislava, Pruské, Remete, Sopron, Katarinka, Szombathely, Varaždin, Záhreb.⁵ Kronikár zaznamenáva aj počet členov rehole: brátri a pátri 238 osôb, novici 32 osôb, spolu to teda bolo 270 osôb.⁶

Súpis kníh z roku 1647

V dokumente *Descriptio et Originis et Status Provinciae Marianaе* sa nachádza jediný súpis, ktorý nie je známy z maďarských, ale ani z európskych knižných prameňov, menovite je to súpis kníh Mariánskej provincie.⁷ Názvy vymenovaných sídiel sú v našom prípade dôležité, pretože tieto domáce reholné domy sú práve tie, z ktorých vedenie provincie zozbieralo údaje o používaných knihách v roku 1647.

¹ KOLTAI, András. *Batthyány Ádám, Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*. Győr: Győri Egyházmegyei Levéltár, A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások, 14, 2012, s. 93-99; VISKOLCZ, Noémi. Die Bibliothek des Franz Nádasdy. In: *Burgenländische Heimatblätter*. 2018, roč. 80, č. 34, s. 11.

² MONOK, István a Katalin PÉTER. Felmérés a hithűségéről 1638-ban. In: *Lymbus – Művelődéstörténeti Tár*. 1990, 2. zv., s. 111-142; FAZEKAS, István. Adalékok a fraknoi uradalom és a kismartoni grófság rekatolizációjához. In: FAZEKAS, István. *A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon*. Győr: Győri Egyházmegyei Levéltár, A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások, 20, 2014, s. 196-215; ZVARA, Edina. *Gratia mecenaturae Esterhasianae, A kismartoni ferences könyvtár története és állománya*. Budapest: MTA KIK–Kossuth, 2023, s. 10. (Esterhasyana).

³ *Descriptio et Originis et Status Provinciae Marianaе*, 1647. Miesto uloženia: Martin, Slovenská národná knižnica, Literárne rukopisy, signatúra: Martin M 289. Na rukopis ma upozornil Fazekas István, ktorému veľmi pekne ďakujem.

⁴ V rámci konventuálnej provincie existujúcej v Uhorsku prebiehala v 15. storočí obnovujúca observantská reforma, a preto sa na začiatku 16. storočia aj oni začali nazývať observantmi. V dôsledku toho v Uhorskom kráľovstve pôsobili už dve observantské provincie. Aby sa predišlo zámene názvov, predchádzajúcu konventuálnu provinciu pomenovali podľa Panny Márie (*Provincia Sanctae Mariae in Hungaria Ordinis Minorum*), pôvodne observantskú provinciu však podľa Svätého Spasiteľa (*Provincia Sanctis Salvatoris in Hungaria Ordinis Minorum*). Na základe nových názvov domácich provincií sa členovia prvej začali nazývať mariánmi a členovia druhej salvatoriánmi.

⁵ *Descriptio* 1647, citované vyššie, fol. [1v–15v].

⁶ *Descriptio* 1647, citované vyššie, fol. [15v].

⁷ *Descriptio* 1647, citované vyššie, fol. [21v–32r]. Vydanie: *Katolikus intézményi könyvtárak V. 1647 – 1750*. MONOK, István a Edina ZVARA, eds. Budapest – Sárospatak: MTA KIK, Tokaj-Hegyalja Egyetem, 2023 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 19/5), s. 17-30.

Poznanie tohto súpisu kníh je mimoriadne dôležité, keďže z tohto obdobia sa neza-
choval nijaký inventár knižnice mariánskeho rehoľného domu.⁸ Našťastie sa veľká časť
knižníc v Eisenstadte a Güssingu zachovala na svojich pôvodných miestach, spracova-
nie eisenstadského fondu sa už uskutočnilo⁹ a güssingského sa priebežne pripravuje.
Ostatné knihy z jednotlivých kláštorov boli buď zničené, roztrúsené, ťažko dostupné
alebo z dôvodu absentujúcich posesorských záznamov ich nemožno identifikovať. K re-
konštrukcii františkánskych kláštorňých knižníc z raného novoveku nachádzame dôle-
žité údaje a pramene v publikáciách Slovenskej národnej knižnice, ktoré sprístupňujú
vydania inkunábul a tlačí 16. storočia.¹⁰ Po zoštatnení cirkevných majetkov na Sloven-
sku sa práve sem dostali bývalé kláštorne knižnice, ale po zmene režimu v roku 1989
si františkáni nenárokovali svoje zbierky.

Prameň z roku 1647 predstavuje zoznam s takmer päťsto, presnejšie so 445 po-
ložkami. Keďže však jednotlivé položky neuvádzajú čísla zväzkov ani počty exemplá-
rov, môžeme predpokladať približne 1500 – 2000 zväzkov kníh – a nezabúdajme, že
ide o knižnice 19 kláštorov! V rámci analýzy jednotlivých zápisov v katalógu vidíme,
že knihy sú usporiadané tematicky: najprv sa uvádzajú údaje o knihách, ktoré patria
do oblasti teológie (zvyčajne iba názov a/alebo autor), no medzi nimi sa objavujú aj
diela polemické, asketicko-spirituálne a zbierky kázni rôzneho obsahu. Potom sa medzi
nimi striedajú väčšie počty diel z týchto tém a zároveň sa objavujú aj Biblie a biblické
komentáre, historické, filozofické, právnické a literárno-gramaticko-rétorické knihy.

Súpis zároveň poukazuje na jednotné usporiadanie. Na prvých 342 pozíciách sú
uvedené knihy latinské, potom nasledujú nemecké (*Libri Germanici*, pozícia 343 – 367),
maďarské (*Hungarici*, pozícia 368 – 379). Zvlášť sú uvedené knihy heretické v latinčine
(*Haeretici Latini*, pozície 380 – 393) a knihy heretické nemecko-latinské (*Libri Germani-
ci Haeretici, simul et Latini*, pozície 394 – 445). Z nepresnosti (príp. z nedbanlivosti) pri
zhromažďovaní heretických vydaní sa dá spozorovať, že aj v hlavnej časti katalógu me-
dzi neheretickými vydania sa nachádza viac ako desať kusov „nebezpečnej literatúry“.

⁸ V prípade Güssingu poznáme tri kníhkupecké zoznamy: ZVARA, Edina. Die Franziskanerbibliot-
hek, 1639 – 1780. In: BRUCK, Anton, István MONOK a Edina ZVARA. *Bewahrte Geistigkeit und
Kulturerbe von drei Nationen, Die Historische Bibliothek des Franziskanerklosters in Güssing*. Budapest
– Güssing: Bibliothek und Informationszentrum der Ungarischen Akademie de Wissenschaften –
Franziskanerkloster Güssing, 2021, s. 45.

⁹ ZVARA, 2023, odk. 2.

¹⁰ KOTVAN, Imrich. *Inkunábuly na Slovensku = Incunabula quae in Bibliothecis Slovaciae asservantur*.
Martin: Matica slovenska, 1979; KOTVAN, Imrich a Eva FRIMMOVÁ. *Inkunábuly Slovenskej národnej
knižnice Matice slovenskej v Martine = Incunabula quae Martini in Bibliotheca Nationali Slovaca Societatis
Matica slovenská dictae asservantur*. Martin: Matica slovenská, 1988; SAKTOROVÁ, Helena, Klára
KOMOROVÁ, Emília PETREŇKOVÁ a Ján AGNET. *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej
knižnice Matice slovenskej = Opera impressa saeculi XVI, quae in Bibliotheca Nationali Slovaca societatis
Matica slovenská Martini asservantur*. Martin: Slovenská národná knižnica, 1993 (Generálny katalóg
tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. – Catalogus generalis operum impressorum
saeculi XVI quae in Slovacia asservantur, Tomus 1.); KOTVAN, Imrich a Eva FRIMMOVÁ. *Inku-
nábuly zo slovenských knižníc v zahraničných inštitúciách = Incunabula de Bibliothecis Slovaciae quae in
institutionibus regionum externarum asservantur*. Martin: Matica slovenská, 1996; KOMOROVÁ, Klára
a Helena SAKTOROVÁ. *Tlače 16. storočia vo františkánskych knižniciach = Opera impressa saeculi XVI
quae in bibliothecis Ordinis Franciscanorum asservantur*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2014
(Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. – Catalogus generalis operum
impressorum saeculi XVI quae in Slovacia asservantur, Tomus 3.), 2014.

Dôvod vyhotovenia súpisu je čiastočne známy, pretože sami správcovia provincie¹¹ na konci inventáru kníh informujú o tom, že napísali históriu provincie a k nemu pripojili ako dôležitý dokument súpis kníh. Tieto knihy sa považujú v rámci provincie za pomerne dôležité, avšak spísali i mnohé ďalšie knihy. Ako sa však domnieva provinciál rádu Bernard Folnay – v tomto súhrnnom zväzku (v rámci histórie provincie) nepovažuje za potrebné spomenúť ich všetky, ale spomenutie vyššie spomenutých cca 1500 – 2 000 zväzkov nie je prehnané. Na tomto mieste spomenieme najmä súdobých autorov a ich významnejšie vydané alebo v rukopise zanechané diela, významných autorov pochádzajúcich z tejto provincie, autorov maďarských kázní (rukopis alebo tlač), teologické a filozofické diela vydané alebo v rukopise zanechané od autorov tejto provincie. Vlastne by mohlo ísť o základ jednej ideálnej knižnice.

Dôvodov na vyhotovenie takéhoto súpisu môže byť oveľa viac. Predstavení provincie nechali pravdepodobne vypracovať tento zoznam aj kvôli všeobecnému prehľadu. Chceli vedieť, aká bola v polovici 17. storočia veľkosť a rozsah knižného vybavenia provincie a jej členov. Samozrejme, aj zvlášť zaznamenaná heretická čítba je výrečným znakom, pretože je zrejmé, že aj vedenie provincie chcelo vedieť, v ktorých kláštoroch sa nachádza koľko a aké heretické knihy. Zoznam ukazuje, že je ich pomerne veľa, keďže zo 445 položiek je približne jedna sedmina takéhoto zamerania. Tak ako viackrát, aj v tomto prípade sa vynára prax *visitatio librorum* (*Büchervisitatio*).¹² Tieto sú známe z oblasti Eisenstadtu v časoch rekatolizácie za Mikuláša Esterháziho (1583 – 1645), ktoré v rokoch 1637 – 1638 boli najintenzívnejšie,¹³ čiže vlastne desať rokov pred vyhotovením súpisu kníh provincie. Bolo to v čase znovuzaloženia františkánskeho kláštora zásluhou palatína.¹⁴ Eisenstadt a jeho obyvatelia boli väčšinou nemeckej národnosti a v 16. storočí sa stali významnými nasledovníkmi novej viery. Takto mali katolícki kňazi a františkánski bratia veľa práce¹⁵ a tieto misionárske činnosti slúžili na obrátenie na správnu vieru a mohli byť aj dobrou príležitosťou na zhromažďovanie „nebezpečnej“ literatúry. Za čias syna Mikuláša Esterháziho, palatína Pavla (1635 – 1713), rekatolizácia pokračovala. Františkáni si viedli aj zoznam tých, ktorí sa vrátili späť ku katolíckej viere. Časť týchto zoznamov sa aj zachovala, a tak sú z rokov 1658 – 1660 známe aj mená rekatolizátorov. Ďalej i v Güssingu podobne, ako Esterházi poveril františkánov ich patrón Adam Batán (1610 – 1659) dôležitou úlohou: mali tiež misionárske poslanie. Z rokov 1651 – 1657 je známy aj počet konvertitov (347 osôb).¹⁶

¹¹ Mená tých, ktorí overili vyhotovený súpis v roku 1647, sa nachádzajú úplne na konci: „Fr. Josephus Kaßner Philosophiae Lector, Fr. Didacus Babchansky Prouvinciae Secretarius mpp., Fr. Basilius Burass S. Theologiae Lector et Prouvinciae Diffinitor, Fr. Bernardinus Folnay Minister Prouvincialis.“

¹² ÖTVÖS, Péter. *Büchervisitation in einem katholischen Lande, Das Beispiel Tirol*, in *Freiheitsstufen der Literaturverbreitung, Zensurfragen, verbotene und verfolgte Bücher*. JANKOVICS, József a S. Katalin NÉMETH, eds. Wiesbaden: Harrassowitz, 1998 (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung, 18), s. 83-103; MONOK, István. *The Cultural Horizon of Aristocrats in the Hungarian Kingdom*. Wien: Praesens Verlag, 2019. (Verflechtungen und Interferenzen. Studien zu den Literaturen und Kulturen im zentraleuropäischen Raum, 3), s.105-106.

¹³ FAZEKAS 2014, odk. 2, s. 199; ZVARA 2023, odk. 2, s. 12.

¹⁴ ZVARA 2023, odk. 2, s. 13.

¹⁵ Jedna kronika rádu z roku 1680 tiež udáva údaje o založení kláštora takto: „*Ciuitas haec tota Haeretica fuit*“. Pozri: *Origo et status provinciae Mariane descriptus sub provincialatu patris Remigii Ramocsaházy anno 1680*. Miesto uloženia: Bratislava, ŠAB MPF, Lad. 34. Nr. 4. Ďakujem Istvánovi Fazekasovi, že mi dal k dispozícii daný prameň.

¹⁶ Vydal: KOLTAI 2012, odk. 1, s. 450.

Tiež sa zmieňujú o usporiadaní katalógu, totiž zoznam zaregistrovaných kníh rešpektuje staršie nariadenie generálneho predstaveného kapitálu, ktoré generál rádu vydal vo forme dekrétu a ktorý sa nachádza aj na 12. a 13. strane generálnych konštitúcií. Mariánska provincia, ako píše predstavení, nemá žiadne osobitné predpisy týkajúce sa usporiadania knižnice a takéto pokyny sa nenachádzajú ani v publikácii z roku 1659, ktorá obsahuje predpisy provincie. Avšak, aj keď sa uvedené poznatky berú do úvahy, jednotlivé témy v inventári nie je možné jednoznačne sledovať.

Obsahový a jazykový charakter súpisu fondu kníh

Keď si katalóg prezrieme, vidíme, že ide o obsahovo tradičnú františkánsku zbierku. V rámci analýzy reholnej knižnej zbierky vidíme, že sa dobre využívala. Vyvstanú nám „funkcionalistické, miestne a rádové vlastnosti“,¹⁷ no v našom prípade musíme vyzdvihnúť, že sa viaže k životu a činnosti františkánov a sú to najmä diela teologické, práce z oblasti morálnej teológie a asketické, zbierky kázní, tiež biblické komentáre, avšak vo veľkom počte sa tu nachádzali aj spisy patriace do oblasti teologickej polemiky.

Spomedzi nevelkého počtu „*Biblií, biblických komentárov, biblických konkordancií*“ chceme vyzdvihnúť diela dvoch významných humanistov, ktorí žili v 15. – 16. storočí: komentáre k evanjéliám od Jacquesa Lefèvre d'Étaples (Jacobus Stapulensis, o. 1450 – 1536) a parafrázy k Lukášovmu evanjeliu, výklady, enarrationes k Jánovmu evanjeliu od Erazma Rotterdamského (1466 – 1536).

Táto skupina kníh je zaujímavá aj z toho dôvodu, že tu nachádzame viac ako desať heretických kníh, dokonca štyri neboli zaradené medzi heretické: *Sylva biblicorum nominum* od nemeckého evanjelika Andreasa Althamera (o. 1500 – o. 1539), biblické výklady kalvinistu Bartholomaea Westheimera (1499 – 1570), komentáre k listom sv. Pavla od švajčiarskeho reformátora Heinricha Bullingera (1504 – 1575), dielo, výklady k listom sv. Pavla od Pietra Martireho Vermigliho (1499 – 1562), ktorý prešiel od katolicizmu ku kalvinizmu. Napísal ho po konvertovaní a doklad o tom nachádzame aj na titulnom liste: „*Professoris Divinarum Literarum In Schola Tygurina*“. Prítomnosť týchto troch osôb je dôležitá, pretože iba oni sú prítomní z neluteránskych členov protestantských denominácií, okrem neskôr spomenutého Johanna Jakoba Grynaea.

Do skupiny heretickej literatúry sú zaradené diela známych evanjelických teológov, ako napr. dvaja Lutherovi súčasníci Martin Bucer (1491 – 1551) a Urbanus Rhegius (1489 – 1541), ďalej Aegidius Hunnius (1550 – 1603). Zo začiatku 16. storočia je tu prezentovaný alsaský humanista Ottmar Luscinius (1478 – 1534), známy svojimi gréckymi vydaniaми, ako aj biblickými komentármi. O používaní jeho diel v našom prostredí máme málo údajov. Je dosť pravdepodobné, že do súpisu knižnice sa dostali jeho výklady evanjelií, ktoré sa nachádzali aj u františkánov v Eisenstadte,¹⁸ autori súpisu si poznačili heretickosť: „*Allegoriae Lutherj*“. Medzi nežiaduce čítania sa dostali aj výklady k biblickým žalmom od florentského dominikána Girolama Savonarolu (1452 – 1498). Možno ide o tú verziu vydania, v ktorej sa nachádzajú jeho výklady

¹⁷ KNAPP, Éva. Egy ismeretlen mariánus ferences könyvtár a 18. században. In: *MONOKgraphia, Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*. NYERGES, Judit, Attila VERÓK a Edina ZVARA, eds. Budapest: Kossuth, 2016, s. 395; ZVARA 2023, odk. 2, s. 82.

¹⁸ ZVARA 2023, odk. 2, s. 158, Nr. 569: LUSCINIUS, Ottmar. *Allegoriae, psalorum Davidis prophetae, secundum literarum ordinem*... Augustae: Sympertus Ruf, 1524.

uverejnené v nemeckom preklade „od jedného vzdelaného podvodníka“ Michaela Lindenera (o. 1520 – 1562).¹⁹

Tzv. „nábožná literatúra“ patrí k najbohatšie zastúpenej spisbe v počte okolo 70 položiek. Vo veľkej miere sú to „moralistické“²⁰ vydania, avšak františkáni si mohli čítať aj „mysticko-asketické“ diela. Bez ohľadu na to, v akej časti Mariánskej provincie mnísi žili, táto čítba im mohla poslúžiť na duchovné povzbudenie a hĺbkový rozvoj ich spirituality. Medzi autormi nájdeme, samozrejme, aj viacerých františkánov, či už z neskorého stredoveku, napríklad talianskeho Bonaventuru z Bagnoregia (1221 – 1274), zo 16. storočia španielskeho Diega de Estella (1524 – 1578), resp. Johanna Nasa (1534 – 1590), ktorý sa z pôvodného povolania krajčira stal rehoľníkom a kazateľom, pričom niekoľkokrát zmenil vierovyznanie. Sú tu prezentovaní aj súdobí autori, ako napríklad Španiel Johannes de Carthagera (1563 – 1618) alebo belgický rekolektus Bonaventura Dernoye (o. 1583 – 1653).

Františkáni mali na čítanie k dispozícii najmä nábožné diela jezuitov, najmä talianskych a španielskych. Dôvodom bolo najmä to, že asketická literatúra dostávala najväčší impulz práve od nich a jezuitská meditácia a literatúra,²¹ ktorá z nej vychádzala, sa stali jedným z najdôležitejších prvkov katolíckej náboženskej literatúry raného novoveku. Hoci z diela zakladateľa rádu sv. Ignáca z Loyoly (1491 – 1556) *Exercitia spiritualia* sa tu nevyskytol ani jeden exemplár, je tu nespočetné množstvo mien známych a obľúbených jezuitov, ako napríklad Roberto Bellarmino (1542 – 1621), Vincenzo Bruno (1532 – 1594), Jeremias Drexel (1581 – 1638), Henri Lamormain (o. 1575 – 1647). Diela týchto autorov sa zvyčajne zaobstarávali vo viacerých vydaniach alebo vo väčšom počte exemplárov. Medzi knihami Mariánskej provincie sa nachádzalo najviac asketických knižných titulov od Roberta Bellarmina, konkrétne päť.

Rozhodne je potrebné spomenúť aj španielskeho dominikána Luisa de Granadu (1504/5 – 1588), ktorý sa v knižnej zbierke v Eisenstadte prezentoval desiatimi exemplármi.²² *Ars bene vivendi* chorvátskeho básnika Marka Marulića (1450 – 1524) boli dostupné v latinčine aj v nemčine. Prepokladáme, že tieto zväzky obohatili františkánske knižnice pôsobiace na dnešnom území Burgenlandu²³ alebo františkánske knižnice v rámci *Custodia Slavoniae*, pričom jeden exemplár mohol byť aj v Eisenstadte.²⁴ Je isté, že základné dielo Tomáša Kempenského (o. 1380 – 1471) *De imitatio Christi* sa nachá-

¹⁹ ZVARA 2023, odk. 2, s. 132. Nr. 328.

²⁰ KNAPP, Éva. A máriavölgyi pálos kolostor a 18. században, (Rekonstrukciós kísérlet) I. In: *Magyar Könyvszemle*. 1992, roč. 108, s. 319.

²¹ TÜSKÉS, Gábor. A jezsuita meditációs irodalom a XVI–XVII. században. In: *Irodalomtörténet*. 1997. roč. 28/78, 1997, č. 1-2, s. 22; GÁBOR, Csilla Kora újkori jezsuita meditáció – tradíció, életgyakorlat, irodalom, in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. SZILÁGYI, Csaba, ed. Piliscsaba: PPKA BTK, 2006 (Művelődéstörténeti műhely, Rendtörténeti konferenciák, 2), s. 35-43.

²² ZVARA 2023, odk. 2.

²³ Na území žil veľký počet chorvátskeho obyvateľstva a v usadlostiach vykonávali duchovné služby farári chorvátskeho pôvodu. Pozri napr.: BUZÁS, Josef. *Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert, I–IV. Teil*. Eisenstadt: 1966 – 1969 (Burgenländische Forschungen, 52 – 55).

²⁴ ZVARA 2023, odk. 2, Nr. 540, s. 155: MARULIĆ, Marko. *Dictorum factorumque memorabilium libri sex, sive de bene beateque vivendi institutione, ad normam vitae Sanctorum utriusque Testamenti collecti, atque in ordinem digesti...* Coloniae Agrippinae: sumpt. Bernardi Gualtheri, 1609.

dzala v každom kláštore provincie, ba dokonca v mnohých exemplároch, takže súpis môže vykazovať viac tuctov exemplárov.

Jednou zo zvláštností náboženskej literatúry uvedenej v súpise z roku 1647 je, že sa tu nachádzal pomerne nízky počet vydaní súvisiacich s mariánskym kultom. Jeho dôvodom môže byť čiastočne skutočnosť, že idea *Regnum Marianum*, resp. *Patrona Hungariae* sa začala výrazne šíriť práve v tomto období na prelome 16. a 17. storočia, teda pod vplyvom rozmachu katolicizmu²⁵ a s ňou spojené publikácie začali vychádzať v tomto období – najmä diela napísané uhorskými autormi. Okrem iných to boli spisy palatína Pavla Esterháziho, Gabiela Hevenesiho, Jána Nádašiho, Štefana Tarnóciho a tiež františkána Gergelya Malomfalvaya. Napriek tomu mnohé vydania môžeme postrádať, napr. spis *A bóldog Szűz Mária élete* od františkána Martina Kopčániho (1579 – 1638), ktoré vyšlo 16 rokov pred vznikom súpisu kníh.

Napriek tomu bolo dostupné ďalšie dielo Kopčániho *A keresztyéni tökéletes életre intő... elmélkedések... Kristus Jesus szenvedéséről* (Viedeň, 1634), ktoré je jedným z piatich diel nábožnej literatúry v maďarčine. Ďalšie štyri sú meditácie sv. Augustína v preklade Lukáša Pěčiho (o. 1550 – o. 1603/1604), dvojzväzkové rozjímania nitrianskeho biskupa Valentína Lépeša (1570 – 1623) a jeden spis ostrihomského arcibiskupa Petra Pázmáňa (1570 – 1637).

Zjavne je málo hagiografických diel. Životopisy cirkevných osobností, ktoré možno zaradiť aj k iným žánrom, ale keďže tieto texty boli najčastejšie čítané kvôli ich duchovnému zameraniu, možno ich zaradiť do náboženskej literatúry. K takým patrí napr. spis *Vita B. Matris Teresae De Jesu...*, ktorého autorom je španielsky jezuita, spovedník sv. Terezy z Ávily Francisco de Ribera (1537 – 1591) alebo *Legenda aurea* Jacoba de Voragine (o. 1228 – 1298), ďalej z hľadiska františkánskeho rádu významný zväzok *Historia seraphica* od Henrica Sedulia (1547 – 1621).

V súpise sú v najväčšom počte zastúpené „teologické spisy“ s viac ako 120 položkami. Tento údaj je na prvý pohľad trochu prekvapivý, pretože hoci počet diel patriacich do tejto tematiky je vo františkánskych knižniciach zvyčajne vysoký, nie až v takomto rozsahu. So zreteľom na oblasti a témy sú to diela bežného charakteru, františkáni sa rozhodne zameriavali na získavanie morálno-teologických spisov. Ďalej sa tu nachádza aj väčší počet diel dominikána Tomáša Akvinského (1225 – 1274), františkána Johanesa Duns Scota (o. 1266 – 1308) a ich nasledovníkov, ktoré sa však mohli nachádzať aj medzi filozofickými spismi.

So zreteľom na autorské pozadie tu objavujeme najvýznamnejších cirkevných otcov (napr. Athanasia, Augustína, Basilia Magnusa, Hieronyma, Johanesa Chrysostoma), v každom prípade to boli ich *opera*. Predpokladáme, že to boli viaczväzkové *opera omnia* v humanistických vydaniach zo 16. storočia. Medzi autormi 16. – 17. storočia

²⁵ K tematike pozri napr.: TÜSKÉS, Gábor a Éva KNAPP. Marianische Landespatrone in Europa unter besonderer Berücksichtigung Ungarn. In: *Jahrbuch der Volkskunde*, roč. 25, 2002, s. 87-96; FAZEKAS, István. *Mariazell und der ungarische Adel zur Zeit des Barock*, in *Mariazell und Ungarn: 650 Jahre religiöse Gemeinsamkeit. Mariazell und Ungarn. 650 Jahre religiöse Gemeinsamkeit: Referate der Internationalen Konferenz „Magna Mater Austriae et Magna Domina Hungarorum“ in Esztergom (6. – 9. Mai 2002) und Mariazell (3. – 6. Juni 2002)*. Graz: Verlag des Steiermärkischen Landesarchivs, 2003, (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs, 30), s. 102-115; TÜSKÉS, Gábor a Éva KNAPP. *Mariazell és a Magyarországi zarándoklatok a 17. – 18. században*. In: *Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete*. FARBAKY, Péter a Szabolcs SERFŐZŐ, eds. Budapest: BTM, 2004, s. 84-92.

vo veľkom počte nachádzame aj jezuitov. Medzi známejšími sa tam vyskytuje zakladateľ rádu v danom storočí žijúci Juan Osorio (1542 – 1594), Emmanuel Sá (1530 – 1596) a Francisco Toledo (1532 – 1596). *Instructio* tohto posledného patrilo medzi najpopulárnejšie vydania. Bolo vydané štyridsaťkrát vo viacerých jazykových mutáciách. Na prelome storočí žil Martinus Becanus (1563 – 1624), Roberto Bellarmino (1542 – 1621) a Francesco Suárez (1548 – 1617), ktorých tu musíme tiež uviesť. Existuje aj viac takých jezuitských teológov, ktorých pôsobenie výrazne alebo úplne spadá do 1. polovice, príp. do polovice 17. storočia, teda aj ich spisy môžeme zaradiť k najnovším vydaniam: Franz Amicus († 1651), Diego de Baeza (1582 – 1647), Martinus Bonacina (1585 – 1631), z málo tu zastúpených Francúzov je Franciscus Fontanus (alias Estienne Binet, 1569 – 1634), ďalej Henri Lamormain (brat Williama, spovedníka Ferdinanda II., o. 1575 – 1647), Paulus Layman (1574 – o. 1635) alebo Ambrosio de Peñalosa (o. 1595 – 1656).

Zo stredovekých františkánskych teológov okrem iných tu vidíme aj Baptistu de Salisa (15. stor.), sv. Bonaventuru z Bagnoregia (1221 – 1274), už vyššie spomenutého Johanna Duns Scota (o. 1266 – 1308), Petra de Aquila († 1361), zo súdobých Philippa Bosquiera (1562 – 1636), Jakoba Corena (1570 – 1631), Philippa Fabera (1564 – 1630) alebo historika rádu Francisca Pitigiana (o. 1533 – 1616). Dielo *Annales Minorum* od Lucasa Waddinga (1588 – 1657) však pravdepodobne nebol niektorým zväzkom tohto spisu, ale v súpise to bolo 12-zväzkové *opera omnia* (1639) Johanna Duns Scota. Tento predpoklad posilňuje skutočnosť, že táto položka sa nachádza v zozname v teologickej sekcii pod názvom „*Opera Luca Vadingi*“.

Teologické diela sú obsahovo veľmi rozmanité, zapadajú do pravidelnej pastoračnej a misijnej činnosti mníchov: kvôli tomu tu nachádzame desať Božích prikázaní, cirkevnú hierarchiu, eucharistiu, odpúšťanie hriechov, milosť, úžeru, kresťanské vyznanie viery a tiež otázky sviatostí. Avšak vzdelanejší mnísi mohli používať aj *opera omnia* jednotlivých cirkevných autorít.

Pri každodennej pravidelne vykonávanej duchovnej činnosti boli nevyhnutné základné príručky, ktoré vo františkánskych knižniciach boli usporiadané podľa tematiky do oblasti *theologia moralis*. K príprave na svedenie a určenie pokánia pomáhal „*Doctor Navarrus*“, teda Martin de Azpilcueta (1491 – 1586) so svojou príručkou. Sem patrí aj *Scrutinium sacerdotale* neapolského kňaza Fabia Incarnata (16. – 17. st.), podľa ktorej sa mohla pripraviť osoba vykonávaná cirkevné vizitácie a oboznámiť sa s bodmi vizitácie, ktoré boli v nej sformulované.

V prvej polovici súpisu – medzi neheretickými vydaniami – sú nápadné diela troch významných protestantských teológov: teologická dišputa bazilejského kalvína Johanna Jakoba Grynaea (1540 – 1617), *opera theologica* tübingenského evanjelika Jakoba Heerbranda (1521 – 1600) a *Loci communes* (nevieme, či je to *theologici* alebo *sacri*) tiež evanjelického autora Andreasa Musculu (1514 – 1581). Ich mená a diela, ktoré sa tu nachádzajú, sú prekvapujúce. Boli to predsa protestanti, hoci v súpise je zvláštna aj heretická sekcia. Títo sa do nej nedostali, čo pravdepodobne spôsobila chyba zostavovateľov (?).

V skupine „Vieroučné polemiky a Katechizmy“ je veľké množstvo literatúry, okolo 80 položiek. Sú to známi autori, niekoľkí narodení v neskorom stredoveku, resp. v 16. storočí – ako napr. kartuzián Dionysius Carthusianus (1402 – 1471), Johann Eck (1486 – 1543), františkán Johannes Nas (1534 – 1590), Friedrich Nausea (1496 – 1552), jezuita Gabriel De Preau (1511 – 1588) alebo Nicholas Sander (1530 – 1581),

avšak väčšina pôsobila na prelome 16. – 17. storočia. Ich kontroverzné diela vyšli na začiatku 17. storočia: Franciscus Agricola (1545 – 1621), jezuita Martinus Becanus (1563 – 1624), Jodocus Coccius (1581 – 1622), jezuita Franciscus Coster (1532 – 1618), Henricus Lancilottus (1576 – 1643), jezuita Christoph Maier (1568 – 1626), jezuita Georg Scherer (1539 – 1605).

Tento materiál je zaujímavý preto, že viac ako polovica z polemík, ktoré sa tu nachádzajú, sú spisy protestantských autorov. Aj v tomto prípade sa sem vlúdila administratívna chyba, pretože medzi neheretickými knihami sa nachádzajú aj dve knihy heretické: dielo *De maiestate domini nostri Jesu Christi...* nemeckého reformátora Johanna Brenzu (1499 – 1570), ako aj *Muri civitatis Sanctae* (1615) v nemčine od Jacoba Reihinga (1579 – 1628), ktorý z katolíckej viery konvertoval na evanjelickú. Tento „najprominentnejší jezuitský konvertita“²⁶ 17. storočia svoje latinské dielo – a jeho nemeckú verziu – napísal ešte ako katolík. Hoci toto dielo, ktorého autorom je predtým ešte prívrženec katolíckej viery, nezaradili medzi heretické, jeho meno zamlčali; uviedli len meno prekladateľa (Conrad Vetter, 1546 – 1622).

Keď sa pozrieme na protestantských autorov a ich diela, je zrejmé, že sú takmer výlučne nemecky píšuci a sú stúpecami Martina Luthera (1483 – 1546), predstaviteľmi luteránskej teológie a jej smerov. Medzi nimi však nenachádzame priamych Lutherových súčasníkov, len jeho takmer súčasníkov a zástupcov neskorších generácií. Vo svojich spisoch väčšinou polemizujú s katolíckymi dogmami v otázkach viery, ale objavujú sa aj kontroverzné pohľady na protestantskú vieru. Týchto môžeme menovať v prvej skupine. V niektorých františkánskych kláštorňoch knižniciach boli dostupné nasledovné diela – katechizmus reformátora západouhorských oblastí Davida Chytraea (1530 – 1600), dielo o sviatostiach a hriechoch wittenberského profesora Aegidia Hunnia (1550 – 1603), *manuale controversarium* Martina Chemnitza (1522 – 1586), spis Cyriaca Spangenberg (1528 – 1604) proti bulle pápeža Pia IV., polemický spis Philippa Heilbrunnera (1548 – 1618) proti jezuitovi Conradovi Vetterovi ohľadne regensburského kolokvia, dišputa o vyhánaní diabla od wittenberského profesora Georga Mylia (1548 – 1607). Môžeme tu uviesť *Antigratulatio* Georga Nigrina (1530 – 1602), ktorý ho adresoval konvertitovi, františkánovi Johannovi Nasovi (1534 – 1590) aj jeho spis o skutočnej cirkvi. Františkánski mnísi sa mohli dostať aj k dvom dielam poprednej osobnosti ortodoxného luteranizmu Matthiasa Flacia Illyrica (1520 – 1575). V jednom vyvracia význam svätej omše a v druhom pojednáva o pápežskom rozpore a roztržke (*De magna dissensione papistarum*). Tieto Flaciove zväzky mohol vlastniť aj šopronský kláštor, pretože v tej oblasti pôsobili viacerí flaciánski kazatelia.²⁷

Ďalej spomenieme ešte spisy wittenberského profesora Samuela Hubera (1547 – 1624). V jednom polemizuje s Robertom Bellarminom o očistci; druhý polemický spis – *Gegensatz Der Lutherischen und Calvinischen oder Zwinglischen Lehr...* patrí k tým málo spisom, v ktorých luteránski autori polemizujú s príslušníkmi iných protestantských

²⁶ BITSKEY, István. Egy német hitvita híre Magyarországon, (Adalék az érseki könyvbeszerzéshez). In: BITSKEY, István. *Hitvita, história, szellemi örökség, Tanulmányok a kora újkori magyarországi művelődésről*. HITSEKER, Mária, ed. Budapest – Eger: Kossuth–Eszterházy Károly Egyetem, 2021 (Kulturális örökség) s. 197.

²⁷ PAYR, Sándor. *Flaciánus lelkészek Magyarországon*. Pozsony: Wigand, 1916; FAZEKAS 2014, odk. 2, s. 197.

smerov. Lucas Osiander (1534 – 1604) svojimi tromi knihami reprezentuje luteránsku doktrínu, v ktorých sa sporí s „nadutým kalvínom“ Johannom Pistoriom (o. 1502 – 1583) (*Contra Superbum Joanne Pistorium, Doctorem Caluinisticum*). V pozadí obvinenia sformulovaného už v titule stojí skutočnosť, že Pistoria, ktorý sa zúčastnil na wormskom a regensburskom sneme a na zostavovaní *Confessio Augustana*, obvinili z krypto-kalvinizmu, pretože nepodpísal *Formula Concordiae*. Menej známa je postava Martina Forcheimera – na obálke jeho diela je uvedené len „*Regiomontanus Francus*“²⁸ – ako aj jeho silne umocnený polemický spis s názvom *Kálvinista pörölycsapás* (Calvinischer Hammerschlag), ktorý pravdepodobne odkazuje na *Malleus Maleficarum*, pretože aj zostavovatelia súpisu uvádzajú titul v latinčine: *Malleus Caluinistarum*.

Uhorských autorov zastupuje jezuita, uhorský ostrihomský arcibiskup Peter Pázmán (1570 – 1637). Tu sa prezentuje štyrmi položkami, z ktorých je jedna latinská (*Logi alogi*, 1612) a tri sú v maďarčine, jedna z nich je niektorým vydaním diela *Kalauz*, ďalšie zase *A setét hajnalcsillag után bújdósó luteristák vezetője* (1627).

Aj keď sa téma „zbierky kázní“ na prvý pohľad podľa počtu exemplárov nezdá byť jednou z troch najpočetnejších skupín, v tomto prípade je dôležité mať na zreteli, že v inventári nie sú uvedené počty exemplárov, preto môžeme túto časť knižnice zaradiť na oveľa významnejšie miesto. So zreteľom na pôvod autorov sú pisateľmi vydaní prevažne rehoľníci: františkáni, dominikáni, kartuziáni a jezuiti, pričom najvýraznejšie sú dva žobravé rády, no tieto publikácie nie sú v najnovších vydaniach. Hoci diela jezuitských autorov sa zdajú menej početné, práve tieto predstavujú najnovšie vydania. Svetskí autori sú väčšinou predstaviteľmi predchádzajúcich storočí.

V zbierkach kázní sa nachádza aj malá heretická skupina, do ktorej sú zaradení len traja autori, resp. ich diela. Už pri biblických výkladoch spomenutý florentský dominikán Girolamo Savonarola (1452 – 1498), dvaja protestanti, v tomto prípade tiež luteráni: Esaias Heidenreich (1532 – 1589) a Lutherov súčasník Johannes Spangenberg (1484 – 1550). Postila posledného nevystupuje len v časti *Haeretici Latini*, ale aj v neheretických kázňach. Toto však môže poukazovať na priebeh vyhotovenia súpisu: františkáni najprv zhruba usporiadali knihy tematicky, potom z nich vybrali a do zvláštnej skupiny zaradili nežiaducu literatúru – tak sa dostala zbierka kázní Spangenbergu k heretickým, avšak zo zabudlivosti zostala aj medzi katolíckou literatúrou.

Medzi predikáciami používanými pri kázňach sa nachádza titul „*Sermones S. Bernardini de Senis* [!]“. Tu vystupujúcu osobu v rámci vydania knižného súpisu sme identifikovali ako Bernardina Ochina²⁹ pochádzajúceho zo Sieny (1487 – 1564), ktorý mal dobrodružnú životnú cestu. Aj on mohol byť kazateľom, pôvodne františkán, potom kapucín, konvertovaný protestantský duchovný, aj napriek tomu, že opustil katolícku vieru ako Jacob Reihing, sa do súpisu dostalo jedno z jeho diel, pričom jeho meno bolo zamlčané. Súčasne tomuto protirečí aj to, že kázne niekdajšieho kapucínskeho generálneho vikára v časoch jeho protestantizmu sa objavujú ako diela v taliančine

²⁸ Pochádzal z Königsbergu pri Norimbergu.

²⁹ *Katolikus intézményi könyvtárak V. 1647 – 1750*, 2023, i. m. 21. (Nr. 167). – Jeden raritný exemplár Ochinovho diela v Uhorsku, jeho polemický traktát o Večeri Pánovej (Zürich, 1556), v ktorom obhajuje zwingliánsku predstavu voči Kalvínovi, sa nachádza ešte aj dnes v knižnici františkánov v Güssingu: Güssing 8/85. (Coll. 2.)

a angličtine. Je však pravdepodobnejšie, že ide o niektoré dielo sv. Bernardina zo Sieny (1380 – 1444).

Z oblasti histórie sa tu nachádza nevelký počet kníh, približne 30, väčšinou sú to cirkevné dejiny a takmer všetky, okrem jednej františkánskej kroniky v nemčine, sú v latinčine. Nachádzame tu obvyklé mená, sú medzi nimi starovekí aj stredovekí autori, napr. Johannes Cassianus (360 – 435), Josephus Flavius (o. 37 – o. 100), Nicephorus Callistus (o. 1256 – o. 1335); alebo i ranonovovekí: Cesare Baronio (1538 – 1607), Roberto Bellarmino (1542 – 1621), Antonio Bonfini (1427/1434 – 1502), Laurentius Surius (1522 – 1578) a iní. Nenachádza sa tu ani veľa položiek k františkánskym dejinám. Pravdepodobne pod zápisom *Chronica Ordinis Minorum* sa skrýva viac zväzkov. Takmer jedna tretina tvorí pomerne novšie vydania, ku ktorým okrem iných patria aj *Dejiny Dominikánskeho rádu v Uhorsku* od dominikána Sigismunda Ferraria (1589 – 1647) alebo *Cirkevné dejiny* od avignonského jezuitu Jacquesa Saliana (1558 – 1640), ktoré napísal pod vplyvom Baronia v dlhšej i kratšej verzii.

K osobitným záujmom nenachádzame veľa stôp. Medzi ojedinelé výnimky patrí jedno zo základných historických a filozoficko-historických diel raného novoveku Jeana Bodina (1530 – 1596) *Methodus*, v ktorom okrem iného autor ostro kritizuje tzv. Daniellovo proroctvo. Podľa neho ide o svojvoľne vytvorenú formu. Tiež sa tu nachádzalo základné dielo protestantskej historiografie, kronika Johanna Cariona (1499 – 1537), avšak s nasledujúcim zavádzajúcim označením: „*Mathematica Joannis Carionis*“. Carion nebol len historik, ale aj astrológ a matematik, no podľa VD 16 boli jeho knihy s touto tematikou publikované len v nemčine. V latinských Carionových kronikách je už v názve po jeho mene uvedené aj jeho povolanie a v takom prípade je tu aj odkaz na rodisko s odkazom, že je bietigheimský matematik: „*Joannis Carionis Mathematici Buetikheimensis*“. Tak, ako v prípade Jacoba Reihinga, aj tu je vylúčené úmyselné zavádzanie upevňovaním spochybených údajov.

V našich domácich knižniciach sa nie veľmi často vyskytujú diela katolíckeho kňaza, historika a kartografa Francisca Harea (1555 – 1632) pochádzajúceho z Utrechtu. Jeho diela patria k zriedkavým vydaniam. Vo svojich historických prácach predstavuje dejiny holandskej revolúcie v 16. storočí v kontraste s kalvínskym chápaním. Františkáni mohli čítať jeho cirkevné a zároveň svetské historické dielo s názvom *Olympiades et fasti concordie serie historiae sacrae et non sacrae usque...*

V sekcii „Filozofia“ môžeme vymenovať sotva 20 položiek. Nie je prekvapujúce, že väčšinou ide o Aristotelove komentáre a spisy aristotelovských filozofov, napr. gréckeho Porphyria (232/233 – 304), portugalského jezuitu Pedra da Fonsecu (1528 – 1599), františkána Antonia Khemerera alebo talianskeho učenca gréčtiny Giacomu Zabarellu (1530 – 1589); ako aj vydania spisov Johanna Duns Scota s komentármi a scotistickí myslitelia, ako taliansky františkán Philippus Faber (1564 – 1630), či *Opera* Petra Tartareta (†1522). Medzi najnovšie vydania patrí *Opera omnia* Duns Scota vytláčené v roku 1639, ktoré vyšlo len niekoľko rokov pred vyhotovením súpisu knižnice.

Medzi skutočne skromnými edíciami nachádzame aj jedno – dve vydania, ktoré je vhodné spomenúť, ako napríklad diela holandského humanistu Rudolpha Agricolu (1443 – 1485), ktorý sa preslávil najmä dielom *De inventione dialectica*. Rudolph Agricola patrila k tým učencom svojej doby, ktorí ovládali všetky jazyky svätcov. Agricolove dielo malo veľký vplyv aj na Petra Ramusa (o. 1515 – 1572) a možno je to len náhoda, ale jeho dialektika bola k dispozícii aj františkánom v komentovanej edícii od holand-

ského učenca Rudolpha Snella (1546 – 1613). Dielo je zaradené na správnom mieste, keďže sa nachádza medzi *Haeretici Latini*. Je tu prítomné aj jedno z dvoch vydání diela *Erotemata dialectica* od Philippa Melanchthona. Prítomnosť spisu „*Praeceptora Germaniae*“ nie je dôležitá len sama o sebe, ale aj preto, že mala veľký vplyv na Agricolu. Prítomnosť týchto troch diel však už možno nie je náhodná, takže nemožno predpokladať, že by tieto knihy stáli na policiach jedného kláštora, čo naznačuje individuálny záujem o ne.

Sekcia „Literatúra-gramatika-rétorika“ patrí medzi tie najskromnejšie sekcie s desiatimi položkami. Nachádza sa tu Calepinov slovník (nevieme, či to bol sedem-, deväť- alebo jedenásťjazyčný zväzok), *Thesaurus Ciceronianus* Marca Nizzoliho (1498 – 1566), zbierka prísloví *Symbolorum Imperatoriorum* neskorého humanistu Nicolausa Reisnera (1545 – 1602), zbierka anekdot a apoftegmat, ktorú zostavil konvertita na katolícku vieru Otto Melander (1571 – 1640), nemecká verzia Vergiliovej *Bucolice*, ktorá možno slúžila ako učebnica. V tomto prípade vo vydaní Stephana Reicha/Riccia (1512 – 1588), ktorý tvrdil, že „na pochopenie Božieho slova, čistých kresťanských učení a Ciceronovho jazyka a reči treba viesť mladých počas ich štúdií“.³⁰ A nakoniec heretická práca – zväzok Ciceronových rečí, ktorý zostavil profesor rétoriky v Štrasburgu Melchior Junio (1545 – 1604).

Napokon sa pozrime na tzv. *liturgické knihy*, ktoré slúžili pri liturgiách: celkový materiál nezahŕňa viac ako desať položiek. Nenachádzajú sa tu nijaké misále ani breviáre. Možno preto, že neboli požiadavkou provinciálnych predstavených pri zostavovaní zoznamu (?). Sú tam nasledovné spisy: traktát *Disquisitiones magicarum* od Martina Antonio Delría (1551 – 1608). Španielsky jezuita sa považoval v ranom novoveku za najznámejšieho znalca čarodejníctva, ktorý v trojzväzkovom diele uvádza 265 historických príkladov na podporenie svojej teórie.³¹ Na rozpoznanie diabla a na jeho vyhánanie sa používali jednak príručky z kanonického práva, a jednak odseky z liturgických kníh vzťahujúce sa k tejto tematike. Taliansky Girolamo Menghi (1529 – 1609) bol jedným z najznámejších exorcistov svojej doby a jeho dielo *Flagellum daemonum*, resp. druhá časť *Fustis daemonum*, mohli pomáhať katolíckym kňazom vykonávajúcim exorcizmy, keďže to bolo súčasťou liturgie. V súpise uvedený exemplár (jeden?) mohol byť majetkom františkánov v Eisenstadte: podľa zápisu sa k nim dostal v roku 1637³² a mohol im byť užitočný počas obradov rekatolizácie, ktoré vykonávali na majetku Esterháziovcov v rokoch 1637 – 1638. Ďalej sú tu príručky pre kňazov vykonávajúcich spoved' a jedno heretické dielo *Manuale controversiarium* luteránskeho reformátora Martina Chemnitza (1522 – 1586).

Katalóg z roku 1647, ktorý vyhotovili predstavení Mariánskej provincie, veľa prezrádza o knižnom vybavení členov rádu, o potenciálne čitateľných knihách a o duchu zbierky. Knižnice boli relatívne dobre vybavené mnohými novšími vydaniami, ale toto sa, samozrejme, líšilo v závislosti od jednotlivých odborných skupín. Jeden označujúci prvok, na ktorý je nevyhnutné upozorniť, je celkový obraz, keďže nevieme, z ktorých

³⁰ Uvádza: IMRE, Mihály. Cicero és/vagy Krisztus. A reformáció 16. századi retorikáinak egyik dilemmája. In: IMRE, Mihály. *Az isteni és emberi szó. Tanulmányok a 16 – 18. századi protestantizmus irodalmából*. Sárospatak: Hernád, 2012, s. 36.

³¹ TÜSKÉS, Gábor. Az exemplum a 16. – 17. század katolikus áhítati irodalmában. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1992, roč. 96, s. 140.

³² ZVARA 2023, odk. 2, 131. Nr. 325.

kláštorňých zbierok pochádzajú údaje o registrovaných knihách. Určite v najlepšom stave boli so zreteľom na nákup a finančné možnosti zbierky bratislavské, trnavské, alebo eisenstadtské. Nachádzajú sa tu bežne známe mená, populárne diela, ale počet exemplárov nevieme ani odhadnúť.

Podľa všetkého sú tu málo zastúpené svetové dejiny, literatúra a gramatika. Prírodné vedy tu takmer vôbec nie sú. O individuálnych alebo humanistických záujmoch nemáme veľa záznamov, pravdepodobne v týchto stavebných a pohnutých časoch nebola veľká potreba týchto diel.

V každom prípade si pozornosť zasluhuje pomerne veľký počet protestantských vydání a to, k akým tematickým okruhom patria. Dôležité je aj to, že autori, ktorí sa tu vyskytujú, sú prevažne nasledovníci Luthera, bez ohľadu na to, ktorý smer zastupujú. Helvétsky, resp. kalvínsky smer je len na ukážku, filippovský smer nie je zastúpený vôbec. Filip Melanchthon (1497 – 1560), jedna z najväčších osobností 16. storočia, je zastúpený v súpise len dvomi dielami – jedným dialektickým spisom a jedným zväzkom orácií. Jednotlivé diela niektorých evanjelických alebo kalvínskych autorov sa používali aj medzi katolíkmi, najmä literárno-gramatické diela alebo humanistické vydania niektorých cirkevných otcov. Aj to bolo bežným zvykom, že františkáni síce poznali učenia iných denominácií – pretože museli mať vhodné argumenty v procesoch rekatolizácie – avšak ich nepoznali v origináli, ale len z polemík, ktoré vyvracali heretické ideológie z pera príslušníkov rádu. V tomto prípade však františkáni Mariánskej provincie mohli čítať aj diela v origináli, takže by sme si mohli jemne upraviť negatívny obraz o mníchoch – aj keď to bola vlastne len potenciálna literatúra.

Zvyčajne nevieme presne určiť roky vydania publikácií, no na základe životopisných údajov väčšiny autorov možno konštatovať, že prevládajú publikácie zo 16. storočia, ale aj vydania, ktoré vyšli na začiatku alebo v prvej polovici 17. storočia. Tie sú zastúpené v hojnom počte, takže aj keď nejde o najnovšie publikácie, rozhodne tento súpis nemožno považovať za zastaralý fond.

Čo sa týka jazykovej skladby knižného súboru, môžeme skonštatovať, že vo výraznej miere ide o latinské knihy, ale v súpise sa nachádzajú aj knihy nemecké a maďarské. V latinčine bolo okolo 80 titulov (*Libri Germanici, Libri Germanici Haeretici, simul et Latini*), z ostatných len 12 položiek. Aj prostredníctvom týchto jazykových informácií si musíme uvedomiť, že tu nejde o počet exemplárov. Môžeme sa len domnievať, že sa tu nenachádzala nijaká chorvátska, slovinská, slovenská ani talianska kniha.

Súpis kníh z roku 1647 v Mariánskej provincii v Uhorsku môžeme v rámci dejín vzdelávania, knižníc a histórie čítania považovať za významný dokument, ktorý poskytuje odpovede na viaceré otázky, ale pravdepodobne vyvoláva ešte viac otázok a necháva ich otvorené.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY A ODKAZY

- BITSKEY, István. Egy német hitvita híre Magyarországon, (Adalék az érseki könyveszerzéshez). In: BITSKEY, István. *Hitvita, história, szellemi örökség, Tanulmányok a kora újkori magyarországi művelődésről*. HITSEKER, Mária, ed. Budapest – Eger: Kossuth–Eszterházy Károly Egyetem, 2021, (Kulturális örökség), s. 197–204.
- BUZÁS, Josef. *Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert, I.-IV. Teil*. Eisenstadt: 1966 – 1969, (Burgenländische Forschungen), s. 76, 347, 292, 466.
- FAZEKAS, István. Adalékok a fraknoi uradalom és a kismartoni grófság rekatolizációjához. In: FAZEKAS, István. *A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon*. Győr: Győri Egyházmegyei Levéltár, A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások, 2014, roč. 20, s. 196–215.
- FAZEKAS, István. Mariazell und der ungarische Adel zur Zeit des Barock. In: *Mariazell und Ungarn: 650 Jahre religiöse Gemeinsamkeit. Mariazell und Ungarn. 650 Jahre religiöse Gemeinsamkeit: Referate der Internationalen Konferenz „Magna Mater Austriae et Magna Domina Hungarorum“*. In: *Esztergom (6. – 9. Mai 2002) und Mariazell (3. – 6. Juni 2002)*, Graz: Verlag des Steiermärkischen Landesarchivs, 2003 (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs, 30), s. 102–115.
- GÁBOR, Csilla. *Kora újkori jezsuita meditáció – tradíció, életgyakorlat, irodalom*. In: *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. SZILÁGYI, Csaba, ed. Piliscsaba: PPKA BTK, 2006, (Művelődéstörténeti műhely, Rendtörténeti konferenciák, 2), s. 35–43.
- IMRE, Mihály. Cicero és/vagy Krisztus. A reformáció 16. századi retorikáinak egyik dilemmája. In: IMRE, Mihály. *Az isteni és emberi szó. Tanulmányok a 16. – 18. századi protestantizmus irodalmából*. Sárospatak: Hernád, 2012, s. 15–44.
- Katolikus intézményi könyvtárak V. 1647 – 1750*. MONOK, István a Edina ZVARA, eds. Budapest – Sárospatak: MTA KIK, Tokaj-Hegyalja Egyetem, 2023, (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 19/5), 192 s.
- KNAPP, Éva. Egy ismeretlen mariánus ferences könyvtár a 18. században. In: *MONOKographia, Tanulmányok Monok István 60. Születésnapjára*. NYERGES, Judit, Atilla VERÓK a Edina ZVARA, eds. Budapest: Kossuth, 2016, s. 385–404.
- KNAPP, Éva. A máriavölgyi pálos kolostor a 18. században, (Rekonstrukciós kísérlet) I. In: *Magyar Könyvszemle*. 1992, roč. 108, s. 313–327.
- KOLTAI, András. *Batthyány Ádám, Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*. Győr: Győri Egyházmegyei Levéltár, (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások 14), 2012. 636 s.
- KOMOROVÁ, Klára a Helena SAKTOROVÁ. *Tlače 16. storočia vo františkánskych knižniciach = Opera impressa saeculi XVI quae in bibliothecis Ordinis Franciscanorum asservantur*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2014 (Generálny katalóg tlači 16. storočia zachovaných na území Slovenska. – Catalogus generalis operum impressorum saeculi XVI quae in Slovacia asservantur, Tomus 3.), 2014. 703 s.

- KOTVAN, Imrich. *Inkunábuly na Slovensku = Incunabula quae in Bibliothecis Slovaciae asservantur*. Martin: Matica slovenska, 1979. 556 s.
- KOTVAN, Imrich a Eva FRIMMOVÁ. *Inkunábuly Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej v Martine = Incunabula quae Martini in Bibliotheca Nationali Slovaca Societatis Matica slovenská dictae asservantur*. Martin: Matica slovenská, 1988. 262 s.
- KOTVAN, Imrich a Eva FRIMMOVÁ. *Inkunábuly zo slovenských knižníc v zahraničných inštitúciách = Incunabula de Bibliothecis Slovaciae quae in institutionibus regionum externarum asservantur*. Martin: Matica slovenská, 1996. 224 s.
- LUSCINIUS, Ottmar. *Allegoriae, psalmorum Davidis prophetae, secundum literarum ordinem...* Augustae: Sympertus Ruf, 1524.
- MARULIĆ, Marko. *Dictorum factorumque memorabilium libri sex, sive de bene beateque vivendi institutione, ad normam vitae Sanctorum utriusque Testamenti collecti, atque in ordinem digesti ... Coloniae Agrippinae: sumpt. Bernardi Gualtheri, 1609.*
- MONOK, István. *The Cultural Horizon of Aristocrats in the Hungarian Kingdom*. Wien: Praesens Verlag, 2019 (Verflechtungen und Interferenzen. Studien zu den Literaturen und Kulturen im zentraleuropäischen Raum, 3). 390 s.
- MONOK, István a Katalin PÉTER. *Felmérés a hithűségéről 1638-ban*. In: *Lymbus – Művelődéstörténeti Tár*, 1990, 2. zv., s. 111-142.
- ÖTVÖS, Péter. *Büchervisitation in einem katholischen Lande, Das Beispiel Tirol, in Freiheitsstufen der Literaturverbreitung, Zensurfragen, verbotene und verfolgte Bücher*. JANKOVICS, József a S. Katalin NÉMETH, eds. Wiesbaden: Harrassowitz, 1998, (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung, 18), s. 83-103.
- PAYR, Sándor. *Flaciánus lelkészek Magyarországbán*. Pozsony: Wigand, 1916. 40 s.
- SAKTOROVÁ, Helena, Klára KOMOROVÁ, Emília PETRENKOVÁ a Ján AGNET. *Tlač 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej = Opera impressa saeculi XVI, quae in Bibliotheca Nationali Slovaca Societatis Matica slovenská Martini asservantur*. Martin: Slovenská národná knižnica, 1993 (Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných území Slovenska. – Catalogus generalis operum impressorum saeculi XVI quae in Slovacia asservantur, Tomus 1.). 462 s.
- TÜSKÉS, Gábor. *A jezsuita meditációs irodalom a XVI–XVII. században*. In: *Irodalomtörténet*. 1997, roč. 28/78, č. 1-2, s. 22-47.
- TÜSKÉS, Gábor. *Az exemplum a 16. – 17. század katolikus áhítati irodalmában*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1992, roč. 96, s. 133-151.
- TÜSKÉS, Gábor a Éva KNAPP. *Marianische Landespatrone in Europa unter besonderer Berücksichtigung Ungarn*. In: *Jahrbuch der Volkskunde*. 2002, roč. 25, s. 77-102.
- TÜSKÉS, Gábor a Éva KNAPP. *Mariazell és a Magyarországi zárandoklatok a 17. – 18. században*. In: *Mariazell és Magyarország. Egy zárandokhely emlékezete*. FARBAKY, Péter a Szabolcs SERFŐZŐ, eds. Budapest: BTM, 2004, s. 84-92.

VISKOLCZ, Noémi. Die Bibliothek des Franz Nádasdy. In: *Burgenländische Heimatblätter*. 2018, roč. 80, č. 3-4, s. 7-19.

ZVARA, Edina. *Gratia mecenaturae Esterhasianae, A kismartoni ferences könyvtár története és állománya*. Budapest: MTA KIK–Kossuth, 2023, (Esterhasyana). 255 s.

ZVARA, Edina. Die Franziskanerbibliothek, 1639 – 1780. In: BRUCK, Anton, István MONOK a Edina ZVARA. *Bewahrte Geistigkeit und Kulturerbe von drei Nationen, Die Historische Bibliothek des Franziskanerklosters in Güssing*. Budapest – Güssing: Bibliothek und Informationszentrum der Ungarischen Akademie de Wissenschaften – Franziskanerkloster Güssing, 2021, s. 45-58.

Edina Zvara PhD., associate professor
University of Szeged, BTK Department of
Cultural Heritage and Human Information
Sciences, H-Szeged 6722, Egyetem u. 2.
zvara.edina@szte.hu

Zaobrá sa ranonovovekou knižnou kultúrou, históriou knižníc a čítateľstva, knižnou kultúrou františkánov a knižnými zbierkami Esterházióvcov.

Preklad z maďarčiny:
PhDr. Klára Komorová, PhD.

FESTIVE SPEECHES ABOUT KING ST. STEPHEN AT THE ANCIENT SEMINARY IN TRNAVA

Éva KNAPP

Abstract

A previously unexamined 18th century source group is made up of sermons delivered on the occasion of the annual main feast was held on August 20, the day of Saint Stephen, in the so-called Ancient Seminary in Trnava. These festive sermons belong to a type of speech that the seminarian preachers already prepared within the framework of the Catholic church organization, but during their student years. The speeches follow the Ciceronian rhetorical expectations of the 18th century, and from the middle of the century, a slow departure from this world of taste can be observed.

Keywords: sermon, Stephaneum, Trnava, St. Stephen, 18th century, Ciceronian rhetoric

Abstrakt

Článok sa zaoberá doteraz nepreskúmaným súborom kázni z 18. storočia. Tieto boli čítané 20. augusta, na deň sv. Štefana v tzv. Starom seminári v Trnave. Kázne majú slávnostný charakter. Pripravili ich kňazi zo spomínaného seminára podľa vtedajšej katolíckej praxe, vykazujú však znaky študentských prác. Kázne sú koncipované v duchu cicerónskej rétoriky typickej pre 18. storočie, avšak kázne z 2. polovice 18. storočia už vykazujú odklon od tohto štýlu.

Kľúčové slová: kázne, Stephaneum, Trnava, svätý Štefan, 18. storočie, cicerónska rétorika

Nicolaus Olahus (Miklós Oláh), Archbishop of Esztergom, established the so-called Ancient Seminary (*Seminarium Antiquissimum* April 23, 1566) in Trnava, referring to the decision of the Council of Trent on June 15, 1563, with the title of Virgin Mary, whose founding document was dated May 9, 1566. In the light of recent research, the operation of this priest training center of the Kingdom of Hungary can be considered continuous – although with ups and downs – and its supposed re-organization in 1590 is due to the provost of Szentgyörgymező, Márk Cheródy.¹ The *Seminarium Antiquissimum* was remodeled a few decades later, in 1630, by Petrus Pazmanus (Péter Pázmány), and it was named *Stephaneum* after St. Stephen, the first Hungarian king.²

In the *Stephaneum* above all humanities and theological sciences were taught. Its annual main feast was held on August 20, the day of Saint Stephen. Its operation was undisturbed until 1777, after the University of Trnava moved to Buda, only the junior seminarians remained in Trnava. The priest education here was abolished a few years later by Emperor Josef II, advocating the establishment of a general diocesan seminaries. The names of the students of the Archbishop's Ancient Seminary, named after King St. Stephen, can be traced – with relative completeness – in several publications.³ Commemorating the institution's exceptional importance, a celebratory conference was organized on the 450th anniversary of the founding of the Ancient Seminary at the Theological College of Esztergom (April 27, 2016), and various details of its history have been dealt with in recent years in a gap-filling way.⁴ Despite recent research, however, the statement is still valid today that “[...] the sources of the seminars in Trnava [...] are not exploited, often even the existence of the documents is unknown in the literature [...]”.⁵ Apart from the Trnava seminary sources, which are of interest to historical studies, the relevant literary history documents have also escaped the attention of the research. Such an unresearched topic is the collection of St. Stephen's speeches in Latin, given on the annual feast of August 20th of the *Stephaneum*, twenty-seven of which – according to current knowledge – were also printed as independent publications between 1716 and 1782 in Trnava.⁶ Eight of these sermons can be found in Lajos Némethy's bibliography,⁷ which is less than a third of the sermons known today. In his introduction, Némethy singled out only one sermon delivered in 1771 (no. 159) among the Ancient

¹ FAZEKAS István. Oláh Miklós, Az Ősrégi Szeminárium alapítója. In: *Magyar Sion*. 2017, pp. 215-228.

² Full name: Archbishop's Ancient Institute of Priest Formation Named after King Saint Stephen and the Blessed Virgin. Cf. BALANYI György. Pázmány Péter és a papnevelés. In: *Theologia*. 1937, pp. 31-39, 108-120.

³ Cf. NÉMETHY, Ludovicus. *Series parochiarum et parochorum archi-dioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum MDCCCXCIV*. Strigonii: G. Buzárovits, 1894; KÁDÁR Zsófia, Beáta KISS a Ágnes PÓKA. *A Nagyszombati Egyetem Teológiai Karának hallgatósága 1653 – 1773*. Budapest: ELTE Levéltár – PPKE Hittudományi Kar, 2011.

⁴ E.g. MOLNÁR, Antal. Az Ősrégi Szeminárium 17. századi növendékei és mindennapjaik két ismeretlen számadáskönyv tükrében. In: *Magyar Sion*. 2017, pp. 229-257; MECHLER Katalin. Az Esztergomi Szemináriumi Levéltár rendezéséről. In: *Magyar Sion*. 2019, pp. 115-132.

⁵ MOLNÁR, ref. 4, p. 244.

⁶ The speeches are included in the Appendix entitled Bibliographic inventory of sermons.

⁷ NÉMETHY, Lajos. *A Szent István első és apostoli királyról mondott dicsebeszések irodalma*. Budapest: Rudnyánszky, 1881, pp. 49-50, nr. 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159.

Seminary sermons in Trnava, noting that on the page opposite the title page, “the copper engraving shows of an old and valuable painting of St. Stephen”.⁸ According to Imre Gockler, the number of celebratory speeches about St. Stephen delivered in various locations in the 18th century “can be put at about fifty”.⁹ Csaba Csapodi described the pagan Hungarians living at the time of the St. Stephen’s conversion by referring to a single speech delivered on the titular feast of the *Stephaneum*.¹⁰

In recent years, several Hungarian researchers have dealt extensively with the sermons of St. Stephen,¹¹ delivered in various eras, preserved in manuscript, and published in print, similar to the sermons of St. Ladislav,¹² however, they do not refer, even as a reference, to the speeches in Latin given in the *Stephaneum* in Trnava in the 18th century. In the first two decades of the 21st century, the attention of Austrian and Slovak Neo-Latin research also extended to the panegyrics published in the Trnava University Press.¹³ Since the St. Stephen sermons associated with the operation of the *Stephaneum* are, without exception, praise speeches in Latin, Erika Juríková touched on them briefly, including them in the circle of panegyrics in Trnava, which she estimated at 150-200 items in total, but which she did not count in order to be complete.¹⁴ In her source bibliography, Juríková provided the data of a single speech on St. Stephen delivered in 1768 in the *Stephaneum* and published in print.¹⁵

In all likelihood, the fact that the speeches were not delivered by experienced, well-known preachers with significant literary quality and researched oeuvres, but by seminarians who had just mastered the theory and practice of church oratory at a higher level, probably contributes to the lack of discovery of the ensemble of texts recited at the *Stephaneum* main ceremony. From the point of view of literary history and bibliography, this unresearched group of sources seems unavoidable primarily because it records a specific practical aspect and milestone of the level of theoretical knowledge of

⁸ I. m. XIV. note 8. The copperplate representing King St. Stephen kneeling on the beach offering the country to the Virgin Mary was added to several speeches in Trnava, according to current knowledge, it first appeared in 1748. The painting that served as the model for the copperplate is currently unknown.

⁹ GOCKLER, Imre. *Szent István király a magyar irodalomban*. Pécs: Egyetemi, 1936, p. 31.

¹⁰ CSAPODI, Csaba. Kinek tartották Szent Istvánt a 18. században? In: *Regnum*. 1936, pp. 346-355, here: 351.

¹¹ E.g. MADAS, Edit. *Sermones de Sancto Ladislao. Középkori prédikációk Szent László királyról*. Debrecen: Egyetemi, 2004; SZELESTEI NAGY, László. 17. századi orációk és prédikációk Szent László királyról. In: *Napút*. 2017, pp. 108-120; FARKAS, Zsuzsanna Krisztina. A bécsi egyetem Szent László-orációi a 17. században. In: *Gerundium*. 2018, pp. 11-38.

¹² E.g. BITSKEY, István. A vértanú és a király – a Szent István-prédikációk változatai. In: BITSKEY, István. *Hitvita, história, szellemi örökség. Tanulmányok a kora újkori magyarországi művelődésről*. Budapest – Eger: Kossuth – Eszterházy Károly Egyetem, 2021, pp. 127–139.

¹³ E.g. KLECKER, Elisabeth. Neulateinische Habsburg-Panegyrik in Drucken der Jesuitenuniversität Tyrnau. In: *Kniha. Zborník o problémach a dejinách kniznej kultúry*. 2001, pp. 95-109; JURÍKOVÁ, Erika. *Columba laureata. Panegyrické tlače z produkcie trnavskej univerzitnej tlačiarne*. Trnava – Kraków: Filozofická fakulta – Spółok Słowaków w Pol’sku, 2014; JURÍKOVÁ, Erika. Habsburger in den lateinischen poetischen Panegyriken, herausgegeben im 17. und 18. Jahrhundert in Tyrnau (Tyrnavia/Trnava). In: *Graecolatina et Orientalia*. 2016, pp. 113-132.

¹⁴ JURÍKOVÁ, ref. 13, p. 34.

¹⁵ Speech by Josephus Kluch. JURÍKOVÁ, ref. 13, p. 177.

literature and the process of learning to speak in the church. Speeches occupy a special place among the contemporarily obligatory practical repetition of theoretical knowledge, school speeches and festive speeches delivered publicly from the church pulpit. While the latter are constantly being investigated, the collection and analysis of the *clerus* junior speeches on St. Stephen in Trnava on August 20 has not been completed. The study presents the previously unexamined 18th-century St. Stephen's speeches in Latin, given at the main feast of the *Stephaneum* and printed as independent sermons, with particular attention to the fact that these speeches continuously contributed to the cultivation and maintenance of the cult, as well as to the strengthening of the Kingdom of Hungary's sense of identity.

Presentation of the source material

All of the currently known twenty-seven orations of St. Stephen related to the *Stephaneum* were published in Trnava between 1716 – 1771 by the Academy Press, then in 1776 – 1777 with the impressum “Typis Tyrnaviensibus”, and between 1778 – 1782 with the imprint “Typis Regiae Universitatis Budensis”.¹⁶ Without exception, their format is quarter-fold, and their length varies between six and twelve leaves, with eight leaves being the most common. No correlation can be discovered between the changing length and the year of publication.

Another characteristic of the currently known earliest (1716) and also the only twelve-letter print is that it begins with a recommendation, addressed to the seminarian author's patron, János Navay, a parish priest in Szeged at the time. Other independent St. Stephen-orations with dedication are not known currently, probably because their publication later no longer required a patron, the *Stephaneum* and/or the Archdiocese of Esztergom paid the costs of publication. The first speech we know today was delivered on the 150th anniversary of the founding. A sermon is also known for the 165th and 175th anniversaries of the *Stephaneum* (1731, 1741). On the title page of the jubilee 200th anniversary and subsequent publications – unlike the previous ones – there was usually a reference to the time that had passed since the founding of the seminary, i.e. in 1766, 1768, 1770, 1779, 1780, 1781 and in 1782.

Another interesting feature of the title pages is that the text appearing on them is rather long and, in accordance with the fashion of the time, usually completely fills the available paper size. The order of the regularly published informative data can be considered almost unchanged for decades: title, genre, time, occasion/venue, head of institution, speaker. In addition to the title, the genre of the speech and the name of the occasion, it often provides information about the current head of the *Stephaneum* and his titles, as well as the person giving the speech and his progress.

Between 1716 and 1733, the place where the speeches were delivered can be easily traced from the title pages, the seminarians preached in 1716 “in aedibus suis”, in 1725 “suae in Urbe Tyrnaviensi Domi”, in 1729, 1730, 1731, 1733 and 1748 “in antiquissimo seminario”. The year 1723 differed from this, when – for an unspecified reason – the oration was delivered in the Basilica of St. Nicholas (“in cathedrali divi Nicolai Basilica Tyrnaviensi”). In later years, the emphasis shifted from the name of

¹⁶ Hereafter, the form of reference to speeches is the number of the sermon given in the Appendix and the word “Appendix” before it.

the unchanged location to the celebration of the seminary's namesake. The intimacy of the latter circumscription was enhanced when the residents of the seminary were mentioned as the family (*familia*) of St. Stephen (for example, 1766, 1770). There is no reference to the specific location of the speeches within the *Stephaneum* building, it must have been the seminary's chapel or hall.

In all cases, the orator's name appeared on the front page, usually at first with his academic progress. Unusually, in two additional cases, when it is unlikely that he spoke or delivered the printed speech. Thus, in 1765, the only copy of the sermon kept in private ownership was accompanied by the manuscript entry "Haec oratio est P. Ignatij Fejérvári", and the speech delivered in 1770 is considered by József Szinnyei and the retrospective Hungarian national bibliography to be the authorship of Alajos György Szerdahely,¹⁷ although the name of Gedeon Tornallyai can be read on the title page. Above all, this data draw attention to the fact that the printing of the speeches must have preceded the August 20 celebration.

The progress in the seminary studies did not affect the selection of the person who will deliver the speech on St. Stephen's Day. Among the orators, only one person, György Rummer, gave a speech on St. Stephen's Day twice: in 1723 as a first-year theologian, and then in 1725 as a third-year theologian. The background of his election twice is unknown, the reason can probably be found in the fact that he was the first beneficiary of the donation to the *Stephaneum* by the poet and judge royal István Koháry (II). In the second speech by Rummer delivered in 1725, the person and memory of Saint Stephen served as the starting point of the speech, the content itself praised the "Saint Stephen's House" (*Stephaneum*) and the persons who significantly supported its operation, as well as their benefactions.¹⁸

Literary theoretical aspects

The ancient Greek panegyris is commonly known as a festive gathering, primarily of a religious nature, and the speeches given at these are panegyrics. The term panegyric refers to a speech of praise given to an audience, which in essence is an occasional speech composed with rhetorical-poetic knowledge, perhaps a poem, whose main purpose is praise and glorification. It is known that this genre had its heyday during the late Roman Empire.¹⁹

Panegyrics belong to illustrative speech (*genus demonstrativum/laudativum*), their learning in the 16th – 18th century was a school curriculum that followed ancient rhetorical

¹⁷ SZINNYEI, József. *Magyar írók élete és munkái*. Vol. 13. Budapest: Hornyánszky, 1909, pp. 805-808; PETRIK, III. 532.

¹⁸ In the speech, the listed persons and families who financially support the Stephaneum are: poet István (II) Koháry, who studied in Trnava; the Széchényi, Dolni, Bublovics, Pelcz, and Graczol/Gachol families, as well as Pál Olaszi (canon of Esztergom from 1710), Pál Spáczay (1678 – 1751, canon of Esztergom from 1709), János Illyés (member of the Esztergom canon chapter between 1714 – 1724, prefect of the Stephaneum in 1725) Appendix 3, B_{2r}–C_{1v}. The laudatio given on the 200th anniversary of the Stephaneum's existence, as in 1725, presented the history of the institution and its benefactors, for which St. Stephen provided the framework by converting the country to Christianity. Appendix 16.

¹⁹ Cf. MAUSE, Michael. *Panegyrik in Historisches Wörterbuch der Rhetorik*. Hrsg. Gert Ueding. Tübingen: Max Niemeyer, 2003, Band 6, pp. 495-512.

patterns (mainly Cicero and Quintilian),²⁰ and in the course of this, among other things, the set of *topos* was also taught.²¹ At the same time, István Bitskey pointed out in connection with two St. Stephen sermons given by Petrus Pazmanus (Péter Pázmány) that some of the speeches prepared for the feasts of saints can be considered deliberative if they convey moral teachings or exhort by recalling the life examples of a saint.²² Among the St. Stephen's celebratory speeches of the *Stephaneum*, we can find speeches belonging to both mentioned genres, or their combinations. The uncertainty of the literary theoretical background of the *neoconcionator* (preacher) speeches is a difficulty.²³

According to the consistent wording of the prints, the speeches of St. Stephen of Trnava are dictions, *dictio* panegyrics and *oratio* panegyrics, the purpose of which is not only celebration, but also specifically teaching. They were said by seminarians (seminarists, neoconcionators) with a preaching requirement, but without a *textus*. Their content – especially with regard to the self-reflections of the introductory sections – seems to rule out that they were written by their teachers. In terms of grammar, these speeches are dominated by poetic questions, exclamations, wishes, figurative expressions and addresses aimed at attracting and maintaining attention.²⁴

Compiling a *laudatio* was only partly a rhetorical challenge. It also meant a commitment to present the topic selected in the speech and to deepen respect for it. The latter was primarily based on objective, historical knowledge, which also had to be mastered so that the speech could convey teaching in addition to praise, and thus, through everything, a close connection was established with the expectations of the *genus didascalium*.²⁵ At the same time, silence and exaggeration also belonged to the toolbox of the praise speech, i.e. in some respects, it was realized as a “spectacle” shaped by words. The boundary of the set of *topos* was sufficiently wide, it was shaped by attributes, properties, deeds, and abstract thought content. The expectations and the mandate, which is renewed every year, required a high degree of complex attention on the part of the seminarians of Trnava, who spoke for the purpose of representation, almost *ex officio*, as a church person on their main holiday.

²⁰ POEL, M[arc] van der. *Laudatio*, III. Renaissance bis 18. Jh. In: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*. Hrsg. Gert Ueding. Tübingen: Max Niemeyer, 2001, Band 5, pp. 63–71; MATUSCHEK, S[tefan]. Lobrede. In: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*. Hrsg. Gert Ueding. Tübingen: Max Niemeyer, 2001, Band 5, pp. 390–398.

²¹ Compare, for example, with the continuously researched Habsburg panegyric. RÖMER, Franz a Elisabeth KLECKER. Poetische Habsburg-Panegyrik in lateinischer Sprache. In: *Biblos*. 1994, pp. 183–198.

²² BITSKEY, ref. 12, p. 131.

²³ Cf. SZELESTEI N., László. Oráció Szent Lászlóról az 1634. évi bécsi Szent László-napi ünnepségen. In: *Zrinyi Miklós és a magyarországi barokk költészet*. Sándor BENE and Márta Zsuzsanna PINTÉR, eds. Eger: Líceum, 2021, pp. 205–221, here: 206–208.

²⁴ Thus, for example, at the beginning of the narrative, after several exclamations (e.g. “Bonum mane Hungaria!”, “Felix Patria!”, eight identical poetic questions (“Quis Sol?”) and different answers given to them (e.g. “Stephanus gemma Regum Hungariae”) follow, then further questions (“Cur hucusque silui?”; “Quid enim Stephanus nisi Laureatus?”) Appendix 1, A2r–A4r. Exclamations are constantly used in speeches. In: 1754, for example, the country itself “Fortunatissima Hungaria!”, because the power of Saint Stephen was manifested in it as a virtue. Appendix 11, 5.

²⁵ Cf. ZIMMERMANN, Alexandra. *Von der Kunst des Lobens. Eine Analyse der Textsorte Laudatio*. München: Iudicium, 1993.

In addition to the repetition of the learned rhetorical-poetic knowledge, the preparation was ensured by continuously expanded theoretical textbooks published in newer editions. Such was, above all, Cypriano Soarez's expanded and revised rhetoric (Trnava, 1709, 1728), whose 18th-century editions' forewords include – as an additional aid – a list of recommended rhetorics in common use.²⁶ The higher-level theoretical guidance was also helped by the publication in Hungary of Gabriel Le Jay's *Bibliotheca Rhetorum*, a textbook popular throughout Europe. By moderating the direct use of examples from Cicero, Le Jay recommended a more restrained version of the Ciceronian speech.²⁷ István Kaprinai's two-volume textbook of rhetoric (1758, 1763) showing the combined influence of Baroque and French classicism served to master the more moderate, although still Ciceronian, technique of speaking in the church,²⁸ with particular attention to the *stylus argutus*.²⁹ Knowing about the eulogies of St. Stephen in Stephaneum, these books were not absent among the textbooks used by the seminarians and their teachers in Trnava.

The rhetorical features of the panegyrics of Saint Stephen by the neoconcionators of Trnava

The coherence of the speeches delivered on the annual feast of the namesake of the Stephaneum is ensured by the recurring occasion, the customs of the institution, the theoretical knowledge continuously acquired by the seminarians and the knowledge derived from standard sermons learned during preparation for the profession. The twenty-seven printed laudations are speeches constructed with rhetorical awareness. Such an opportunity was considered an honor for the chosen orator, so Mathias Chmel, for example, in 1729 could weave into the beginning of his speech the beginning of the sentence: "Incredibile est, quomodo perhorrescam [...]".³⁰

When structuring their speeches, most speakers arrived at the heroic portrayal of Saint Stephen by taking stock of the generally accepted royal characteristics of the era and rejecting the relevant negative attributes (e.g. luxury, arrogance, waste). Emphasizing positive characteristics (e.g. moral, just) helped the idealized presentation of the image of the king following God's will. For all of this, they continuously used knowledge from the relevant legends, chronicles and historical works as a basic source,³¹ the content details of which – due to their common knowledge – I will not go into in my study. Among the learned and practiced rhetorical techniques, one can often find simpler

²⁶ The ten Hungarian editions published between 1739 – 1798: Trnava 1739, 1744, 1763; Košice 1752, 1779; Buda, 1780, 1792 (two editions), 1798 (two editions).

²⁷ Cf. BÁN Imre. *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVIII. században*. Budapest: Akadémiai, 1971, pp. 79–83.

²⁸ Special attention is paid to the creation of emotions and the development of speech. BÁN, ref. 27, pp. 90–92.

²⁹ KAPRINAI, István, *Institutio eloquentiae sacrae generatim, I–II*. Kassa: Acad., 1758, 1763.

³⁰ I can't believe how shaken I am [...] Appendix 4, A_{1v}.

³¹ Cf. e.g. *Árpád kori legendák és intelmek*. Ágnes KURCZ, transl., Géza ÉRSZEGI, ed. Budapest: Szépirodalmi, 1983; THURÓCZY, János. *Chronica Hungarorum*. Budapest: Helikon, 1991; BONFINI, Antonio. *A magyar történelem tizedei (Rerum Ungaricarum decades)*. Translated by Péter Kulcsár. Budapest: Osiris – Balassi, 2019.

(for example, based on virtues³² or muses³³) and more complex (for example, based on name etymology,³⁴ the relic of the Holy Right Hand or the Holy Crown) forms of allegorization. The speakers tried to effectively supplement the use of *topos* with parables and similes, and carefully tried to highlight the metaphors that were constantly used, sometimes embedded multiple times.

From the usual toolkit of the *rhetorica ecclesiastica* of the era, the neo-concionators strive for the continuous use of percontations (questions, poetic questions), tropes, sayings³⁵ and proverbs (*proverbia*).³⁶ The laudatory mode of speech created an opportunity to equip oratory with, among other things, the methods of *animatio*, *superlative*, *translatio*, *epiphonema*, *dubitatio*, *gradatio*, *amplificatio*.

Moving on to the presentation of common structural features, the speakers without exception started their speeches by addressing the audience,³⁷ and provided some facts, partly about their attitude to the event (honour) and partly about the future speech. In the laudations published in the first half of the century, the expression of oratorical modesty (a sense of unworthiness) took place here. In 1741, for example, János Fandly began his speech with the following poetic question: “Et vero quis est, qui parem laudibus Ejus texat orationem? cujus immortalia decora omnium Gentium linguis [...]”.³⁸ These manifestations became rare from the second half of the 1740s.

The initial part of the speech (*principium*) is closely connected to the preliminary presentation of the argument, the subject and the content, which is interwoven and supplemented by some form of *captatio benevolentiae* (winning the goodwill of the audience).

A wide variety of speech techniques can be considered in the narrative, the most common of which is the approach of the persons, properties, actions and abstract thought contents belonging to the narrated topic with similarities³⁹ and parallel parables/ex-

³² In the case of a speech presenting the virtues or a single virtue, it is not uncommon for the other virtues to be discussed as well. Thus, for example. In: 1729, before detailing the peace-seeking and peace-loving virtue of Saint Stephen, Mátyás Chmel explained how different positive virtues can be in the world, saying that the virtues of Aesculapius and mythological figures are different from the virtues of the „Atlas of Hungary” [Saint Stephen] and Hercules. Appendix 4, A_{2r}.

³³ In 1731, József Miskovics builds on the duality of Euterpe (lyrical, entertaining) and Melpomené (grief, tragedy) the unusual debate (litigation – *lis*) between heaven and earth, during which peace and harmony came after the end of Saint Stephen’s wars. Appendix 6.

³⁴ Stephanos/wreath, crown to explain the name Stephanus.

³⁵ In 1730, for example, Ferenc Déri addressed his audience with the saying „Ferro pariuntur Regna, Pietate nutriuntur”. Later, referring back to this, he recalls ancient and biblical parallels similar to the actions of Saint Stephen (Numa Pompilius, Priam, Alexander the Great, and Judith, Maccabees, etc.). Appendix 5, A_{2r}–B_{2r}.

³⁶ Thus, for example, with the saying “post nubile puriore serenitatem micare inviderit”, the neoconcionator leads the listener from the *principium* part to the narration. Appendix 1, A_{1v}.

³⁷ In some cases, in an unusual way, the neoconcionator asks for attention in a special way in the context of the address: “Prohibite risum AA.” Appendix 2, A_{2r}.

³⁸ And indeed, who is it that can prepare a speech worthy of his praise? whose immortal beauty is celebrated [...] with every word. Appendix 8, A_{2r}.

³⁹ This is how, for example. In one of the orations, Aegeria, who advises Numa Pompilius, became a parallel to the Virgin Mary, patronizing Saint Stephen. Appendix 5, B_{2r}–v.

amples,⁴⁰ repeated digressions and returns to the topic that seem far from the subject,⁴¹ direct transition to the direct presentation of the facts, and after tuning in, a detailed explanation of the main topic,⁴² then proving the statements with various arguments. The direct references to confirm what was said are mostly authoritative, but at the same time, no such mentions can be found in the speeches known before 1730. For example, Ferenc Déri's references from 1730 are as follows: a reference to Cicero's *Hortensius*, Bible (Jer. 51,53; Jer. 51, 12; Judit 5; Machab. 11), Saint Stephen's *Admonitions* (Decr. I, cap. 1. §3; Decr. I, cap. 3), Virgil's *Aeneid* (*Aen.* II. 616). After that, Déri quotes almost exactly from Ovid's *Tristia* without reference ("Bellatrix Diva ferebat opem" [i.e. Virgin Mary here] – correctly "bellatrix illi diva ferebat opem" Ovid. *Tristia* I. V,76 [here Pallas Athena]).⁴³ Another example is Ferenc Nedeczky, who in 1748 refers to the works of the Jesuit historians of the time: Márton Szentiványi's *Miscellanea* and Sámuel Timon's *Purpura Hungarica* (correctly *Purpura Pannonica*).⁴⁴ In one of the speeches, there is an almost verbatim exact quote from Saint Stephen's admonitions (*Libellus de institutione morum sive Admonitio spiritualis*).⁴⁵

The references include historical events in Hungary, as well as theses about Hungarian-ness and its origins, for example Déri calls Attila the Hun's empire a part of Hungarian prehistory without reference to the source, and explains that the seven leaders who conquered the country were Huns, and so are their descendants.⁴⁶ The Hun-Hungarian identity is a well-known and accepted view also elsewhere: in 1759, on this basis, János

⁴⁰ This is the case, for example, when the speaker talks about Saint Stephen as the first true patriarch of Hungary, and first compares him to Aeneas (Appendix 2, A_{2v}), then to Trajanus, Fabius Maximus and Cicero, who received the honorary title of pater patriae. Appendix 2, B_{2r}–B_{2v}.

⁴¹ In the context of the extended narrative, for example, the neoconcionator seems to return to King St. Stephen when he talks about the first martyr "Non discedit mea ab argumento amplius oratio" (my speech does not deviate from the subject), yet he continues to talk about St. Stephen the first martyr, and then with another series of digressions he presents the line of predecessors of King St. Stephen, including Numa Pompilius, Xanthippos of Sparta, Agesilaus II King of Sparta, Miltiades, and Alexander the Great's father, Philip of Macedonia. Appendix 1, A_{4r}–B_{1v}.

⁴² In 1729, the speech is about St. István's desire for peace, which the speaker constantly mixes with mythological and historical moments taken from antiquity. Appendix 4, A_{3v}–B_{2v}.

⁴³ Appendix 5, A_{3v}–B_{2r}.

⁴⁴ Appendix 10, B_{4v}–C_{2v}. In 1754, János Aradi refers both to Menyhért Inchofer's work "Annales ecclesiastici Regni Hungariae" ("in annal. Eccl. Hung. ad Ann. Christi 1007") in connection with the founding of the pilgrimage houses by King Saint Stephen, and to the prophecy regarding the fate of the pilgrimage houses, which also applies to them („Nunc seges est, ubi Troja fuit” formában), which proves knowledge of Ovid's *Heroides*, *Epistula* I,53 (there: "iam seges est ubi Troia fuit"). In the same speech, St. Stephen's constancy (*constantia*) is accompanied by a quote from Horace ("Justum et tenacem propositi Virum, non civium ardor pravae jubarum, [...] Horatius "Lib. 3. Carm." – i.e. *Carm.* 3,3,1–8) Appendix 11, 13–14.

⁴⁵ "Regni essent propugnatores, defensores imbecillum, expugnatores adversariorum, augmentares Monarchiarum" (correctly: "Illi enim sunt regni propugnaculum, defensores imbecillum, expugnatores adversariorum augmentares marciarum" IV. De honore Principum et militum). Appendix 22, A_{4r}. Allusions and references to the *Admonitions* occur also elsewhere, but literal citations are very rare.

⁴⁶ As an antique parallel, Romulus represents the warrior Attila, while Numa Pompilius, the peaceful builder, represents Saint Stephen. Appendix 5, A_{3r}–A_{3v}.

Szily contrasted Attila as “orbis terror” (world’s terror) and Saint Stephen as “orbis delictum” (the darling of the world).⁴⁷

Two frequently observed rhetorical solutions to the conclusion (*peroratio*) are to summarize what has already been said and then to conclude with an effective thought, as well as going beyond what has been stated objectively with a new, previously unused, unappealable and indisputable closing idea.

In light of the above, the structure of the laudations is basically related to the principles used and taught by the Jesuits, and above all, it is characterized by following Cicero,⁴⁸ recommended by the textbooks as an expectation, rambling sentences, “ceremonial” balancing of thoughts, excessive verbosity (*loquacitas*), and accumulation. The orators use the tools of delectation from the previously proven and effective toolkit: they saturate what they have to say with various shapes and good-sounding puns. Most of the time, they live with exaggerations, and there is no lack of rhetorical (sometimes over-rhetorized) incorporation of emotional excitement and agitation into what they say. On some occasions, they deliberately and consciously emphasize the motivation derived from their studies.⁴⁹ In short, the neoconcionators tried to entertain their superiors, teachers and educated audiences with complicated, long sentences, mostly in a sought-after manner, and to convince them of their own knowledge - thus raising the profile of the institution and the feast.

Until the beginning of the 1740s, direct references to Cicero were frequent, especially at the beginning of the speeches within the framework of the obligatory, required and carefully presented modesty.⁵⁰ Most of the time, the seminarians mention their oratory distance from Cicero,⁵¹ and thus at the same time name and praise the Cicero model they follow. In 1741, first-year theology student János Fandly, for example, began his speech with a paraphrase of a well-loved but unreferenced Cicero opening sentence: “Quod erat optandum maxime AA., et quod unum ad gloriam, laudemque Domus hujus augendam pertinebat plurimum [...]”.⁵² From the second half of the 1740s, this emphatically scholastic method seems to recede into the background, and parallel to the process, the complicated language of the speeches slowly becomes simpler.

Most of the time, the presentation of the virtues of St. Stephen or one or a few selected virtues (16 eulogies) defined the speech. This is followed by a prominent representation of the country/state establishment, conversion and church organization (4 eulogies), followed in frequency by the celebration and memory of the saint king (3 eulogies).

⁴⁷ Appendix 12, A_{4v}.

⁴⁸ Authoritative references to Cicero and confirmatory formulas can also be seen in earlier speeches, such as in 1716: “Quid oratorum Alpha Tullius a patria meruit?” or “Vidissem ego quemvis Tullium tunc e nostris aequitatem persuadentem [...]” Appendix 1, B_{1v}–B_{2r}.

⁴⁹ Appendix 9, A_{2v}.

⁵⁰ The modesty formula sometimes appears in the closing part of speeches without reference to Cicero, e.g. in 1716: “Cessa fessa de opere mea imbecillis oratio” Appendix 1, C_{2r}.

⁵¹ György Rummer, for example, begins his speech in 1725: “En AA. Spectatissimi, Ciceronem pro domo sua perorantem, sed non Tullium; en pro necessarij, domesticisque dicere aggredientem, sed Romana eloquentia omnino jejunum! [...]” Appendix 3, A_{2r}.

⁵² Appendix 8, A_{2r}. Cf., Cicero In Verrem 1,1: “Quod erat optandum maxime, iudices, et quod unum ad invidiam vestri ordinis infamiamque iudiciorum sedandam maxime pertinebat, [...]”.

The relic of Saint Right Hand is the central element of two speeches, the Holy Crown and the deeds of Saint Stephen are the central element of one-one speech. In addition to evaluating the past, the speeches also methodically undertook to present the historical consciousness of their time. Following the general rhetoric of the 18th century, the glorification of St. Stephen at the end of several speeches turns into a parallel praise of the current ruler. The Habsburg ruler thus appears as the heir and successor of Saint Stephen, and becomes somehow a member of his family. The first such speech was delivered in 1730 (Appendix 5, C_{1r}–C_{2v}), in which the orator Ferenc Déri distinguishes several eras of Hungarian history. It seems that Déri repeats without reference the historical view of Antal Mindszenti's two-volume work entitled *Propugnaculum Reipublicae Christianae* (Tyrnaviae, Acad., 1724–1725), according to which, until King Louis II, the foundation of the country was the piety originating from Saint Stephen; sultan Suleiman I put an end to the piety at the battle of Mohács (1526), where the loss of King Louis II was caused by turning away from the Virgin Mary, the “irripiens haeresis” (insidious heresy). A new era of the country's history, promising prosperity, began after Prince Eugene of Savoy's victory in Petrovaradin (August 5, 1716) during the reign of “Augustissimus Imperator” (King Charles III of Hungary, Emperor Charles VI), when the country's misfortune ended and “reviscet Hungaria, Pietate fundamento stabit, Pietate radice florebit” (Hungary revives, piety as a foundation becomes permanent, and piety blossoms from its roots).⁵³ In 1733, György Szalay also ended his speech by glorifying the ruler Charles (Appendix 7, B_{4v}). Decades later, Mindszenti's view of history also appeared in György Frank's speech (1766).⁵⁴ Maria Theresa's eulogy as a monarch – usually withholding her name – appeared after 1758, when, referring to the new apostolic king of Hungary (June 3, 1758), the praise of the apostolic king and kingdom⁵⁵ was repeated in the speeches (Appendix 12, 18, 19, 20, 22, 23). In some cases, direct praise of Maria Theresa, who is at the head of the “Regnum Marianum Apostolicum”, also occurs (Appendix 16, B_{2r}–). In the year of the recovery of the Holy Right relic (1771), the then nineteen-year-old Lajos Divéky attributed the excellence of the Hungarian rulers to the patronage of King Saint Stephen, he commemorated Saint Ladislav, Louis the Great and Matthias I Hunyadi, as well as Leopold I, Charles III and Maria Theresa.⁵⁶ In addition to the monarchs, at the end of the speeches, famous ecclesiastical figures are also praised, for example in 1741 the actions of archbishop of Esztergom and chancellor Imre Esterházy, who crowned Maria Theresa (25 June 1741) in the year the sermon was delivered and was probably present at the feast of the *Stephanium* on 20 August (Appendix 8, A_{6r-v}). Historical consciousness and memory are constantly present in the presentation of the veneration of the Virgin Mary as “Patrona Hungariae” with a teaching intention. For example, according to one of the speeches, the defeat of the leader of pagans, Koppány

⁵³ Cf. KNAPP, Éva. A védőbástya toposz irodalomtörténeti és képzőművészeti vonatkozásai Mindszenti Antal *Propugnaculum Reipublicae Christianae* (1724 – 1725) című műve tükrében. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 2024, under publication.

⁵⁴ Appendix 16, A_{3v}–A_{4v}.

⁵⁵ The term “Regnum Apostolicum” appears in speeches from 1723. (Appendix 2, B_{4v}).

⁵⁶ Appendix 20, B_{3v}–B_{4v}.

could only take place under the banner of the Virgin Mary.⁵⁷ In another speech, the “Patrona Hungariae” is the source of Hungary’s happiness,⁵⁸ and Saint Stephen, through the Virgin Mary, is the creator of the “Regnum Marianum”.⁵⁹ In the speech given in 1761, St. Stephen, as the brave Hercules of Pannonia, entrusted his country to “Magna Hungarorum Domina”.⁶⁰

In 1733, the relic of St. Right was first the subject of an entire speech, which discusses the reason (*pietas, misericordia, justitia, religio*) for its incorruptibility (*incorruptio*) and presents the relic through the actions of St. Stephen.⁶¹ The Holy Crown appears in speeches as an “object of honor” from 1761, which has been miraculously preserved.⁶² In 1767, a significant part of the eulogy is about the royal crown,⁶³ which is not a temporary sign of majesty, but an immortal, holy symbol. Here the Holy Crown and the “Regnum Catholicum” are closely linked, praising their importance, the speaker alternately enumerates the timeless actions of St. Stephen, including the construction of the church in Esztergom, the establishment of the church organization, and the continuous care through which he is the “vir providentissimus” (most provident man).⁶⁴ According to another explanation, the Holy Crown connects the earthly (royal) existence with the heavenly (Divine glory, holiness).⁶⁵

In addition to the founding of the state, proselytizing, and the creation of the ecclesiastical institution system, the foresight of St. Stephen also constantly occupied neoconcionators. From the middle of the 18th century, it became customary to refer to the Jesuit idea of providentia as a recurring topos, for example, in 1748, Ferenc Nedeczky built his speech on this idea (Appendix 10). Another speech raised St. Stephen above the importance of Romulus, Brutus, Tarquinius Superbus, Mucius Scaevola, Pompeius, Fabius Maximus and Scipio because of his foresight.⁶⁶ In addition to the providence of St. Stephen as a ruler, the focus of several speeches is the providence that gifted St. Stephen to Hungary.⁶⁷

On the 150th and 200th anniversaries of the founding of the *Stephaneum*, the historical and moral teaching intention is complemented by an overview of the institution’s past. In 1716, only historical references indicate the significance of the anniversary (Appendix 1). In 1766, the chronicle expands: from the decision of the Council of Trent to the presentation of the activities of Nicolaus Olahus (Miklós Oláh), Petrus Pazmanus

⁵⁷ Appendix 5, B_{2r}.

⁵⁸ Appendix 12, A_{8r-v}.

⁵⁹ Appendix 13, 10.

⁶⁰ Appendix 14, B_{4r}. In the same speech, at the end, he congratulates the residents of the Stephaneum, especially the “Neo-Clientes Stephanei”, because they all live under a strong patronage. Appendix 14, B_{4v}.

⁶¹ Through these actions, the speaker compares Saint Stephen to Constantine the Great and Charles the Great. Appendix 7, B_{2r-v}.

⁶² Appendix 14, B_{2v}.

⁶³ Appendix 17,)(_{2r}.

⁶⁴ Through his actions, according to the words of the speech, St. Stephen is similar to King Solomon and Moses. Appendix 17,)(_{4r})-(_{2r}.

⁶⁵ Appendix 19, A_{2v}-A_{4r}.

⁶⁶ Appendix 15, B_{2r}-B_{3r}.

⁶⁷ Appendix 12, A_{2v}; F24.

(Péter Pázmány) and those who financially support priest education (Appendix 16). In addition to the jubilee institutional historical perspectives, an additional *laudatio* deals with the history of the seminar in the year of the establishment of the István (II) Koháry foundation supporting the *Stephaneum* (1725) during the presentation of the other famous supporters and donors (Appendix 3).

Conclusions

At the end of the analysis, it can be said as a brief summary that the newly discovered source material provided an opportunity to study a previously unexamined 18th century source group. Festive sermons belong to a type of speech that the seminarian preachers already prepared within the framework of the Catholic church organization, but during their student years. The speeches follow the Ciceronian rhetorical expectations of the 18th century, and from the middle of the century, a slow departure from this world of taste can be observed.

Appendix

Bibliographic inventory of sermons

Abbreviations:

Bp. Piar. – Central Library of the Hungarian Province of the Piarist Order

EKL – University Library and Archives, Eötvös Loránd University

Esztergom, Bibliotheca – Esztergom Cathedral Library

Győr, Egyházmegyei Könyvtár – Győr Diocese Collection Center, Library

MTA KIK – Library and Information Center, Hungarian Academy of Sciences

OSZK – National Széchenyi Library

Pannonhalma – Pannonhalma Archabbey Library

Petrik I, II, III, IV, V, VII, IX – Petrik Géza, Magyarország bibliographiája 1712 – 1860, I–IV, Budapest, 1888 – 1892; Pótlások Petrik Géza, Magyarország bibliographiája 1712 – 1860 c. művéhez, 1701 – 1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok, V–X, Budapest, OSZK, 1971 – 2018.

SNK – Slovenská národná knižnica

SNRB18 – Slovenská národná retrospektívna bibliografia, Agáta Klimeková, Eva Augustínová, Janka Ondroušková, Sériá A. Knihy, Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia, I–VI, Martin, Slovenská národná knižnica, 2008.

1

Borsos, Stephanus:

Sertum excellentiorum virtutum Divi Stephani Apostolici Regis Hungariae in Amplissimo Dominorum Praelatorum Venerabilis Archi-Capituli Ecclesiae Metropolitanæ Strigoniensis concessu dum Antiquissimum in Hungaria honorabile S. Stephani Regis Seminarium annum tutularis sui festivitatem sub Reverendissimo Domino Paulo Olasz, [...] ejusdemque Seminarii Praefecto Tyrnaviae. [...] a Reverendo [...] Stephano Borsos Hungaro Carponensi, AA. LL: et Philos. in primum annum Auditore, praelibati Semin. Alumno.

[Tyrnaviae], Typis Academicis, Per Fridericum Gall, 1716.

Petrik I 327, SNRB18 nr. 1220

OSZK 835.701

2

Rummer, Georgius:

Verus Hungariae Protoparens, Sanctus Stephanus, Rex ejus Apostolicus, dictione Panegyrica exhibitus. Dum Annuis eidem honoribus: Deferente Reverendissimo [...] Paulo Kubovics, [...] Sacri dicto Divo Seminarij Praefecto Dignissimo; etc. Oratore Reverendo, [...] Georgio Rummer, AA. LL. et Philosophiae Magistro, SS. Theologiae in primum annum Auditore, ejusdem Seminarij Alumno. In Cathedrali Divi Nicolai Basilica Tyrnaviensi DeVot-Vs ILLI, Litaret aLVMnatVs.

Tyrnaviae, Typis Academicis, Per Fridericum Gaál [!], (1723).

Petrik V 435, SNRB18 nr. 8232

OSZK Past 1453b

3

Rummer, Georgius:

Domus Domini, supra firmam petram aedificata. Petra autem erat: Divus Stephanus, Primus Ungariae Rex Apostolicus,

Dictione annua, sua Die, et suae in Urbe Tyrnaviensi Domi, dum amplioribus, et illustrioribus sub Clientela ejus exurgeret structuris, celebratus; Nec non deferente: Reverendissimo [...] Joanne Illyés, Abbate de Campo Strigoniensi, Archi-Diacono Gömöriensi, E.M.S. Canonico, et dictae Domus eo tum Praefecto Dignissimo, etc. etc. Oratore: Reverendo, [...] Georgio Rummer, AA. LL. et Philosophiae Magistro, SS. Theologiae in tertium annum Auditore, ejusdemque Bacca-Laureo formato, sacrae illius Domus Alumno Presbytero e Kohariano primo, et Vice-Praefecto; Consuetis Magnum Tutelarem suum honoribus prosequerentur Devotissimi ejus Cliente, memoratae, et Eidem Sacrae Domus Alumni.

Tyrnaviae, Typis Academicis per Fridericum Gall, 1725.

Petrik III 257, SNRB18 nr. 8231

OSZK Kny 1725 4° 9; EKL Bar 10827(coll. 7)

4

Chmel, Mathias:

Serenissimus e Monte Strigoniensi Pacis Princeps seu D. Stephanus Primus Hungariae Rex

In Antiquissimo Seminario Sibi Sacro coram Venerabilis Archi-Capituli Strigoniensis Concessu Oratione Panegyrica exhibitus a Reverendo Domino Mathia Chmel, AA. LL. et Philosophiae Baccalaureo ejusdem in 2dum Annum Auditore dicti Seminarij Alumno. Tyrnaviae, Typis Academicis per Fridericum Gall, 1729.

Petrik VII 99, SNRB18 nr. 4083

Bp. Piar. M 70/34

5

Déri, Franciscus:

Hungariae Numa Pompilius Sive Divus Stephanus Proto-Rex Apostolicus [...] In Antiquissimo Seminario Sibi Sacro Co-

ram Venerabilis Archi-Capituli Strigoniensis concessu

Panegyrici exhibitus a R.D. Francisco Déri, AA. LL. et Philosophiae Baccalaureo, et pro suprema ejusdem Laurea Candidato, dicti Seminarij Convictore.

Tyrnaviae, Typis Academicis, per Fridericum Gall, 1730.

Petrik IV 31, SNRB18 nr. 2000

OSZK Kny 1730 4° 20

6

Miskovics, Josephus:

Inusitata coelum inter, et terram LIS de animam agente Divo Stephano Primo Hungariae Rege Coelo jure aequissimo adjudicata, Dum annua ejus memoria In Antiquissimo Seminario Divo eidem Sacro recoleretur, Oratione panegyrica exhibita a R.D. Josepho Miskovics, AA. LL. et philosophiae Magistro, ejusdem Seminarii Alumno.

Tyrnaviae, Typis Academicis per Fridericum Gall, (1731).

Petrik II 757, SNRB18 nr. 6144

EKL Bar 10827(coll. 8)

7

Szalay, Georgius:

Prodigiosa dextera Divi Stephani primi regis Hungariae a corruptione vindicata, et Dum annui eidem honores in antiquissimo Seminario Divo ejus Nomini Sacro deferrentur, dictione panegyrica exhibita a Reverendo [...] Georgio Szalay, AA. LL. et Philosophiae Magistro, Sacro Sanctae Theologiae in primum annum Auditore, ejusdemque Seminarii Alumno.

Tyrnaviae, Typis Academicis, per Leopoldum Berger, (1733).

Petrik IX 423

OSZK 829.723

8

Fandly, Joannes:

Divus Stephanus Hungariae Apostolus Dictione panegyrica celebratus, Dum Tyrnaviae sub titulo Divi hujus Regis erectus, ac devotus illi Alumnatu annuis eundem titularem Suum honoribus prosequeretur; sub Reverendissimo [...] Joanne Fandly, AA. LL. et Philosophiae Magistro, SS. Theologiae in primum annum Auditore, ejusdemque Seminarii Alumno.

Tyrnaviae, Typis Academicis Soc. Jesu, 1741.

Petrik V 147, SNRB18 nr. 2701

OSZK Kny. 1741 4° 12

9

Fekete, Emericus:

Divus Stephanus, Hungariae Apostolus, Dictione panegyrica celebratus; Dum Tyrnaviae sub titulo Divi hujus Regis erectus, ac devotus illi Alumnatu annuis eundem Titularem suum honoribus prosequeretur, sub Reverendissimo, [...] Joanne Lami, E.M.S. Canonico, Seminarii eidem Sancto dicati Praefecto Dignissimo, etc. etc. oratore Reverendo [...] Emerico Fekete, AA. LL. et Phil. Mag. Theologiae in tertium annum Auditore, pro prima ejusdem Laurea Candidato, ejusdem Seminarii Alumno.

Tyrnaviae, typis Academicis Societatis Jesu, 1743.

Petrik I 770, SNRB18 nr. 2755

OSZK Kny. 1743 4° 14; SNKSD35769

10

Nedeczky, Franciscus:

DIVVs stephanVs, hVngarlae ReX ApostoLVsque CeLeberrIMVs,
In Antiquissimo Seminario Ejusdem Sancti Regis cum illud Divi Patroni, ac

Protectoris sui memoriam Annua Solennitate celebraret, [...] Oratione Panegyrica laudatus sub Reverendissimo [...] Stephano Nicolao Jaklin, de Elephant, [...] Antiquissimi Seminarii Eidem Sancto dicati Praefecto dignissimo, etc. etc. Per Reverendum, [...] Franciscum Nedeczky, de Nedecze, AA. LL. et Philos. Magist. SS. Theol. in 3tium Annum Auditorem, ejusdemque Baccal. formatum, Antiq. Sem. dicti S. Regis Alum. Praesbyt., Archi-Diaecesis Strigon.

Tyrnaviae, Typis Academicis Societatis Jesu, 1748.

Petrik II 854, SNRB18 nr. 6383

OSZK Kny. 1748 4° 6; OSZK 627.729; EKL Kny_18_00844; EKL Bar 10830(coll.6.)

11

Aradi, Joannes Nepomucenus:

Tricollis Pannoniae seu Divus Stephanus [...] Dum Tyrnaviae sub Titulo Divi hujus Regis erectus, ac Devotus illi Alumnatus annuis eundem Tutelarem suum honoribus prosequeretur,

Sub Reverendissimo [...] Ignatio Koller, de Nagy-Mánya, [...] Antiquissimi Seminarii eidem Divo dicati, Praefecto Dignissimo, etc. etc. Oratore Reverendo, [...] Joanne Nepomuc. Aradi, AA. LL. et Phil. Magistro, SS. Theol. in annum 2dum Auditore, Antiquiss. Seminarii S. Stephani Archi-Diaec. Strigon. Alumno.

Tyrnaviae, Typis Academicis Societatis Jesu, 1754.

Petrik V 35, SNRB18 nr. 468

OSZK 204.992; FSZEK BV 929/83

12

Szily, Joannes:

Prodigium Principum [...] sive Sanctus Stephanus Rex Hungariae [...] Dictione panegyrica celebratus Dum Tyrnaviae sub Titulo Divi hujus Regis erectus, ac

Devotus illi Alumnatus annuis eundem Tutelarem suum honoribus prosequeretur. Deferente [...] Reverendissimo [...] Francisco Berchtoldt L. B. ab Ungerschitz, [...] Antiquissimi Seminarii eidem Divo dicati Praefecto Dignissimo etc. etc. Oratore Reverendo Domino Joanne Szily, AA. LL. et Philosophiae Bacculaureo formato ac pro Suprema ejusdem Laurea Candidato SS. Theologiae in secundum annum Auditore, Antiquissimi Seminarii S. Stephani Archi-Dioecesis Strigoniensis Alumno.

Tyrnaviae, Typis Academicis Societatis Jesu, 1759.

Petrik III 545, SNRB18 nr. 9316

SNK SD 14299

13

Hentaller, Josephus:

Idea principum, exemplar virtutum. Sive SanCtVs StephanVs CaeLestI MVnere CoLLatVs reX hVngariae reCVrrente annVa festIVitate ple CeLebraTVs. Dum Tyrnaviae sub titulo DIVI hujus Regis erectus, ac Devotus Illi Alumnatus, annuis Eundem Tutelarem suum honoribus prosequeretur. Deferente Illustrissimo [...] Comite Francisco Berchtoldt L. B. ab Ungerschitz, [...] Antiquissimi Seminarii Eidem Divo dicati Praefecto Dignissimo, etc. etc. Oratore. [...] Reverendo [...] Josepho Hentaller, AA. LL. et Philosophiae Bacculaureo formato, ac pro suprema ejusdem Laurea Candidato, SS. Theologiae in secundum annum Auditore, Antiquissimi Seminarii S. Stephani Regis Archi Diaecesis Strigoniensis Alumno.

Tyrnaviae, Typis Academicis Societatis Jesu, 1760.

Petrik V 193, SNRB18 nr. 3610

OSZK 627.728, 224.437

14

Gabsovcis, Emericus:

Magnanimus Pannoniae Hercules [...] Sive Sanctus Stephanus [...] Oratione panegyrica celebratus Dum Tyrnaviae sub titulo Divi hujus Regis erectus, ac Devotus illi Alumnatus ea, qua par erat, veneratione, ac solennitate annuos Eidem Tutelari suo honores persolveret. Deferente [...] Comite Sigismundo Keglevics De Buzin, Praeposito B. M. V. de Ráthott, [...] Antiquissimi Seminarium Eidem Divo dicato Praefecto etc. etc. Oratore Reverendo, [...] Emerico Gabsovcis, AA. LL. et Philosophiae Magistro, Sacro-Sanctae Theologiae in 3tium Annum Auditore, [...] Antiquissimi Seminarium Sancti Stephani Regis Hungariae Archi-Dioecesis Strigoniensis Alumno. Tyrnaviae, Typis Academicis Societatis Jesu, 1761.

Petrik V 163, SNRB18 nr. 3022

OSZK Kny 1761 4° 4

15

Joannes Nepomucenus L. B. de Zwenkay; [Fejérvári (Fehérvári), Ignatius]: Sanctus Stephanus Rex Hungariae Dictione panegyrica celebratus. Dum Tyrnaviae sub titulo Divi hujus Regis erectus, ac Devotus Illi Alumnatus, [...] Deferente [...] Joanne Hyros [...] Antiquissimi Seminarium Eidem Divo dicati Praefecto etc. etc. Ab oratore [...] Reverendo [...] Joanne Nepomuceno L. B. de Zwenkay. Sacro-Sanctae Theologiae Candidato, Seminarium Sancti Stephani Regis Hungariae Archi-Dioecesis Strigoniensis Alumno. Tyrnaviae, Typis Collegii Academ. Soc Jesu, 1765.

Petrik III 900, SNRB18 nr. 10504

EKL Misc_4r_40_coll.7; Private property (written by hand at the beginning of the copy: "Haec oratio est P. Ignatij Fejérvári.")

16

Frank, Georgius:

Seculum secundum Antiquissimi Seminarium Sancti Stephani Regis et Apostoli Hungariae [...] Dum sacra ejus familia divo suo tutori annua solennia festis honoribus persolveret. Oratore Georgio Frank.

Tyrnaviae, Typis Collegii Academici Societatis Jesu, 1766.

Petrik I 822, SNRB18 nr. 2925

EKL Misc_4r_40_coll.9; OSZK 826.329

17

Nunkovits, Antonius:

Panegyrica Divi Stephani laudatio [...] Oratore Antonio Nunkovits, Diaeces. Quinque-Eccles. alumno.

Tyrnaviae, Typis Collegii Academici Soc. Jesu, 1767.

Petrik II 891, SNRB18 nr. 6629

EKL Misc_4r_40_coll.8

18

Klúch, Josephus:

Divus Stephanus rex, et apostolus Hungariae, Panegyrica dictione celebratus: Dum eidem tutelari suo Antiquissimum Seminarium Sancti Stephani, pro more majorum suorum, annuos honores persolvisset. [...] Oratore Josepho Klúch alumno theologo.

Tyrnaviae, Typis Collegii Academici Soc. Jesu, 1768.

Petrik II 417, SNRB18 nr. 4931

OSZK Kny 1768 4° 1

19

Tornallyai, Gedeon; [Szerdahelyi, Georgius (Szerdahely, Georgius Aloysius)?]:

Divus Stephanus regius apostolus et apostolicus Hungariae Rex panegyrica dictione celebratus [...] eidem tutelari suo anniversarios pro more majorum honores persolveret. Oratore Gedeone Tor-

nallyai de eadem AA. LL. et Phil. Magistro SS. Theol. C[andidato] ex ejusdem divi Familia.

Tyrnaviae, Typis Collegii Academici Socie[tatis Jesu], 1770.

Petrik III 660, Petrik II 532, SNRB18 nr. 9732

SNK SC 11585

20

Divéky, Ludovicus:

Panegyricus Divo Stephano Regi, et Apostolo Hungariae dictus: Dum Eidem tutelari suo annuos honores Deferret Devotum ejus nomini Antiquissimum Seminarium Sancti Stephani [...] Oratore Ludovico Divéky SS. Theologiae Candidato. Alumno.

Tyrnaviae, Typis Collegii Academ. Soci. Jesu, 1771.

Petrik I 541, SNRB18 nr. 2109

Magántulajdon

21

Kaidocsy, Ladislaus:

Panegyricus Divo Stephano primo Hungariae Regi et Apostolo dictus Dum Antiquissimum Seminarium Sancti Regis Eidem tutelari suo annuos honores Deferret Oratore Ladislao Kaidocsy. Ejusdem Seminarii Alumno Archi Dioecesis Strigoniensis

[Tyrnaviae], Typis Tyrnaviensibus, 1776.

Petrik VII 247, SNRB18 nr. 4548

Esztergom, Bibliotheca 32578/15 (K/h II 411aa15); SNK SC10806

22

Gabelkhoven, Antonius:

Panegyricus Divo Stephano primo Hungariae Regi, et Apostolo dictus. Dum Antiquissimum Seminarium Eidem tutelari suo annuos honores persolveret Oratore [...] Reverendo, [...] Antonio L. B. Gabelkhoven de Thurn, et Schallæg, AA. LL.

et Philosophiae Magistro, Ejusdemque Seminarii Alumno, Archi-Dioecesis Strigoniensis.

[Tyrnaviae], Typis Tyrnaviensibus, 1777.

Petrik VII 170, SNRB18 nr. 3011

Esztergom, Bibliotheca Coll. II. 126.11

23

Haller, Franciscus:

Panegyricus Divo Stephano primo Hungariae regi, et apostolo dictus. Dum antiquissimum seminarium eidem tutelari, suo annuos honores persolveret oratore [...] comite Francisco Haller ab Hellerstein Seminarii ejusdem alumno Archi-Dioecesis Strigoniensis.

Tyrnaviae, typis Univers., (1778).

Petrik VII 193, SNRB18 nr. 3495

SNK 49927

24

Kiss, Antonius:

Panegyricus Divo Stephano primo Hungariae Regi, et Apostolo dictus Dum Antiquissimum Seminarium Eidem tutelari suo annuos honores persolveret Oratore reverendo, [...] Antonio Kiss de Boldog-Háza. Seminarii ejusdem Alumno Archi-Dioecesis Strigoniensis.

Tyrnaviae, Typis Regiae Universit. Budensis, 1779.

Petrik VII 266, SNRB18 nr. 4850

Győr, Egyházmegyei Könyvtár G XIII 6.100; SNK SC49521

25

Waldperger, Franciscus Xaverius:

Panegyricus Divo Stephano primo Hungariae Regi, et Apostolo dictus Dum Antiquissimum Seminarium Eidem tutelari suo annuos honores persolveret Oratore reverendo, [...] Francisco Xaverio Waldperger Seminarii ejusdem Alumno Archi-Dioecesis Strigoniensis.

Tyrnaviae, Typis Regiae Universit. Budensis, 1780.

Petrik VII 558, SNRB18 nr. 10223

SNK SC 49520, SNK K 2102/80

26

Kudlik, Ignatius:

Sanctus Stephanus primus rex Hungariae magna ecclesiae columna gentis Apostolus patriae pater. Dum ejus solennitas ageretur ab Antiquissimo Seminario honoribus ejus sacro, Panegyrica dictione celebratus Oratore Ignatio Kudlik, Seminarii ejusdem Alumno, Philosophiae secundum in annum Auditore.

Tirnaviae, Tipis [!] Regiae Vniuersitatis Budensis, 1781.

Petrik II 515, SNRB18 nr. 5216

Magántulajdon

27

Bernolák, Antonius:

Divus rex Stephanus magnus Hungarorum Apostolus, Dum Tyrnaviae sub titulo sancti hujus regis erectus alumnatus annuos eidem tutelari suo instauraret honores, Panegyrica dictione celebratus A Reverendo, [...] Antonio Bernolák, Seminarii ejusdem Alumno, Philosophiae alterum in annum Auditore.

Tyrnaviae, Typis Regiae Universitatis Budensis, 1782.

Petrik VII 128, SNRB18 nr. 980

Pannonhalma 85-D-17/11; SNK

SC43501

LIST OF BIBLIOGRAPHIC REFERENCES

- BALANYI, György. Pázmány Péter és a papnevelés. In: *Theologia*. 1937, pp. 31-39, 108-120.
- BÁN, Imre. *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVIII. században*. Budapest: Akadémiai, 1971.
- BITSKEY, István. A vértanú és a király – a Szent István-prédikációk változatai. In: BITSKEY István. *Hitvita, história, szellemi örökség. Tanulmányok a kora újkori magyarországi művelődésről*. Budapest – Eger: Kossuth – Eszterházy Károly Egyetem, 2021, pp. 127-139.
- BONFINI, Antonio. *A magyar történelem tizedei (Rerum Ungaricarum decades)*. translated by Péter Kulcsár. Budapest: Osiris – Balassi, 2019.
- CSAPODI, Csaba. Kinek tartották Szent Istvánt a 18. században? In: *Regnum*. 1936, pp. 346-355.
- FARKAS, Zsuzsanna Krisztina. A bécsi egyetem Szent László-orációi a 17. században. In: *Gerundium*. 2018, pp. 11-38.
- FAZEKAS, István. Oláh Miklós, Az Ősrégi Szeminárium alapítója. In: *Magyar Sion*. 2017, pp. 215-228.
- GOCKLER Imre. *Szent István király a magyar irodalomban*. Pécs: Egyetemi, 1936.
- JURÍKOVÁ, Erika. *Columba laureata. Panegyrické tlače z produkcie trnavskej univerzitetnej tlačiarnie*. Trnava – Kraków: Filozofická fakulta – Spolok Slovákov v Poľsku, 2014.
- JURÍKOVÁ, Erika. Habsburger in den lateinischen poetischen Panegyriken, herausgegeben im 17. und 18. Jahrhundert in Tyrnau (Tyrnavia/Trnava). In: *Graecolatina et Orientalia*. 2016, pp. 113-132.
- KÁDÁR, Zsófia, Beáta KISS a Ágnes PÓKA. *A Nagyszombati Egyetem Teológiai Karának hallgatósága 1635 – 1773*. Budapest: ELTE Levéltár – PPKE Hittudományi Kar, 2011.
- KLECKER, Elisabeth. Neulateinische Habsburg-Panegyrik in Drucken der Jesuitenuniversität Tyrnau. In: *Kniha. Zborník o problémoch a dejinách kniznej kultúry*. 2001, pp. 95-109.
- KNAPP, Éva. A védőbástya toposz irodalomtörténeti és képzőművészeti vonatkozásai Mindszenti Antal Propugnaculum Reipublicae Christianae (1724 – 1725) című műve tükrében. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 2024, under publication.
- MADAS, Edit. *Sermones de Sancto Ladislao. Középkori prédikációk Szent László királyról*. Debrecen: Egyetemi, 2004.
- MATUSCHEK, S[tefan]. Lobrede. In: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*. Rhetorik, Hrsg. Gert Ueding. Tübingen: Max Niemeyer, 2001, Band 5, pp. 390-398.
- MAUSE, Michael. *Panegyrik in Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, Hrsg. Gert Ueding. Tübingen: Max Niemeyer, 2003, Band 6, pp. 495-512.
- MECHLER, Katalin. Az Esztergomi Szemináriumi Levéltár rendezéséről. In: *Magyar Sion*. 2019, pp. 115-132.

MOLNÁR, Antal. Az Ősrégi Szeminárium 17. századi növendékei és mindennapjaik két ismeretlen számadáskönyv tükrében. In: *Magyar Sion*. 2017, pp. 229-257.

NÉMETHY, Lajos. *A Szent István első és apostoli királyról mondott dicsbeszédék irodalma*. Budapest: Rudnyánszky, 1881.

NÉMETHY, Ludovicus. *Series parochiarum et parochorum archi-dioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum MDC-CCXCIV*. Strigonii: G. Buzárovits, 1894.

POEL, M[arc] van der. Laudatio, III. Renaissance bis 18. Jh. In: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*. Hrsg. Gert Ueding. Tübingen: Max Niemeyer, 2001, Band 5, pp. 63-71.

RÖMER, Franz – KLECKER, Elisabeth. Poetische Habsburg-Panegyrik in lateinischer Sprache. In: *Biblos*. 1994, 183-198.

SZELESTEI N. László. Oráció Szent Lászlóról az 1634. évi bécsi Szent László-napi ünnepségen. In: *Zrínyi Miklós és a magyarországi barokk költészet*. Sándor BENE and Márta Zsuzsanna PINTÉR, eds. Eger: Líceum, 2021, pp. 205-221.

SZELESTEI NAGY László. 17. századi orációk és prédikációk Szent László királyról. In: *Napút*. 2017, pp. 108-120.

SZINNYEI József. *Magyar írók élete és munkái*, vol. 13. Budapest: Hornyánszky, 1909, pp. 805-808.

ZIMMERMANN, Alexandra. *Von der Kunst des Lobens. Eine Analyse der Textsorte Laudatio*. München: Iudicium, 1993.

KAPRINAI István, *Institutio eloquentiae sacrae generatim, I–II*. Kassa: Acad., 1758, 1763. *Árpádkori legendák és intelmek*. Ágnes KURCZ, transl., Géza ÉRSZEGI, ed. Budapest: Szépirodalmi, 1983.

THURÓCZY János. *Chronica Hungarorum*. Budapest: Helikon, 1991.

Dr. Éva Knapp

knapp.ilonaeva@gmail.com

She worked at the ELTE University Library (Budapest) from 1979 to 2021. From 1991 to 2009, she was the head of the Manuscript and Rare Books Department, and from 2009 to 2011, she was the head of the reorganized Manuscripts and Old Prints Department. Since 2011, she has been the director of the library's scientific work.

Research interest: 16th – 18th century European and Hungarian literary history, neo-Latin literature, literary emblematics, book and library history.

KULTÚRA A OSVETOVÁ ČINNOSŤ NA INKORPOROVANOM ÚZEMÍ SEVERNÉHO SPIŠA V ROKOCH 1939 – 1945

Eduard LAINCZ

Abstract

The aim of the article is to point out the cultural and social life in the north part of Spiš region throughout archival material. It focuses in particular on the supportive role of Slovak associations for the poor, which were at their peak from September 1939 to the end of 1942.

Also, the activities of Slovak teachers, clergy and notaries, who contributed to the cultural uplift of the local residents, will be highlighted. The article is based mainly on the archival materials and period prints with the intention to reevaluate the conclusions of preceding historiography in this field on the both sides of the Slovak-Polish border.

Keywords: incorporation, northern Spiš, culture, education, associations

Abstrakt

Cieľom prezentovaného príspevku je poukázať prostredníctvom archívnych prameňov rôznej proveniencie na život na severnom Spiši v rokoch 1939 – 1945. V rámci kultúrnych pomerov venujeme pozornosť predovšetkým aktívnej podpornej činnosti slovenských spolkov pre chudobných obyvateľov, ktorá bola zjavná od septembra 1939 do konca roku 1942. Zameriame sa aj na činnosť slovenských učiteľov, notárov a kňazov, ktorí sa zaslúžili o kultúrne pozdvihnutie miestneho obyvateľstva. Príspevok skoncipovaný predovšetkým na základe štúdia a analýzy archívnych prameňov a dobovej tlače dáva podnet na prehodnotenie interpretácií časti staršej historiografie a jej názorov na túto tematiku na oboch stranách slovensko-poľskej hranice.

Kľúčové slová: inkorporácia, severný Spiš, kultúra, osвета, spolky

Vývoj slovensko-poľských vzťahov bol v prvej polovici 20. storočia poznačený viacerými udalosťami. Od vzniku Československej republiky v roku 1918 sa medzi týmito susednými krajinami postupne začali objavovať menšie hraničné konflikty. Poliáci si robili nárok na územie severného Slovenska na základe tzv. etnografickej teórie, podľa ktorej Goralov – kvôli ich nárečiu – pokladali za Poliakov. Táto ich teória však nemala obhájitelný základ, pretože miestne obyvateľstvo sa hlásilo k slovenskému pôvodu a malo aj vysoké národné povedomie.¹ Teritoriálne spory na pohraničí mali negatívny vplyv predovšetkým na miestne obyvateľstvo, ktoré sa na základe rozhodnutia Najvyššej rady Mierovej konferencie 28. júla 1920² na devätnásť rokov nedobrovoľne dostalo z novovzniknutej Československej republiky pod správu orgánov poľskej štátnej moci.³

Následkom poľskej expanzívnej politiky voči Československu prišlo k zmene hraníc na území severného Slovenska aj v roku 1938, keď Varšava 1. novembra 1938 vystúpila s maximalistickou požiadavkou teritoriálneho rozšírenia na území Kysúc, Oravy a Spiša. Nové hranice mala vytýčiť spoločná československo-poľská delimitačná komisia.⁴ Rokovania delimitačnej komisie sa začali 16. novembra v Žiline. Stanovenie nových hraníc bolo sprevádzané mohutnými demonštráciami miestneho obyvateľstva proti pripojeniu k Poľsku. Rokovania komisie sa napokon uzatvorili 1. decembra 1938 v Zakopanem, kde bol aj podpísaný záverečný protokol. K Poľsku boli pripojené obce na Spiši, ako Lesnica (okres Spišská Stará Ves), Javorina (okres Kežmarok), na Orave Suchá Hora, Hladovka (okres Trstená), na Kysuciach Svrčinovec a časti obcí Čierne a Skalité (okres Čadca). Okrem toho pripadlo Poľsku i niekoľko ďalších neobývaných oblastí, prípadne časti katastrálneho územia obcí na slovensko-poľskom pohraničí (napríklad Čadca, Raková, Staškov, Olešná, Turzovka, Klin, Polhora, Ždiar, Sulín, Cígelfka). Slovensko tak stratilo 226 km² územia a 4 280 obyvateľov.⁵

¹ BIELOVODSKÝ, Andrej. *Severné hranice Slovenska*. Bratislava: Ústredná správa Slovenskej ligy, 1947, s. 24-27; MÓŠ, František. *Roky 1918 – 1939 na severnom Spiši*. Bratislava: Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov, 1944, s. 4-19; CHALUPECKÝ, Ivan. K otázke goralských nárečí na Spiši. In: DOBROTKOVÁ, Marta, ed. *Studia historica Tyrnaviensia IV*. Trnava: Katedra histórie Trnavskej univerzity v Trnave, 2004, s. 161-172; MAJERÍKOVÁ, Milica. Poľský záujem o Spiš v rokoch 1918 – 1925. In: CHALUPECKÝ, Ivan, ed. *Z minulosti Spiša XIII*. Levoča: Spišský dejepisný Spolok, 2005, s. 173-197.

² Konkrétne išlo o tieto obce: Čierna Hora, Durštín, Fridman s osadou Falštín, Jurgov, Kacvín, Krem-pachy, Lapšanka, Nedeca, Nižné Lapše, Nová Bela, Repiská, Tribš, Vyšné Lapše. Súčasťou Poľska sa okrem 13 obcí severného Spiša stalo aj 12 hornooravských obcí: Bukovina – Podsklie, Chyžné, Jablonka, Pekelník, Srnie, Podvlk, Harkabúz, Vyšná a Nižná Zubrica, Oravka, Suchá Hora, Hladovka a časť obce Nižná Lipnica.

³ Najkomplexnejšie otázku severného Spiša v medzivojnovom období spracovala historička Milica Majeríková – Molitoris. Pozri: MAJERÍKOVÁ, Milica. *Vojna o Spiš. Spiš v politike Poľska v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2007, s. 45-91.

⁴ Slovenská vláda následne menovala 8. novembra 1938 do tejto komisie za predsedu Dr. Františka Hrušovského a členov: Dr. Ladislava Hlaváčka, Ing. Jána Slávika, mjr. gen. št. Štefana Jurecha, Pavla Čarnogurského a Milana Poláka. Pôvodne sa mala delimitačných prác zúčastniť aj dvojica Anton Granatier a Dr. Ivan Krno, no napokon do rokovania nezasiahli ani jeden z nich.

⁵ Blížšie k činnosti delimitačnej komisie pozri: Slovenský národný archív Bratislava (ďalej MV SR, SNA Bratislava), fond (ďalej f.) Anton Granatier, šk. 4, č. 166, Predbežná zpráva o hraničných otázkach poľsko-československých, s. 4.; ŠIMONČIČ, Jozef. Denník Dr. Františka Hrušovského, predsedu

Opätovná zmena príslušnosti tohto územia prišla na základe revízie hraníc na začiatku druhej svetovej vojny. Po spoluúčasti slovenskej armády na útoku Nemecka proti Poľsku bola oblasť severného Spiša právne na konci roku 1939 pripojená už nie k Československej republike, ale k samostatnej Slovenskej republike.⁶ Tak boli inkorporované územia okupované Poľskom od roku 1938 a obce na severnom Spiši a hornej Orave, ktoré Poľsko získalo v rokoch 1920 a 1924 z územia Československa.⁷

Aj keď oficiálne inkorporovanie tohto územia prebehlo až koncom roka, činnosť slovenských orgánov a armády na tomto území sa začala už začiatkom septembra. Obecné úrady ostali po prechode armády opustené a väčšina poľských úradníkov odtiaľ utiekla. Výkonom verejnej správy boli 7. septembra 1939 poverení okresní náčelníci Július Ličko v Spišskej Starej Vsi a Alexander Luštek v Kežmarku. Tí zastávali funkciu vládnych komisárov, ktorí podliehali priamo predsedníctvu vlády.⁸ Vďaka návrhu Alojza Miškoviča, poradcu vládneho komisára pre Spiš a Oravu, boli na vykonávanie verejnej správy v obciach zriadené dve dočasné notárstva, a to vo Fridmane a v Nedeci.⁹ Mohlo sa tak začať s postupným procesom integrácie a s odstraňovaním výsledkov medzi-vojnového polonizačného¹⁰ tlaku na miestnych obyvateľov. Táto snaha sa vyvinula vo viacerých oblastiach každodenného života, a to najmä v náboženskej oblasti (slovenské bohoslužby, slovenská náboženská literatúra, slovenskí kňazi) a v hospodárskej sfére (séria príspevkov, materiálna pomoc, zásobovanie, budovanie infraštruktúry).¹¹

Medzi dôležité súčasti života miestneho goralského obyvateľstva patrili aj školstvo, kultúra a osvetová činnosť.¹² Po prinavrátení územia severného Spiša k Slovensku sa

delimitačnej komisie československej-poľskej v roku 1938. In: *Studia historica Tyrnaviensia III*. Trnava: FF Trnavskej univerzity v Trnave, 2003, s. 305-332. ISBN 80-89074-634.

⁶ Na základe dohody medzi Nemeckom a Slovenskou republikou v Berlíne sa tieto územia oficiálne 21. novembra 1939 opätovne pripojili k Slovenskej republike. Ústavný zákon 325/1939 Sl. z. o inkorporácii tohto územia bol schválený 22. decembra 1939. Blížišie k právnej stránke samotnej inkorporácie pozri: CIAĞWA, Józef. Slovenský právny systém na severnom Spiši v rokoch 1939 – 1945. In: *Terra Scepusiensis*. Levoča – Wrocław: Kláštorisko n. o., 2003, s. 927-937. ISBN 80-7114-457-6.

⁷ ŽUDEL, Juraj. Utváranie hraníc Slovenska. In: *Slovenská archivistika*. XXX, č. 2, 1995, s. 222-234. ISSN 0231-6722; MELNÍKOVÁ, Marta a Eva VRABCOVÁ. Utváranie severných hraníc Slovenska v 20. storočí. In: *Slovenská archivistika*. XXXI, č. 2, 1996, s. 16-26. ISSN 0231-6722.

⁸ SNA Bratislava, f. Úrad Predsedníctva vlády (ďalej ÚPV), šk. 30, č. 8639/39.

⁹ SNA Bratislava, f. Ministerstvo vnútra (ďalej MV), šk. 22, č. 14890/1939; SNA Bratislava, f. ÚPV, šk. 30, 10864/1939.

¹⁰ SNA Bratislava, f. Ministerstvo vnútra 1938 – 1945 (ďalej MV), šk. 13, č. 5594/39 prez.; č. 82.365/1938 prez.; č. 3070/1938; č. 12.740/1939 prez.; č. 88.090/1938; Na popolštení Spiša v medzivojnovom období sa podieľalo skoro 30 poľských organizácií. Pozri: MAJERÍKOVÁ, odk. 3, s. 45-91, 119-129.

¹¹ LAINCZ, Eduard. Politicko-spoločenské pomery na inkorporovanom území severného Spiša v rokoch 1939 – 1945. In: *Almanach Slováci v Poľsku XIII*, Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2012, s. 125-140; MAJERÍKOVÁ, Milica. Školstvo, kultúra a náboženské pomery na inkorporovanom území Spiša 1939 – 1945. In: *Život v Slovenskej republike. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010, s. 230-244.

¹² Kultúrnym pomerom na hornej Orave sa venoval historik Mgr. Martin Garek, PhD., pozri: GAREK, Martin. Kultúra na hornej Orave v rokoch 1939 – 1945. In: ŽAŽOVÁ, Henrieta, ed. *MAGNI ANIMI AC SCIENTIAE VIRO... K životnému jubileu profesora Jozefa Šimončiča*. Trnavská univerzita v Trnave: Trnava, 2018, s. 357-370.

od 11. septembra vo všetkých obciach obnovila výučba v školskom roku 1939/1940, napriek prevažne nevyhovujúcim priestorom a nedostatku učebníc.¹³ Vyučovanie prebiehalo v osemnástich štátnych ľudových školách, ktoré boli minimálne jedno- až štvortriedne. Do nového školského roku sa na tomto území zapísalo 1702 žiakov, ktorých malo vyučovať 34 učiteľov.¹⁴ Výberu učiteľov na toto územie venovalo Ministerstvo školstva a národnej osvety (ďalej MŠaNO) veľkú pozornosť, napriek všeobecnému nedostatku učiteľov na Slovensku.¹⁵ Príležitosť vyučovať na školách dostali aj učitelia, ktorí skončili štúdium na poľských školách alebo tu pôsobili v medzivojnovom období. Podmienkou prijatia bolo úspešné zvládnutie nostrarifikačného kurzu a zloženie sľubu vernosti Slovenskej republike.¹⁶ Za centrum vzdelania na území severného Spiša by sa dala označiť obec Jurgov. V tejto dedinke sa nachádzali 2 školy (Ľudová a Štátna meštianska) a detská opatrovňa.¹⁷ Pretože v školách na inkorporovanom území bolo viacero nadaných žiakov, ale kvôli finančným ťažkostiam často nemohli ďalej študovať, bola zriadená v Jurgove Štátna meštianska škola. Škola začala svoje fungovanie v školskom roku 1941/42, kedy sa do prvého ročníka zapísalo 70 žiakov.¹⁸ Keďže viacerí žiaci nemali problém so slovenským jazykom, naďalej študovali na Slovensku. Napríklad v školskom roku 1940/1941 študovalo na slovenských stredných školách 81 a na vysokých školách 11 študentov zo Spiša a Oravy.¹⁹ Šíritelmi osvety na tomto území sa stali práve slovenskí učitelia, farári a notári, ktorí tu pracovne pôsobili a podieľali sa aj na pozdvihnutí kultúrnej úrovne miestneho obyvateľstva. Učitelia organizovali školské i verejné besiedky a pri príležitosti rôznych štátnych a cirkevných sviatkov aj ochotnícke divadelné predstavenia a ľudové zábavy. Často boli na programe veselohry Ferka Urbánka, ale hrali sa aj drámy a Vyšné Lapše dokonca pripravili aj operetu. Najproduktívnejší ochotníci boli v Nedeci.²⁰ Konkrétnu zmienku máme napríklad o divadelnom predstavení v Jurgove, ktoré sa konalo 14. marca 1941 pri príležitosti vzniku Slovenskej republiky.²¹ Divadelné predstavenie plánovala aj Miestna osvetová komisia v Tribši, ktorá 6. mája 1943 žiadala o povolenie na usporiadanie žandárskej stanice vo Fridmane.²² O konaní divadelných predstavení najlepšie vypovedajú slová Alojza Miš-

¹³ SNA Bratislava, f. Ministerstvo školstva a národnej osvety 1938 – 1945 (ďalej MŠANO), šk. 19, inv. č. 87, č. 27487/1940 prez.; Archív rímsko-katolíckeho Biskupského úradu Spišská Kapitula (ďalej ARBÚ), f. Spišské biskupstvo 1900 – 1980 (ďalej SPB), č. 2608/1939; ARBÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 625/1940; SNA Bratislava, f. Slovenská liga, šk. 4, Zápisnica zo zasadnutia Ústrednej správy Slovenskej ligy z 8.2.1940.

¹⁴ GRIGER, Michal. *Výchova a vzdelávanie ľudu*. In: *Štátna meštianska škola Jurgov 1941 – 1945 – 1995*. Spišská Nová Ves, 1995, s. 64. ISBN 80-966964-2-4.

¹⁵ GRIGER, odk. 14, s. 62-63.

¹⁶ SNA Bratislava, f. Alojz Miškovič, šk. 1, č. j. 89.696/1939 – I/1.

¹⁷ Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Poprad (ďalej ŠA PO, p. PP), f. Školský inšpektorát v Kežmarku (ďalej ŠI Kežmarok), šk. 22, č. 6/49/1940; šk. 23, č. 6/17/1941; šk. 24, č. 5/24/1942; šk. 25, č. 5/14/1943; šk. 26, č. 8/30/1944; šk. 27, č. 38/17/1945.

¹⁸ GRIGER, odk. 14, s. 67-68.

¹⁹ SNA Bratislava, f. Alojz Miškovič, šk. 2, inv. č. 84.

²⁰ GRIGER, odk. 14, s. 66.

²¹ SNA Bratislava, f. A. Miškovič, šk. 1, inv. č. 28, č. 685/1940.

²² ŠA PO, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (ďalej špecializované pracovisko ŠAL), fond Žandárska stanica Fridman, šk. 1, inv. č. 2.

koviča: „Slovenské divadelné predstavenia sa usporadúvali každoročne v nezvyklom počte vo všetkých obciach. Slovenčina sa radostne ozývala vo všetkých spolkoch a zhromaždeniach.“²³

Divadelnej činnosti sa venovalo aj Združenie katolíckej mládeže (ďalej ZKM). Jedno takéto združenie pôsobilo vo Fridmane. Jeho poslaním bolo „organizovanie, propagácia ľudovýchovy a prehlbovanie nábožensko-mravnej výchovy v duchu katolíckom.“ Predsedom bol miestny farár Jozef Farbarik. Prvé zasadnutie ZKM sa konalo 16. novembra 1941 v budove rímsko-katolíckej školy. Prítomných bolo 89 chlapcov a dievčat z Fridmanu a z Falštína. Ročné členské bolo stanovené na 2,00 Ks. Okrem divadelných predstavení do činnosti ZKM patrilo aj organizovanie rôznych akadémií, zjazdov, kurzov, výletov, zábav a prednášok.²⁴ ZKM boli činné aj v Jurgove²⁵, Nedeci²⁶ a vo Vyšných Lapšoch.²⁷

V osvetovej činnosti sa pokračovalo aj po tom, čo sa 12. októbra 1939 uskutočnila tzv. zdravotná akcia. Organizovalo ju ministerstvo vnútra v spolupráci s Červeným Krížom, Ligou proti tuberkulóze a starostlivosťou o mládež. Cieľom tejto akcie bolo zistiť zdravotný stav miestneho obyvateľstva, frekvenciu výskytu dojčenskej úmrtnosti a stav sanačných zariadení. Súčasťou akcie boli aj prednášky s cieľom osvety v rámci zdravotníctva. Na tieto účely boli vyhotovené a na tejto akcii sa rozdávali obyvateľstvu brožúrky a letáky o hygiene a starostlivosti o zdravie. Letáky propagovali aj Slovenskú republiku.²⁸ Podobnú letákovú formu propagácie Slovenskej republiky na tomto území zvolil aj Alexander Mach, ktorý začiatkom septembra inicioval výrobu brožúr a letákov popularizačného charakteru pre Slovákov, ktorí boli dvadsať rokov pod poľskou správou.²⁹

Učiteľia pôsobiaci v jednotlivých obciach prinavráteného územia sa venovali aj ľudovýchove a osvetovej činnosti. Učiteľky organizovali kurzy varenia a učelia venovali pozornosť životnému prostrediu dediny (čistenie ulíc a okolia pred nedeľou a sviatkami), úpravu domov (kvety, záhradky), zvyšovaniu bytovej kultúry, úprave gazdovských dvorov, pestovaniu osobnej kultúry, hygieny a čistoty.³⁰ O organizovaní kurzu varenia na oslobodenom území informoval aj denník Slovak. Vo februári 1940 Poľnohospodárska rada v Bratislave z iniciatívy Tatrasboru v Spišskej Novej Vsi zorganizovala takéto kurzy v obciach Jurgov, Fridman a Nedeca. Kurzy boli 14-denné a bezplatné. Okrem samotného varenia sa kurzy zameriavali na prednášky o domácom hospodárení, hydinárstve, mliekarstve, záhradníctve a zdravovede.³¹

Pomocou osvetovej činnosti sa národné cítenie, najmä u mladších obyvateľov inkorporovaného územia pokúšal prebudiť aj okresný veliteľ Hlinkovej gardy (HG) v Spišskej Starej Vsi Július Kolbenheyer: „V poslednej dobe venujem sa predovšetkým Slovákom v ob-

²³ BIELOVODSKÝ, odk. 4, s. 138.

²⁴ SNA Bratislava, f. MV, šk. 1608, z. č. 119354/42.

²⁵ ARBÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 1520/1942; GRIGER, Michal. *Výchova a vzdelávanie ľudu...*, s. 66.

²⁶ *Schematismus almae Dioecesis Scepusiensis pro anno a Christo nato MCMXLIV. Ab erecta Sede Episcopali*, 168, s. 183.

²⁷ ARBÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 19/1942.

²⁸ Štátny archív v Žiline, Pracovisko Archív Dolný Kubín, f. Okresný úrad v Trstenej (1923 – 1945), šk. 39, č. 31/1939.

²⁹ BAKA, Igor. *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2006, s. 166. ISBN 80-969375-1-0.

³⁰ GRIGER, odk. 14, s. 66-67.

³¹ *Slovák*. 15. decembra 1940, roč. XXII., č. 297, s. 10.

ciach prinavrátených z Poľska. Pravidelne každú nedelú robíme zájazdy do uvedených obcí a oduševňujeme tamojších Slovákov, informujeme ich o pomeroch v našom štáte, o súčasnej zahraničnej politickej situácii, vzbudzujeme v nich, najmä v srdciach mladých, ktorí sú už odchovaní poľskými školami, lásku k svojeti, k slovenskému štátu a k všetkému, čo je slovenské a prehlbuje medzi nimi národné povedomie.“³² Nábor miestneho obyvateľstva do radov HG prebehol pri príležitosti osláv výročia vyhlásenia autonómie 6. októbra 1939. Slávnostné zhromaždenia prebehli v obciach Nedeca, Nižné a Vyšné Lapše.³³ Následne 8. októbra boli v týchto obciach založené miestne veliteľstvá HG.³⁴ Činnosť HG bola na Spiši celkom rýchlo zorganizovaná, pretože pri jej zakladaní pomohli gardisti aj členovia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany z neďalekej Spišskej Starej Vsi.³⁵ Na základe zoznamu gardistov, ktorý vypracovalo okresné veliteľstvo HG v Levoči 24. februára 1941, sa dozvedáme aj údaje o činnosti HG na inkorporovanom území Spiša. Miestne veliteľstvá fungovali vo Fridmane, Nedeci, Tribši, Nižných a Vyšných Lapšiach. Okresným veliteľom bol Henrik Jendreják, ktorý bol zároveň aj miestnym veliteľom HG vo Fridmane. Miestnym veliteľom v Nedeci bol notár Zoltán Ľudovít Dudits.³⁶

Na tomto území sa organizovala aj Hlinkova mládež (ďalej HM). Už 20. februára 1940 zborové veliteľstvo HM v Bratislave vyzvalo okresné alebo miestne veliteľstvá, aby usporiadali tábory na prinavrátenom území Spiša a Oravy za účelom „...skriesiť a vyburcovať národné uvedomenie v Slovákoch, ktorí boli už temer odnárodnení.“³⁷ Začiatkom júna sa predpokladalo, že asi 20. júla 1940 sa uskutoční Tábor orlov (príp. junákov) pri Jurgove, Jablonke a Nedeci.³⁸ Napokon sa tábor HM uskutočnil iba v Jurgove od 3. – 30. júla 1940. Usporiadateľom bola HM Bratislava.³⁹ Organizáciu HM na severnom Spiši mali na starosti prevažne učitelia. Vodcom HM bol jurgovský učiteľ Cyril Kováčik. Funkciu vodcu orlov a junákov zastával učiteľ Andrej Hrobák. Skupinovou vodkyňou HM bola učiteľka v Tribši Margita Šimonová a vodkyňou víl bola kacvínska rodáčka Marta Martinovičová. Spravodajkyňou HM bola Valéria Jindová, ktorá pôsobila v Kacvine ako učiteľka.⁴⁰

Po prevzatí správy prinavráteného územia slovenskými orgánmi sa začalo aj s budovaním slovenských knižníc. Keďže v niektorých obciach sa ešte nachádzali poľské obecné knižnice, MŠaNO 6. novembra 1939 iniciovalo ich likvidáciu. Bola ňou poverená Matica slovenská, ktorá mala na prinavrátenom území postupne zriaďovať aj nové slovenské verejné knižnice.⁴¹ Poľské knihy nahradila už koncom septembra Matica slovenská darom v podobe 25 140 kníh, ktoré sa použili na zakladanie slovenských knižníc.⁴²

³² Vojenský historický archív Bratislava (ďalej VHA), f. 53, šk. 12, č. j. 741/ HS HG/1939.

³³ Oslava 5. a 6. októbra na oslobodenom území severného Spiša. In *Slovák*. 13. októbra 1939, roč. 21, č. 236, s. 4.

³⁴ VHA Bratislava, f. 53, šk. 12, č. j. 1239/ HS HG/1939.

³⁵ Archív Mestského radu Spišská Stará Ves, Kronika mesta Spišská stará Ves, s. 181.

³⁶ SNA Bratislava, f. 604, šk. 62, č. 23.

³⁷ SNA Bratislava, f. 605, šk. 22, č. 6/940.

³⁸ SNA Bratislava, f. 605, šk. 22, č. 19/940.

³⁹ SNA Bratislava, f. 605, šk. 19, č. 605 – 19 – 7.

⁴⁰ SNA Bratislava, f. 605, šk. 18, č. 605 – 18 – 4, 5, 6, 7.

⁴¹ SNA Bratislava, f. MV, šk. 22, z. č. 16056/1939.

⁴² SNA Bratislava, f. MV, šk. 22, č. 1668/S – 1939.

Okrem zakladania knižníc sa v týchto obciach postupne zriaďovali aj čítárne, kde mohlo miestne obyvateľstvo čítať slovenské knihy a časopisy. Na ich nákup prispela Tatranská župa.⁴³ Kvôli nedostatku slovenských novín na tomto území sa občania v Krempachoch začiatkom septembra obrátili na okresného náčelníka v Spišskej Starej Vsi s prosbou o riešenie tejto záležitosti. Ten už 13. septembra 1939 poslal žiadosť na Prezídium Krajinského úradu a Ministerstvo vnútra SR, aby sa sem dodávali noviny zadarmo alebo za zníženú cenu.⁴⁴ Ministerstvo vnútra SR požiadalo generálny sekretariát Hlinkovej slovenskej ľudovej strany „aby otázku rozšírenia slovenskej tlače po obciach navrátených od Poľska venoval zvýšenú pozornosť a zakročil, aby návrhu okresného úradu bolo vyhovené.“⁴⁵ V neskoršom období si miestne obyvateľstvo hromadne objednávalo slovenské časopisy. Dôkazom toho je aj to, že v niektorých rodinách si predplácali dva alebo až tri slovenské časopisy.⁴⁶

V rámci rozširovania vedomostí žiakov i dospelých z inkorporovaného územia sa konali aj poznávacie exkurzie do väčších slovenských miest. Prvá sa uskutočnila 21. júna 1941.⁴⁷ Druhá väčšia exkurzia sa uskutočnila v roku 1943 vďaka tomu, že Július Stano, minister dopravy a verejných prác venoval deťom z prinavráteneho územia a ich sprievodu voľné lístky na okružnú cestu po Slovensku. V Turčianskom Sv. Martine a Bratislave vystúpili žiaci s pripraveným programom, ktorý pozostával z ľudového spevu, tanca, recitácií, z prezentovania ľudových zvykov a z ukážky cvičenia chlapcov s tyčami.⁴⁸

V Jurgove, Novej Belej, Krempachoch, Kacvine, Vyšných a Nižných Lapšoch pod dozorom miestnych farárov a učiteľov pôsobili aj kapely dychovej hudby. Hrávali väčšinou na rôznych cirkevných a štátnych slávnostiach. Najstaršia dychová hudba bola založená v Jurgove ešte v roku 1830.⁴⁹ Okrem toho sa zakladali aj rôzne dedinské kapely, ktoré mali šíriť slovenské piesne a hrávali na ľudových besiedkach.⁵⁰

Práve slovenskí učitelia sa venovali aj výskumu ľudovej slovesnosti a stali sa zberateľmi ľudových piesní z tohto územia. Tento národopisný výskum organizovala Matica slovenská. Výsledky ich výskumnej činnosti neboli nikdy zverejnené a ich časť sa po vojne stratila.⁵¹ Záujem o ľudové umenie na tomto území mal aj riaditeľ dcérskeho pracoviska Slovenského rozhlasu v Prešove Anton Prídavok. Ten sa v rámci „zájazdu rozhlasového autobusu za folklórom na východnom Slovensku“ zastavil aj v Jurgove. Tu sa uskutočnilo 30. – 31. mája 1942 nahrávanie ľudových piesní, ktoré zaspievali miestni obyvatelia z Jurgova a Čiernej hory.⁵² Piesne zozbieral a na nahrávanie pripravil učiteľ

⁴³ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, f. f. Župa Tatranská, č. 558/1942.

⁴⁴ SNA Bratislava, f. MV, šk. 22, č. 565/1939.

⁴⁵ SNA Bratislava, f. MV, šk. 22, č. 12485/1939.

⁴⁶ BIELOVODSKÝ, odk. 1, s. 137-138.

⁴⁷ GRIGER, odk. 14, s. 66-67.

⁴⁸ Archív Farského úradu vo Veľkej Frankovej, Zájazd školských detí prinavráteneho územia Spiša; ARBÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 1288/1943; GRIGER, odk. 14, s. 66-67.

⁴⁹ ARBÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 2061/1940.; GRIGER, odk. 14, s. 66.

⁵⁰ *Gardista*. 10. apríla 1941, roč. III., č. 83, s. 6.

⁵¹ GRIGER, odk. 14, s. 66-67.

⁵² ARBÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 1434/1942; ARBÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 1520/1942.

Michal Griger, ktorý už aj predtým pre tento rozhlas písal prednášky o severnom Spiši. Nahratých bolo 50 pesničiek.⁵³

Pre rozvoj kultúry v prinavrátených obciach malo veľký význam aj vybudovanie kultúrnych domov. V roku 1941 sa pre tento cieľ rozhodli predstavitelia obce Fridman. Na tento cieľ malo byť vyčlenených 70 000 Ks. Rozhodnuté bolo, že miestni občania darujú potrebné drevo na vybudovanie kultúrneho stánku, a dokonca sami ho aj postavia.⁵⁴ Podobne došlo k vybudovaniu kultúrneho domu aj v obci Kacvín. Ten bol slávnostne otvorený koncom februára 1943. Zo začiatku marca 1943 sa zachovala zmienka, že už v novom kultúrnom dome sa konalo divadelné predstavenie Junácke srdce, ktoré zahral divadelný krúžok HM zo Spišskej Starej Vsi pod vedením osvetového pracovníka a učiteľa J. Klorusa.⁵⁵

Na zmene kultúrnych pomerov miestneho obyvateľstva pracovalo viacero spolkov.⁵⁶ Už od polovice septembra⁵⁷ aktívne vystupoval Spolok Oravcov, Slovenská Liga a Spolok Svätého Vojtecha (ďalej SSV). O pozdvihnutie kultúrnej oblasti v obciach severného Spiša sa zaslúžil aj spišský biskup Ján Vojtaššák.⁵⁸ Na základe ich kooperácie sa podarilo 6 037 žiakov z inkorporovaného územia obdarovať novými učebnicami v hodnote 166 148 Ks a 80 halierov a školskými potrebami v hodnote 13 634 Ks.⁵⁹ Aj Matica slovenská sa zapojila do tohto úsilia. Prostredníctvom štátnych osvetových pracovníkov Štefana Loffaya a Jána Okáľa poslala oslobodeným Slovákom na Orave a Spiši 25 140 slovenských kníh v cene 116 653.80 Ks. Tak položili základy osvetovej a ľudovo-výchovnej činnosti. Týmto činom chcela Matica slovenská urýchliť proces zjednocovania Slovákov na tomto prinavrátenom území s ostatnými Slovákami, najmä po kultúrnej stránke. Darovaných bolo 109 druhov kníh od slovenských spisovateľov, ale aj rôzne preklady zahraničných autorov. Knihy boli rozdelené tak, že do jednej dediny bolo darovaných najviac 30 – 50 exemplárov jednej knihy. Okrem týchto kníh bolo rozdanych v jednotlivých školách 300 čítaniek (ktoré na jeseň 1939 vydala Matica slovenská) a 1 200 čísiel časopisu *Slniečko*.⁶⁰ Tieto ich dary prijalo miestne obyvateľstvo a slovenskí učitelia s veľkou radosťou a nadšením. Treba si uvedomiť, že slovenské knihy darované Maticou slovenskou boli v tej dobe jediné slovenské knihy na tomto území. Učitelia ich mohli využívať ako učebnice dovtedy, kým sa školy nezásobili novými slovenskými učebnicami. V závere správy o pomeroch na prinavrátenom území, ktorú títo osvetoví pracovníci vypracovali pre Maticu slovenskú a MŠaNO, uviedli aj tento návrh ohľadom budovania kultúry a osvety na tomto území: „Kultúra je základ všetkého, preto

⁵³ GRIGER, odk. 14, s. 70.

⁵⁴ *Gardista*. 21. marca 1941, roč. III., č. 66, s. 5; *Slovenský staviteľ*. Máj 1941, roč. XI., č. 5, s. 144.

⁵⁵ *Slovák*. 3. marca 1943, roč. XXV., č. 51, s. 5.

⁵⁶ Podrobnejšie na túto tému, pozri: LAINCZ, Eduard. Postavenie Slovákov na severnom Spiši po návrate z Poľska v rokoch 1939 – 1945 (náboženské a kultúrne pomery). In: *Slovensko v rokoch neslobody 1938 – 1989 III.: Menšiny*. Banská Bystrica: Belianum, 2015, s. 184-209.

⁵⁷ Archív Spolku Svätého Vojtecha v Trnave (ďalej ASSV). Odtrhnutí Slováci v Poľsku – 1939. Vrátené územie Slovensku, fascikel 388, číslo 9a.

⁵⁸ ABÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 2625/1939; ARBÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 2626/1939; ASSV Trnava. Zápisnice správneho výboru Spolku Svätého Vojtecha 1934 – 1944, s.177-181.

⁵⁹ SNA Bratislava, f. Slovenská liga, šk. 96, Výkaz obdarovaných škôl v prinavrátených krajoch.

⁶⁰ SNA Bratislava, f. MŠaNO 1938 – 1945, šk. 19, inv. č. 87, č. 27487/1940 prez.; SNA Bratislava, f. MV, šk. 22, č. 1668/S – 1939.; *Slovák*, 6. október 1939, roč. 21, č. 230, s. 7.

*keď sa na konci dotýkam najbolestnejšej, ale i najvážnejšej stránky, financovania osvetovej a ľudovýchovnej činnosti na Spiši a Orave, prosíme a navrhujeme, aby ste v týchto začiatkoch a ťažkostiach, keď nám ide o polozenie solidných základov budúceho života, ubrali inde z podpôr a výdatnejšie podporili osvetovú a ľudovýchovnú prácu v týchto prinavrátených územiach.*⁶¹ Matica slovenská podporila nadaných študentov z tohto územia aj v marci 1941, kedy im darovala 97 rôznych titulov kníh.⁶²

Na pomocnú činnosť vyzvala všetky svoje odbory aj Živena – spolok slovenských žien, a to obežníkom z 3. novembra 1939. V tej dobe mala Živena po celom Slovensku 80 odborov, z ktorých na túto akciu vyzvala 29 odborov. Jednotlivé odbory si mali vybrať jednu z prinavrátených obcí, v ktorej mali pripraviť radostné Vianoce pre chudobné deti. Každý odbor po prihlásení dostal obratom z ústredia Živeny v Turčianskom Svätom Martine adresu dediny a správcu školy, s ktorým postupne nadviazal písomný kontakt a vyžiadal si zoznam najnutnejších potrieb a počet chudobných detí.⁶³ Pracovníčky Živeny vytvorili vlastnoručne zo zvyškov textilného tovaru a vlny praktické veci, ako boli napríklad šaty, zástery, rukavice atď. Na podporu tejto akcie sa uskutočnila prednáška v rámci členskej schôdze v Turčianskom Svätom Martine, ktorá sa konala pre členky Živeny 13. novembra 1939. Bola to prednáška osvetového referenta Jána Okáľa o jeho ceste po prinavrátenom území Spiša a Oravy.⁶⁴ Každý z miestnych odborov Živeny sa svojím spôsobom postaral o zaslanie balíkov pre jednotlivé prinavrátené obce. Tu uvádzame ich zoznam spolu s pridelenou spišskou dedinou. Odboru Živeny v Prešove bola pridelená Nová Belá; Spišskej Novej Vsi – Fridman a Falštín; Topoľčiankam – Krempach; Klenovcu – Tríbeš; Spišským Vlachom – Durštín; Revúcej – Jurgov; Vondrišlu – Repiska; Modrej – Vyšné Lapše; Veľkej Bytče – Nižné Lapše; Banskej Štiavnici – Nedeca; Sučanom – Lapšanka.⁶⁵ Živena v rámci zimných akcií podporovala toto územie aj v nasledujúcom období. Výnosy z niektorých svojich večierkov a akcií smerovala aj na prinavrátené územie v roku 1941.⁶⁶

V rámci MŠaNO pôsobila Ústredná osvetová komisia, pod ktorú patrilo 2 201 miestnych a okresných osvetových komisií na celom Slovensku. Zameriavala sa na rôznu osvetovú činnosť, čiže po prinavrátení časti Spiša a Oravy k Slovensku začala pôsobiť aj na tomto území. Iniciovala jazykové kurzy za čistotu slovenčiny a na inkorporovanom území organizovala aj Hlinkove večierky. V 42 strediskách zriadila mimoriadne národno-výchovné kurzy. Hlinkove večierky trvali 11 týždňov, počas ktorých sa prednášalo dvakrát týždenne (v nedeľu od pätnástej hodiny do sedemnástej, vo štvrtok od osemnástej do dvadsiatej). Celkovo sa večierkov zúčastnilo vyše 3 000 ľudí. Finančný náklad na jedno stredisko bol 652,00 Ks, čiže celkové náklady tejto osvetovej činnosti MŠaNO boli 27 484,00 Ks. Ako pomôcku pre tieto Hlinkove večierky vydala Ústredná osve-

⁶¹ SNA Bratislava, f. MŠaNO 1938 – 1945, šk. 19, inv. č. 87, č. 27487/1940 prez.

⁶² SNA Bratislava, f. Alojz Miškovič, šk. 1, inv. č. 42; inv. č. 64.

⁶³ SNA Bratislava, f. Živena, šk. 18, inv. č. 97, Obežník ústredia Živeny v Turčianskom Sv. Martine, 3. november 1939.

⁶⁴ SNA Bratislava, f. Živena, šk. 128, inv. č. 592, Vianočná akcia pre deti z prinavrátených dedín Oravy a Spiša.

⁶⁵ SNA Bratislava, f. Živena, šk. 128, inv. č. 592, č. j. 1098/1939.

⁶⁶ SNA Bratislava, f. Živena, šk. 18, inv. č. 97, č. j. 1363/1941; 367/1941.

vá komisia brožúrku Alojza Miškoviča „*Naša pravda zvíťazila*“.⁶⁷ Kurz bol určený pre miestnych chlapcov a dievčatá narodených od 1. septembra 1922 do 31. augusta 1923. Kurzy sa začali 8. decembra 1940 a trvali do 29. marca 1941. Organizáciou boli poverené miestne osvetové komisie v pripojených obciach Oravy a Spiša.

Program takéhoto Hlinkovho večierka bol nasledujúci: Najprv sa zavesila slovenská vlajka a nastúpila Hlinkova garda. Nasledoval približne päťminútový prejav. Po prejave sa účastníci prezentovali spevom ľudových piesní. Po speve nasledovala výchovno-vzdelávacia vlastivedná prednáška. V ďalšom bode programu sa čítala ukážka literárneho textu, ktorý následne účastníci kurzu museli prepísať a literárne spracovať, prípadne sa v rámci témy písali rôzne slohové práce. Na záver kurzu sa účastníci venovali gramatike slovenského jazyka.⁶⁸

Inkorporované územie podporovala aj slovenská vláda, ktorá vytvárala podmienky aj pre rozvoj kultúry na tomto území. Takto napríklad v roku 1941 vyčlenila Tatranská župa na podporu kultúrnych, sociálnych a iných cieľov čiastku 93 000 Ks. Začiatkom nasledujúceho roku poverilo Ministerstvo vnútra SR župana Tatranskej župy dostatočným zásobením škôl učebnicami, obecných knižníc knihami, obyvateľstvo kalendármi, časopismi a dodaním štátnych zástav.⁶⁹ Pomoc najchudobnejším žiakom z prinavráteneho územia poskytlo pomoc aj MŠaNO. V októbri 1942 poukázalo škôldozornému úradu v Kežmarku sumu 5 000 Ks. Za tieto peniaze sa nakúpili najpotrebnejšie školské potreby, ktoré sa neskôr rozdelili jednotlivým školám.⁷⁰ Ministerstvo vnútra SR sa obrátilo 25. februára 1942 na Správu SSV, aby pomocou svojich jednatelstiev zistilo koľko modlitebných kníh je ešte potrebné zaslať na prinavrátene územie. Ministerstvo chcelo vo vydavateľstve SSV zakúpiť tieto modlitebné knihy pre tamojšie obyvateľstvo, ktoré by sa u nich vymenili za poľské modlitebné knihy.⁷¹ Napokon z rozhodnutia ministra vnútra Alexandra Macha bolo 20. mája 1942 z kinematograficko-kultúrneho fondu na daný cieľ a podporu akcie SSV vyplatená suma 100 000 Ks.⁷²

Tento sľubne sa rozvíjajúci stav školstva a kultúry na inkorporovanom území prerušil až podpis protokolu v Trstenej 20. mája 1945, keď sa obnovili hranice na Spiši z roku 1938. Následne nariadil starosta Nového Targu Karol Chlipala rozpustenie SNR a menoval na miesto slovenských starostov osoby z miestnych Poliakov.⁷³ Pre zlé skúsenosti s nastolovaním poľskej správy na tomto území a kvôli odporu miestneho obyvateľstva sa obrátil K. Chlipala na krakovského vojvodu s požiadavkou o vyslanie vojska. Jeho žiadosti bolo vyhovené až v polovici júna, napriek niekoľkým májovým žiadostiam. Poverenie obdržal 32. pluk 8. divízie pechoty. Územie Spiša poľské vojsko obsadilo 17. júla 1945. Proti tomuto obsadeniu protestovalo obyvateľstvo Nedece a Kacvínu hádzaním kameňov do poľských vojakov a nepriateľskými pokrikmi na ich adresu.⁷⁴

⁶⁷ SNA Bratislava, f. MŠANO, šk. 1, č. 16. 138/1941.

⁶⁸ SNA Bratislava, f. Alojz Miškovič, šk. 1, inv. č. 52, č. j. 5996/1940.

⁶⁹ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, f. Župa Tatranská, č. 558/1942.

⁷⁰ ŠAP, p. Poprad, f. ŠKI Kežmarok, šk. 24, č. j. 4376/1942.

⁷¹ ASSV v Trnave, Inkorporované územie Oravy a Spiša, fascikel 320, číslo 9b.

⁷² ASSV v Trnave, Inkorporované územie Oravy a Spiša, fascikel 320, číslo 9d.

⁷³ KWIEK, Julian. *Z dziejów mniejszości słowackiej na Spiszu i Orawie w latach 1945 – 1957*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2002, s. 18; BÍLEK, J.: Zajímavý dokument o situaci na slovensko-poľské hranici v oblasti Oravy a Spiše v léte roku 1945. In: *Vojenská história*. Roč. 5, 2001, č. 2, s. 82.

⁷⁴ KWIEK, odk. 73, s. 13.

Poľské vojsko začalo zriaďovať postupne milíciu. Do niektorých obcí boli dosadení poľskou správou poľskí učitelia a starostovia obcí. Slovenskí učitelia sa mohli pohybovať len na základe priepustky, ktorá bola vydaná v Novom Targu. Okrem toho pošta cez hranice nefungovala, čo brzdilo školskú agendu.⁷⁵ Novotargský starosta K. Chlipala 15. júna zaslal spišským a oravským učiteľom prípis, podľa ktorého sa mali všetci slovenskí učitelia z tohto územia vysťahovať do ČSR. Výnimku nedostali ani tí učitelia, ktorí sa narodili na inkorporovanom území. Proti tomuto rozhodnutiu sa postavilo miestne obyvateľstvo a žiadalo ich zotrvanie aspoň pokiaľ nebude uskutočnený plebiscit.⁷⁶ Okresný starosta z Nového Targu následne zaslal riaditeľstvám škôl písomný príkaz, aby sa slovenskí učitelia do 28. júna vysťahovali do ČSR. Keďže väčšina učiteľov ostala na svojich miestach, dňa 10. augusta 1945 im prostredníctvom obecných úradov boli doručené osobné písomné rozkazy. Mali sa do troch dní vysťahovať. V prípade neuposlušnosti tohto príkazu im hrozilo násilné vysídlenie, čo sa aj v niektorých prípadoch stalo.⁷⁷ Slovenských učiteľov nahradili po odchode poľskí učitelia, ktorí sa stali v prvých povojnových rokoch dôležitým nástrojom polonizácie. Proti tomu sa zdvihla vlna odporu miestneho obyvateľstva. Napríklad v dňoch 14. – 15. augusta v Jurgove protestovali miestne ženy, ktoré bojovali za zotrvanie slovenských učiteľov na tomto území.⁷⁸ Dôkazom nesúhlasu slovenského obyvateľstva s príchodom poľských učiteľov bolo aj to, že sa v septembri 1945 podarilo otvoriť sotva polovicu škôl, a to päť z deviatich na Spiši a v októbri 21 z celkového počtu 35 škôl na Spiši a Orave. Išlo pritom len o základné školy, pretože hospodárske školy, materské školy, ale i meštianky v Jurgove a Jablonke ostali zatvorené. Boli to však výlučne poľské školy, ktorých hlavným cieľom bolo „odslovačenie mládeže“, preto časť detí naďalej odchádzala do slovenských škôl v ČSR. Napríklad v roku 1946 len v obvode školského inšpektorátu v Kežmarku študovalo 99 žiakov zo severného Spiša. Poľská strana sa im snažila v štúdiu zabrániť vyhrážkami a zaberaním priepustiek. Dokonca v apríli 1947 poľské pohraničné úrady obmedzili prechod cez štátnu hranicu Nedeca-Kahlenberk na jednorazové priepustky a uznali len priepustky hospodárske. Opatrenie sa tak dotklo každodenne dochádzajúcich študentov, ktorým bol znemožnený návrat do slovenských škôl a štúdium museli prerušiť.⁷⁹

Po obsadení územia poľským vojskom a prevzatí správy poľskými orgánmi sa situácia ani postavenie slovenských obyvateľov nezlepšilo. Začalo sa systematické popoľšťovanie miestneho obyvateľstva a perzekúcia po politickej, hospodárskej aj kultúrnej

⁷⁵ ŠAP, p. Poprad, f. ŠKI Kežmarok, šk. 28, č. 2111/1945.

⁷⁶ MAJERÍKOVÁ, odk. 11, s. 238; LAINCZ, Eduard. Správa podpredsedu slovenskej národnej rady mjr. Milana Poláka o obnovení predmníchovských hraníc na hornej Orave a severnom Spiši. In: *Vojenská história*. 2013, č. 2, s. 140-145.

⁷⁷ Verbálna nóta č. 69. 326/II-2/46 zo dňa 6. mája 1946 vyslanectvu Poľskej republiky v Prahe. In: *Nepokojná hranica*. Krakow: Spolok Slovákov v Poľsku, 2010, s. 223.

⁷⁸ KWIEK, odk. 73, s. 42.

⁷⁹ Blížšie k pomerom v školstve, ale aj celkovo na Spiši a Orave po roku 1945, Pozri: MAJERÍKOVÁ-MOLITORIS, Milica. *Vojna po vojne. Severný Spiš a horná Orava v rokoch 1945 – 1947*. Banská Bystrica – Krakov: Univerzita Mateja Bela – Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 51-180; MAJERÍKOVÁ-MOLITORIS, Milica. Postavenie slovenského obyvateľstva na k Poľsku pripojených územiach severného Spiša v rokoch 1945 – 1947. In: *V prelomovom desaťročí (česko)-slovenských dejín 1938 – 1948*. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, s. 138-140.

stránke. Celkovú situáciu v regióne zhoršovala aj činnosť rôznych partizánskych skupín, z ktorých najznámejšou je partizánsky oddiel „*Blyskawica*“, ktorý viedol Jozef Kuraš „*Ogień*“. Dôsledkom týchto perzekúcií opustilo toto územie postupne cca 6500 slovenských utečencov, ktorí sa usadili na území Československa.⁸⁰ O práva slovenského obyvateľstva na tomto území bojovali v povojnových rokoch rôzne slovenské spolky. Najskôr to bola *Národná rada odtrhnutých obcí*, neskôr *Oslobodzovací výbor Spiša a Oravy*, ktorý neskôr pod tlakom zmenil svoj názov na *Komitét utečencov hornej Oravy a Spiša*.⁸¹ Za práva Slovákov v Poľsku vystupoval aj *Sväz slovenskej mládeže v Trstenej*⁸² a Slováci žijúci v Amerike. Tí založili v Pittsburgu americký výbor pre oslobodenie Spiša a Oravy (*American Liberation Committee for Spis and Orava*). V rámci neho rozvinuli činnosť ohľadom pripojenia Spiša a Oravy. Vytvorili množstvo petícií, memoránd a žiadostí, ktoré adresovali najvyšším predstaviteľom mocností.⁸³ Na podporu obyvateľov severného Spiša a hornej Oravy vystúpila aj Slovenská liga v Chicagu, ktorá posielala najmä obnosené oblečenie pre utečencov zo zabratých častí Spiša a Oravy.⁸⁴

K miernemu zlepšeniu situácie na tomto území prispelo až podpísanie Zmluvy o priateľstve a vzájomnej pomoci medzi Československou republikou a Poľskou republikou 10. marca 1947 vo Varšave. Dopomohlo k tomu aj zlikvidovanie Kurašovej bandy jednotkami poľských bezpečnostných orgánov. Samotný veliteľ bandy Jozef Kuraš zahynul vo februári 1947.⁸⁵

Na záver možno konštatovať, že činnosť spolkov, rôznych ministerstiev SR a práca osvetových pracovníkov zameraných na kultúrne pozdvihnutie obyvateľstva na prinavrátenom území bola veľmi úspešná. Viditeľný dôkaz možno pozorovať najmä po roku 1945. Práve vtedy obyvateľstvo razantne odmietlo pričlenenie týchto území k Poľsku, čo dosvedčuje aj niekoľko ozbrojených konfliktov s poľskou armádou. Tento značný odpor si vysvetľujeme aj tým, že obdobie rokov 1939 – 1945 bolo pre nich po stránke hospodárskej, ekonomickej, sociálnej a kultúrnej veľmi prínosné. Preto obyvateľstvo nechcelo opätovne stratiť príslušnosť k slovenskému národu a obávalo sa pričlenenia k Poľsku. Tieto ich obavy sa aj neskôr potvrdili. Po ich pripojení k Poľsku sa začali na tomto území perzekúcie slovenského obyvateľstva rôznymi bandami a partizánskymi skupinami. Aj oficiálna poľská správa začala s tvrdou polonizáciou slovenského obyvateľstva v tejto oblasti na poli cirkevnom, školskom aj kultúrnom.

⁸⁰ ŠČUREK, František. Emigrácia Slovákov z Poľska po roku 1945. In: *Slováci v Poľsku III.*, Bratislava: Krajanské múzeum Matice slovenskej, 1995, s. 50-51; MOLITORIS, Lubomír. *Dejiny Slovákov v Poľsku do roku 1961*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2017, s. 137-156.

⁸¹ GAREK, Martin. *Horná Orava a Severný Spiš v rokoch 1945 – 1947*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2007 s. 191 – 208.

⁸² Dôkazom toho je aj Manifest ohľadom príslušností Hornej Oravy a Spiša, ktorý *Sväz slovenskej mládeže* v Trstenej vydal na konci augusta 1846. Pozri: ABÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 1781/1945.

⁸³ GAREK, odk. 81, s. 188-190; MIŠKOVIČ, Alojz. *Slovo ľudu Hornej Oravy a Spiša rodákom v Československu a svetovej verejnosti*. Bratislava: Komitét utečencov zo Spiša a Oravy, 1947, s. 59-79.

⁸⁴ ABÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 2676/1946; ABÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 230/1947; ABÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 569/1947; ABÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 2248/1947.

⁸⁵ ANDRÁŠ, Matej. Obnovenie československo-poľských hraníc po druhej svetovej vojne na slovenskom území. In: *Nepokojná hranica*. Krakow: Spolok Slovákov v Poľsku, 2010, s. 235.

Mgr. Eduard Laincz

eduard.laincz@gmail.com

Históriu vyštudoval na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave a následne v rokoch 2012 – 2016 pracoval ako odborný pracovník Ľubovnianskeho múzea – hradu v Starej Ľubovni. Je členom Spišského dejepisného spolku, externým spolupracovníkom Inštitútu Pileckieho vo Varšave a v súčasnosti sa profesionálne venuje predovšetkým občianskej genealógii. Zaoberá sa problematikou slovensko-poľských vzťahov, spoluprácou Slovákov s poľskou kuriérskou službou počas 2. svetovej vojny a regionálnymi dejinami severného Spiša (okresy Spišská Stará Ves a Stará Ľubovňa) v prvej polovici 20. storočia. Je spoluautorom publikácií *Spomienky na slovensko-poľské kuriérske chodníčky* (2014), *Sqdeckimi śladami Jana Karskiego* (2014), *V prelomovom desaťročí (česko)-slovenských dejín 1938 – 1948. Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017* (2018), ako aj monografií *Krempachy* (2015) a *Libenow, Liblaw, Lubowla, Alt Lublau, Ólubló... Stará Ľubovňa* (2020). Okrem toho publikoval viacero vedeckých štúdií a odborných článkov na Slovensku aj v zahraničí.

READING UNDER SURVEILLANCE: IDEOLOGICAL CONTROL AND READER CHOICES IN SOVIET LITHUANIA'S SPECIAL HOLDINGS DEPARTMENTS, 1960s – 1980s

Agnė SUCHODOLSKYTĖ

Abstract

This article examines the role of Special Holdings Departments (*specfondy*) in Soviet Lithuania from the 1960s to the 1980s, focusing on their function as tools of ideological control and information restriction. By analyzing archival materials from the State Library of the Lithuanian SSR, the study explores the types of literature stored in *specfondy*, the mechanisms of access regulation, and the social dynamics of readers who were granted access to restricted materials. The article reveals that *specfondy* were not merely passive repositories of censored literature but active instruments of social stratification and ideological management. They housed a wide range of publications, including interwar Lithuanian works, émigré literature, and Western periodicals,

which were deemed ideologically dangerous by Soviet authorities. Access to these collections was tightly controlled, with permissions granted primarily to academics, students, and professionals aligned with state interests. The study also highlights the paradoxical nature of *specfondy*: while they were designed to suppress dissent, they inadvertently became spaces where restricted knowledge circulated through informal networks and academic citations. By shedding light on the operation of *specfondy*, this article contributes to a deeper understanding of Soviet censorship practices and their impact on intellectual life in Lithuania.

Keywords: Soviet Lithuania, censorship, *specfond*, ideological control, restricted literature, information access

Abstrakt

Článok skúma úlohu tzv. Špeciálnych fondových oddelení (*specfondy*) v sovietskej Litve v období 60. a 80. rokov 20. storočia so zameraním na ich funkcie, ako ideologickú kontrolu a reštrikciu informácií. Pomocou archívnych materiálov pochádzajúcich zo Štátnej knižnice Litovskej SSR je poukázané na zloženie tlačí uložených v *specfonde*, prístup k nim a skupiny čitateľov, ktorým bol tento prístup umožnený. Tieto fondy neboli len pasívnym uchovávateľom cenzúrovaného materiálu, ale ukazuje sa, že aj aktívnym nástrojom na ideologickú prácu s rôznymi skupinami obyvateľstva.

Vo fondoch sa uchovávala, napr. litovská medzivojnová a emigrantská literatúra, či západné časopisy, v podstate všetky publikácie, ktoré sovietsky režim vyhodnotil ako „ideologicky závadné“. Prístup do týchto fondov bol obmedzený a kontrolovaný. Povolený bol len pre akademikov, študentov a odborníkov spriaznených s režimom. Napriek tomu, že účelom *specfondov* bolo nepohodlným osobám obmedziť prístup k informáciám, neúmyselne prispeli k tomu, že cenzúrované informácie cirkulovali prostredníctvom neformálnej siete a akademických citácií. Prostredníctvom témy fungovania *specfondov* ponúkne článok aj pohľad na zmysel sovietskej cenzúry a jej vplyv na intelektuálne vrstvy v Litve v sledovanom období.

Kľúčové slová: sovietska Litva, cenzúra, *specfond*, ideologická kontrola, zakázaná literatúra, prístup k informáciám

During the Soviet era, the control of information was one of the primary instruments of state power in ensuring ideological hegemony. Reading, a crucial cultural process linking individual experience to societal values and meanings, became integral to this control. The Soviet system developed a complex structure of information regulation, designed not only to censor subversive ideas but also to shape a restricted public sphere. One of the key elements of this system was the establishment of special repositories for restricted literature, known as *specfondy* (officially termed Special Holdings Departments, abbreviated as *spetskhran* in documents, or *specfond* in Lithuanian). These sections housed books and materials considered unfit for general readership, with access granted only to a limited group of vetted readers. Evgeny Dobrenko, in his thorough examination of the USSR (particularly Soviet Russia), highlights the central role of libraries as ideological institutions in shaping the Soviet reader.¹ Their primary function extended beyond providing access to books; it aimed to cultivate a politically loyal and ideologically 'correct' readership. Libraries were charged with monitoring, regulating, and influencing reading practices, ensuring literature's contribution to the formation of Soviet political consciousness.² As part of this broader mechanism of ideological control, *specfondy* provide valuable insights into the practical functioning of censorship and the impact of restricted knowledge on those granted access.

These structural formations of the Soviet regime, which first appeared in Russia in the 1920s, were later established across all Soviet-occupied territories. In Lithuania, *specfondy* were introduced in 1945 following a directive from the Lithuanian Communist Party. Their purpose was to remove anti-Soviet literature, including publications from the German occupation period, and to restrict public access to these materials. Despite their significant role in controlling information and shaping public discourse, *specfondy* remain an understudied topic in historiography. Existing research has primarily focused on the early phase of Soviet rule, particularly the large-scale destruction of books, which is widely regarded as a key aspect of ideological repression.³ Within this context, *specfondy* are only briefly mentioned, primarily as one of the instruments in what some scholars have termed the 'genocide of books'—a metaphor for the systematic destruction of literature. Other studies on Soviet ideological censorship have predominantly examined the role of Glavlit, the central agency responsible for overseeing censorship.⁴ In such analyses, *specfondy* are often portrayed as passive mechanisms, merely

¹ DOBRENKO, Evgeny. *The Making of the State Reader. Social and Aesthetic Contexts of the Reception of Soviet Literature*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1997, p. 8.

² DOBRENKO, ref. 1, p. 180.

³ SINKEVIČIUS, Klemensas. Šešiabriaunio spaudos imperija. In: *Tarp knygų*, 2000, nr. 5-10; SINKEVIČIUS, Klemensas. *Uždrausti autoriai ir leidiniai: pirmieji sovietinės okupacijos metai, 1940.06.15-1941.06.21*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1994; STONIENĖ, Vanda. *Lietuvos knyga ir visuomenė: nuo spaudos draudimo iki nepriklausomybės atkūrimo 1864 – 1990*. Vilnius: Versus aureus, 2006; VĖLAVIČIENĖ, Silvija. *Draustosios spaudos pėdsakai*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2011.

⁴ TRUSKA, Liudas. Glavito veikla Lietuvoje 1940 – 1947. In: *Lietuvos istorijos metraštis*. 1996, p. 214-241; SKORUPSKAS, Andrius. Sovietinės ideologinės cenzūros raida Lietuvoje (1964 – 1989 m.). In: *Genocidas ir rezistencija*. 2005, nr. 1(17), p. 100-127; PUKINSKAITĖ, Jurgita. Glavlitas Lietuvoje 1953 – 1964. In: *Genocidas ir rezistencija*, 2004, nr. 2(16), p. 124-144; STREIKUS, Arūnas. Ideologinė cenzūra Lietuvoje 1956 – 1989 m. In: *Genocidas ir rezistencija*. 2004, nr. 1 (15), pp. 43-67; STREIKUS, Arūnas. Minties kolektyvizacija: cenzūra sovietų Lietuvoje. Vilnius: Naujasis židinys-Aidai,

implementing Glavlit's directives to enforce ideological control. While this perspective underscores the subordination of the specfondy to higher ideological institutions, it fails to explore their autonomous operation or internal mechanisms.

Specfondy are increasingly being recognised in scholarly studies that explore the impact of information control on daily life and the cultural environment of Soviet society. In his research on Soviet everyday life, Tomas Vaiseta proposes a fresh perspective on these restricted book collections.⁵ His analysis suggests that specfondy should be seen not only as a tool of censorship but also as a mechanism reinforcing social hierarchy and exacerbating informational inequality in Soviet society. Valeria D. Stelmakh builds on this perspective by examining specfondy within the broader context of Soviet reading practices.⁶ She argues that in a totalitarian society, censorship was intrinsically linked to restrictions on social, cultural, and economic development. She argues that restricted-access book collections were not just isolated tools of censorship. Instead, they shaped a closed informational space, limiting access to knowledge and hindering societal progress. These analyses reveal that specfondy were not merely technical tools for isolating subversive literature. They also functioned as a social phenomenon, influencing ideological control, social stratification, and the management of information in Soviet society.

In this context, specfondy have become a key focus in analysing the Soviet information control mechanism. The existence of specfondy not only demonstrates the regime's efforts to restrict information circulation and create a tightly controlled public sphere but also offer valuable insights into the practical workings of this control. Specifically, research on specfondy reveals how literature was selected, what principles governed access restrictions, and which social and professional groups were permitted to use these collections.

The aim of this article is to examine the operation of the Special Holdings Department (specfond) of the State Library in Soviet Lithuania. First, it seeks to identify the types of literature selected and stored in the specfond, analysing how ideological requirements and censorship practices shaped these decisions. Second, it explores the operational mechanisms of the specfond, focusing particularly on the restrictions placed on information and the regulation of access. Finally, it investigates the main groups of specfond readers and their needs, aiming to determine who had access to restricted literature and under what conditions.

This study focuses on the period from 1963 to 1988, tracing the evolution of the Special Holdings Department (specfond) at the State Republican Library from its stabilisation to its decline. In 1963, the library relocated from Kaunas to Vilnius, a move that highlighted its role in Soviet Lithuania's cultural and ideological infrastructure

2018; ШТРАЛІЕ, Айна. Закат цензуры в Советской Латвии 1985 – 1990 гг. In: *Knygotyra*. 2006, nr. 47 pp. 122-141.

⁵ VAISETA, Tomas. Nuobodulio visuomenė: vėlyvojo sovietmečio Lietuva (1964 – 1984). Doctoral Dissertation. Vilniaus universitetas, 2012. [online]. [cit. 2025-01-09]. Available from: <https://www.lyb.lt/permalink/f/16nmo04/ELABAETD2094750>; VAISETA, Tomas. Informacijos hierarchija vėlyvuojų sovietmečiu: bibliotekų atvejais. In: *Informacijos mokslai*. 2012, p. 116-134.

⁶ STELMAKH, Valeria D. Reading in the Context of Censorship in the Soviet Union. In: *Libraries & Culture*. Vol. 36, no. 1, 2001, pp. 143-151. [online]. [cit. 2025-01-09]. Available from: <http://www.jstor.org/stable/25548897>

and solidified the *specfond* as a fully operational censorship mechanism. By 1988, the *specfond* entered a new phase, marked by the gradual dismantling of its structures and the transformation of the Soviet information control system. The large-scale transfer of restricted publications from the *specfond* into general library collections during this time symbolised the decline of the *specfond* as a censorship tool. Previously inaccessible to the public, these publications became available to a wider audience. At the same time, the first articles revealing the existence of *specfondy* began to appear in public discourse.⁷

The study's primary sources are archival documents from the Special Holdings Department of the LSSR State Library.⁸ These materials – including meeting protocols, inspection reports, activity reports, Glavlit directives, and reader registration books – provide a comprehensive basis for analysing the department's operations and the social background of its visitors. However, since Soviet documents often contain ideological rhetoric, their analysis requires a critical approach to account for potential distortions. Additionally, the study incorporates archival records from other libraries with *specfondy*, offering a broader context for understanding their role in Soviet Lithuania.⁹

Literature in Isolation: The Collection

During the first Soviet occupation of Lithuania (1940 – 1941), mass purges of library and bookstore collections began. These purges served as a key tool for totalitarian regimes in controlling information and enforcing ideological dominance. Although institutions received lists of banned literature, the implementation guidelines were vague. As a result, some publications were destroyed, while others were moved to separate storage areas. This chaotic approach suggests that Soviet authorities in Lithuania had not yet established a centralised system for managing 'dangerous' literature. While exact figures on destroyed books are limited, records reveal that on 8 June 1941, the State Paper Factory received 39,000 kilograms of 'archival waste paper' – books destined for pulping.¹⁰ Despite lasting only a year, this occupation caused significant damage to Lithuania's interwar book culture (1918 – 1940).

After the Second World War, during the second Soviet occupation (1944 – 1990), special holdings departments (*specfondy*) were introduced in Lithuania. These sections,

⁷ VAITKUS, E. Reabilituotos knygos. In: *Naujos knygos*. 1988, nr. 7, pp. 6-7. GRUMADAITĖ, R. Knyga iš *specfondų*. In: *Kauno tiesa*. 1988, nr. 57, p. 9.

⁸ Documents from the Special Holdings Department of the State Republican Library are preserved in the Rare Books and Manuscripts Department of the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, hereinafter: LNMMB RKRS), F. 178.

⁹ Documents from the Special Holdings Department of the Vilnius State V. Kapsukas University Library were found in the Vilnius University Manuscript Department (Vilniaus universiteto rankraščių skyrius, hereinafter: VU RS), F. 47. Documents from the Library of the Party History Institute under the Central Committee of the Communist Party of Lithuania were found in the Lithuanian Special Archives (Lietuvos ypatingasis archyvas, hereinafter: LYA), F. 3377. Documents from the Library of the Academy of Sciences are preserved in the Manuscript Department of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskii bibliotekos rankraščių skyrius, hereinafter: LMAVB RS), F. 75.

¹⁰ SINKEVIČIUS, Klemensas. *Uždrausti autoriai ir leidiniai: pirmieji sovietinės okupacijos metai, 1940.06.15 – 1941.06.21*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1994, p. 18.

first developed in the Soviet Union during the 1920s, were later implemented in occupied territories.¹¹ Their absence during the first Soviet occupation (1940 – 1941) resulted from institutional chaos, limited resources, and a focus on direct political control. Post-war, Soviet authorities adopted a centralised model to more effectively isolate ideologically unacceptable literature. The first specfondy in Lithuania were established in 1945, following Communist Party directives to remove anti-Soviet publications and materials from the German occupation period.¹² Under Glavlit's supervision, specfondy coordinated the purging of library collections and selected 'harmful' literature for restricted storage. However, by 1950, some libraries remained uninspected, and specfondy were still refining their role within the Soviet censorship system.¹³ Initially, their main task was to 'cleanse' library collections based on Glavlit's lists.

The core of the Special Holdings Department's collection consisted of publications deemed unacceptable by the regime. These included interwar periodicals, books from 'fascist' and 'clerical' organisations, and materials labelled as 'criminal' or 'pornographic'.¹⁴ Glavlit, as the primary censorship body, interpreted terms like 'fascist', 'clerical', and 'harmful' loosely, broadening the scope of ideological control. The transfer of publications to the specfond was not left to libraries; Glavlit oversaw the entire process. Beyond compiling lists of banned books, Glavlit also reviewed newly acquired materials. Libraries were required to submit lists of these publications, after which Glavlit determined which items required restricted access. For instance, in 1974, the State Library sent Glavlit a list of books acquired via post or antiquarian sources.¹⁵ Using a red pencil, Glavlit marked a 'hexagonal'¹⁶ symbol next to selected items, resulting in 16 out of 54 publications being moved to the specfond.¹⁷ This process highlights Glavlit's centralised control, ensuring the systematic identification and isolation of ideologically unacceptable materials. At the same time, it removed any autonomy libraries might have had in evaluating new acquisitions.

Based on the inventory books of the specfond in the LSSR State Library, several key categories of publications can be identified. One of the largest groups included works from the Lithuanian National Revival, the interwar independence period, and the Nazi occupation. These publications were censored for contradicting Soviet ideology. Control measures included lists such as the 'Summary List of Obsolete Publications' issued by the LSSR Book Chamber in 1954, which contained 2,975 ideologically unaccept-

¹¹ LOTMAN, Piret. *National Library of Estonia 1918 – 2018*. Tallinn: National Library of Estonia, 2018, p. 51.

¹² SINKEVIČIUS, Klemensas. Šešiabriauio spaudo imperija. In: *Tarp knygy*. 2000, nr. 4, p. 26.

¹³ Destruction of Book Collections in Public Libraries of the Lithuanian SSR. LNMMB A. b. 435, l. 69.

¹⁴ Book Removal in Public Libraries of the Lithuanian SSR. LNMMB A. b. 453c, l. 69.

¹⁵ Letter from V. Jurgaitis, Director of the Lithuanian SSR State Library, to the Head of the Lithuanian SSR Glavlit. LNMMB F178-50, l. 20.

¹⁶ The censorship symbols used by Glavlit indicated different levels of accessibility: a "triangle" meant that the publication was available to the public, while a „hexagon“ signified that the publication had to be stored in the Special Holdings Department. SINITSYNA, Olga. Censorship of Art Books in the Soviet Union and Its Effect on the Arts and on Art Libraries. In: *Art Libraries Journal*. 1999, vol. 21, no. 1, p. 5.

¹⁷ List No. 3 of Publications Without Censorship Marks. LNMMB F178-50, l. 21.

able titles – mostly related to religion, nationalism, or the interwar political system.¹⁸ Many of these works were moved to the specfond in its early years, but the collection continued to grow, with an average of 146 publications added annually until 1988. This category of literature was also highly mobile, frequently moving in and out of the specfond. During the post-Stalin ‘Thaw’ in 1956, the LSSR Council of Ministers reviewed materials in the specfond, reclassifying some works and returning them to public collections. Officially, these were described as having been ‘withdrawn without grounds’¹⁹—a phrase hinting at a reassessment of earlier censorship policies. This review process reflected a limited compromise between maintaining ideological control and acknowledging political liberalisation. However, despite these efforts, ideologically unacceptable publications remained censored, and the review process was often slow and inconsistent.

The second category of publications included works published in the USSR that were removed from public circulation due to their authors’ ideological positions or political affiliations. Glavlit exercised centralised control by issuing directives to transfer such works to the specfond. As Arūnas Streikus notes, during the late Soviet period, lists of undesirable authors grew rapidly, encompassing dissidents, émigrés, and those who had sought political asylum.²⁰ Between 1970 and 1988, Glavlit ordered the removal of books by around 60 authors who had either lost Soviet citizenship or been convicted of political crimes.²¹ These measures were likewise implemented in the Lithuanian SSR, where existing censorship mechanisms were adjusted to the local context. Three Lithuanian authors exemplify this trend: Aušra Sluckaitė, Tomas Venclova, and Saulius Tomas Kondrotas. Sluckaitė’s works were removed following her husband Jonas Jurašas’s conflict with Soviet authorities.²² After she emigrated in 1974, the LSSR Glavlit ordered her books withdrawn from libraries and bookshops on 24 April 1975. Venclova’s case was more directly tied to political opposition²³—his works were removed after he emigrated to the West in 1977. However, not all émigré authors faced the same treatment. Books by Giršas Ošerovičius, Icchokas Meras, and Mejeris Elinas-Eglinis remained in library collections despite their emigration to Israel in 1971 – 1972. While

¹⁸ *Pasenusių leidinių, nenaudotinių viešosiose bibliotekose ir knygų prekybos tinkle, sąrašas nr. 1* (5). Vilnius: LSSR Knygų rūmai, 1954.

¹⁹ LSSR State Library Act No. 11 on the Transfer of Publications, March 16, 1966. LLMBA F. 178-66, l. 1.

²⁰ STREIKUS, Arūnas. *Minties kolektyvizacija: cenzūra sovietų Lietuvoje*. Vilnius: Naujasis židinys-Aidai, 2018, p. 189.

²¹ On October 30, 1974, the USSR Glavlit ordered the removal of works by four authors from libraries and bookstores. Among them was Aleksandr Galich, whose works were targeted after being published abroad, deemed an ideological betrayal. Galich was expelled from the USSR Writers’ Union, and following his forced emigration in 1974, his works were transferred to restricted collections, effectively erasing them from public access. For more details, see: ALEXEYeva, Liudmila. *Soviet Dissent: Contemporary Movements for National, Religious, and Human Rights*. Wesleyan University Press, 1987, p. 392.

²² For more details on Jonas Jurašas’ conflict with Soviet censorship: GIRDZIJAUSKAITĖ, Audronė. Jono Jurašo karštas penkmetis Kauno dramoje. In: *Menotyra*. 2006, Nr. 4 (45), pp. 16-23.

²³ For more details on the case of Tomas Venclova’s emigration: MITAITĖ, Donata. *Tomas Venclova: biografijos ir kūrybos ženklai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, pp. 88-100.

some historiographical accounts claim their works were transferred to *specfondy*,²⁴ archival records show no evidence of this in LSSR Glavlit orders or the State Library's *specfond*. This discrepancy reflects a nuance of Soviet policy: repatriation to Israel was not classified as a criminal offence, so there was no formal justification for censoring these authors. Instead, their works were likely removed from public circulation through 'silent elimination'. Libraries, publishers, and book distributors used informal practices to gradually restrict access to their works.

The cases of Venclova and Sluckaitė highlight the regional specificities of censorship in the Lithuanian SSR. One striking feature was the delay in transferring their works to *specfondy*. For instance, when Aleksandr Solzhenitsyn was expelled from the USSR, Glavlit ordered the removal of his works from libraries within two days.²⁵ In contrast, instructions regarding Venclova and Sluckaitė were implemented only after a year in the Lithuanian SSR. This delay may reflect bureaucratic inefficiency, uncertainty, or the relative autonomy of regional institutions. Meanwhile, Saulius Tomas Kondrotas' books were removed within months of his emigration in 1986, indicating a swifter response and a shift toward more formalised censorship processes. These examples demonstrate that regional censorship was not simply the passive execution of central directives, but a complex mechanism shaped by local political and cultural contexts.

The third category of publications consisted of émigré works published in Lithuanian (in Western Europe, the United States, South America, and Australia) as well as foreign-language 'bourgeois' literature. This group included a wide range of materials, from news and academic journals like *Time*, *The Economist*, and *Slavic Review* to popular culture magazines such as *Vogue* and *National Geographic*. Soviet authorities considered these publications ideologically unacceptable because they contradicted Marxist-Leninist doctrine. However, there were notable exceptions. First, works of literary classics – whether in their original languages or in translation – remained accessible to all readers. The USSR Glavlit compiled special lists identifying which publications were permitted for public access. A second exception emerged in the 1970s, when certain Western scientific and technical periodicals, such as the *International Journal of Biochemistry* and *Review of Plant Pathology*, were exempted from Glavlit's oversight.²⁶ This policy shift was closely tied to the Soviet Union's growing technological gap with the West. In an effort to remain competitive, particularly in military and industrial technology, authorities acknowledged the need to grant scientists access to the latest scientific publications. However, these materials were available only to a restricted group of specialists, with strict control mechanisms in place to prevent their dissemination to the wider public.

²⁴ MAČIANSKAITĖ, Loreta. Holokausto tema. In: *Sovietmečio lietuvių literatūra: reiškiniai ir sąvokos* / Compiled by Algis Kalėda, Rimantas Kmita, Dalia Satkauskytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, l. 296.

²⁵ On February 12, 1974, Aleksandr Solzhenitsyn was arrested, stripped of his Soviet citizenship, and exiled to West Germany. On February 14, 1974, a USSR Glavlit order was issued for the removal of his books from libraries. The order also reached the State Library of the Lithuanian SSR: Order of USSR Glavlit No. 10-dsp dated February 14, 1974, on the removal of works by A. I. Solzhenitsyn. LNMMB RKRS F. 178-8, l. 6.

²⁶ Appendix No. 1 to the 'List of Scientific and Technical Periodicals from Capitalist Countries Exempt from Glavlit Control,' Moscow, 1973, a publication of the USSR Glavlit. VUB RS. 47, b. 2473, l. 1-26.

An analysis of the growth dynamics of this category within the Special Holdings Department of the State Library reveals several key shifts and underlying causes contributing to its expansion. Notably, the early 1970s saw a significant increase in the number of publications added to the *specfond*. This growth can be attributed to two primary factors. First, after 1972, ideological control intensified, leading to stricter inspections of publications and increased scrutiny of incoming shipments. As a result, more confiscated books and periodicals were redirected to the *specfond*. Second, a major shift occurred in 1981, when the *specfond* began accumulating periodicals from Poland, including *Kurjer Polski* and *Życie Literackie*, among 27 other titles.²⁷ This development reflected the political events in Poland associated with the rise of the Solidarity movement. Although these publications were not directly linked to Solidarity, they provided political and social context that diverged from Soviet ideological narratives and could be perceived as a threat to the regime. Consequently, they were placed in the *specfond* as part of broader efforts to control access to politically sensitive information.

Literature in Isolation: The Collection Formation

The formation of the Special Holdings Department's collection reflects two primary processes: mandatory and autonomous acquisition. Mandatory acquisition was driven by Glavlit's orders and shipments, which specified the books and periodicals to be placed in the *specfond*. This process was not a result of the department's own operations but rather a centralised control mechanism, requiring library staff to perform a formal administrative role. Only one clearly documented case of mandatory acquisition has been identified—the confiscation of publications belonging to Zigmas Toliušis.²⁸ In 1967, the State Security Committee sent a letter to the director of the State Library, instructing that 30 books and periodicals, published in interwar Lithuania and seized during a search of Toliušis's home, were to be transferred to and stored in the *specfond* in accordance with Glavlit regulations.²⁹ While this is the only explicitly recorded instance, it is likely that similar methods were used to transfer other publications to the *specfond*. However, documentation of such materials was often classified, leading to their disappearance within the general influx of incoming publications. This example not only illustrates the functioning of mandatory acquisition mechanisms but also highlights how the *specfond* served as a tool of repression, targeting political opponents of the regime and individuals deemed 'ideologically dangerous.'

²⁷ Data from the inventory book of the Special Holdings Collection of the State Republican Library, titled 'Pu'. LNMMB RKRS F178-42,43.

²⁸ Zigmas Toliušis (1889 – 1971) – a statesman, public figure, and jurist in independent Lithuania. Arrested by the NKVD in October 1944, he was imprisoned in Kaunas and Vilnius until June 1945 and again from June 1946 to November 1947 (sentenced to five years of imprisonment in early 1947). In 1951, he was arrested once more and sentenced to ten years of exile in the Krasnoyarsk region by the Special Council of the Ministry of State Security. Toliušis returned to Lithuania in 1955 but remained under KGB surveillance and interrogation. [cited 2025-01-19]. Available from: <https://www.vle.lt/straipsnis/zigmas-toliusis/>

²⁹ Deputy Chairman of the State Security Committee under the Council of Ministers of the Lithuanian SSR, J. Obukauskas' letter to the Director of the Republican Library, V. Jurgaitis, dated June 11, 1967. LNMMB RKRS F.178-58, l. 90.

Despite the mandatory mechanisms, autonomous acquisition played a significant role in the department's operations. The department's regulations³⁰ allowed for supplementing collections with missing publications, which could be acquired through the library's acquisition and exchange departments. Although this process required approval from Glavlit censors, it displayed a degree of independence, as the department retained some autonomy in deciding which publications to acquire. The primary methods of autonomous acquisition were purchasing publications from antiquarian bookshops and exchanging materials with other libraries.

Antiquarian bookshops were crucial in expanding the Special Holdings Department's collection. While Glavlit's lists of banned publications applied to all book trade venues, antiquarian bookshops were permitted to sell prohibited publications exclusively to libraries. However, this process was not entirely transparent, as an informal practice of 'under-the-counter' sales existed, whereby banned books were sold only to trusted buyers. For example, Albinas Vaičiūnas acquired all nine volumes of the *Lietuviškoji enciklopedija*, published in Boston, which was strictly prohibited from public circulation in the Soviet Union.³¹ The State Library's records indicate that antiquarian bookshops primarily provided individual missing issues of interwar periodicals or books that supplemented the specfond collection. Nonetheless, the scale of these acquisitions remained limited, with libraries obtaining no more than 300 volumes per year through antiquarian purchases and exchanges. However, such acquisitions could lead to disputes. In 1977, the director of the State Library appealed to the LSSR Minister of Culture for compensation regarding a set of *Darbas* newspapers from 1937, purchased from an antiquarian bookshop in Kaunas.³² The dispute arose when it was discovered that the acquired materials bore stamps from the State Central Bookstore (the name used for the LSSR State Library during interwar Lithuania). While the library considered these publications its property, the Ministry of Culture sided with the antiquarian bookshop, and the library received no compensation.³³

These processes reveal not only the systematic control imposed by Soviet censorship but also the limits of its flexibility. Antiquarian bookshops, while operating within the official system, paradoxically functioned as intermediaries for restricted literature. This ambiguous situation highlights the dual nature of the Soviet system, which not only regulated but also created spaces where ideological boundaries could be selectively applied. It reflects the regime's efforts to isolate ideologically unacceptable literature as well as the subtle ways in which these books continued to circulate within intellectual networks.

Exchanges were another key aspect of the specfond formation process, enabling more effective management of existing collections and contributing to their specialisation.

³⁰ Regulations of the Special Collections Department of the Lithuanian SSR State Library. LNMMB RKRS F. 178, b. 2, l. 47.

³¹ KMITA, Rimantas. Skaitymas sovietmečiu kaip neoficialus literatūrinis gyvenimas. *Nevienareikšmės situacijos. Pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. 67.

³² Lithuanian SSR State Library Director's Letter to the Lithuanian SSR Minister of Culture J. Bielinis, May 16, 1977, No. 03/53. (Lithuanian Archives of Literature and Art, hereinafter: LLMA) LLMA F. 342, ap. 1, b. 3054, l. 94.

³³ Lithuanian SSR State Library Report, March 23, 1977. LLMA F. 342, ap. 1, b. 3054, l. 95.

Exchanges operated in two directions: domestic and international. Domestically, exchanges occurred when libraries held surplus copies of publications. For instance, the 1974 deaccessioning guidelines of the State Library stipulated that no more than three copies of a single publication should be retained. Any surplus copies were transferred to other libraries with *specfondy*.³⁴ This mechanism not only ensured more efficient collection management but also allowed institutions to tailor their holdings to the needs of their readers. A notable example of collection expansion occurred in 1971, when the *specfond* of the Latvian SSR State Library transferred over 1,000 publications to the *specfond* of the Lithuanian SSR State Library.³⁵ During the same period, exchanges between *specfondy* increased significantly. Although not directly regulated by Glavlit, these exchanges allowed libraries to address their specific collection needs. This trend became particularly evident in the 1970s, as efforts to refine the specialisation of *specfondy* intensified in response to institutional functions and reader interests. One example of this specialisation can be seen in the *specfond* of the Institute of Party History, which, following an inspection, received a recommendation to transfer all outdated and non-specialist literature to other libraries.³⁶ This included materials on natural sciences, technology, medicine, literary studies, and even fiction—amounting to approximately 30,000 to 40,000 volumes. This exchange process not only underscored the need for coordination among *specfondy* but also highlighted their specific role within the Soviet library system. These exchanges reflect attempts to optimise collection management and reinforce ideological control through a more targeted distribution of restricted publications.

Information Restriction: Access to Prohibited Literature

During the Soviet era, libraries were portrayed as open and accessible to all; however, this image concealed a highly controlled information system. Official discourse made no mention of Special Holdings Departments (*specfondy*), where censored publications were stored. These sections remained invisible even during library-organised tours,³⁷ and any public reference to them was subject to censorship. As Tomas Vaiseta notes, Soviet information control operated within a strict hierarchy – not all citizens had equal access to the same knowledge, and the availability of censored literature was restricted based on ideological criteria.³⁸ The only known case in which the concept

³⁴ Order of the Director of the Lithuanian SSR State Library, “On the Transfer of Specially Restricted Publications to the Special Book Storage Department,” July 1, 1976. LNMMB RKRS. F. 178, b. 2, l. 37.

³⁵ Acts of Transfer of Publications from the Latvian SSR State Library to the Lithuanian SSR State Library, April 12, 1971 – September 27, 1971, a total of 10 acts. LNMMB RKRS F178-58, l. 133–167.

³⁶ Lithuanian SSR State Library official letter addressed to Comrade R. Šarmaitis, Director of the Party History Institute under the Central Committee of the Lithuanian Communist Party, dated January 3, 1967, titled „Remarks on the Work of the Library of the Party History Institute under the Central Committee of the Lithuanian Communist Party.“ LYA F. 3377, ap. 43, b. 26, l. 13.

³⁷ Sample Routes for Foreign Tourists at the Lithuanian SSR State Library (April 12, 1976). LNMMB RKRS F178-229, l. 2.

³⁸ VAISETA, Tomas. *Nuobodulio visuomenė: vėlyvojo sovietmečio Lietuva (1964 – 1984)*. Doctoral Dissertation. Vilnius universitetas, 2012, p. 176 [online]. [cit. 2025-01-09]. Available from: <https://>

of specfondy slipped past censorship occurred in 1975, when the newspaper *Vakarinės naujienos* mentioned the specfond of the Central Library of the LSSR Academy of Sciences.³⁹ This breach was attributed to a Glavlit censor's oversight, as the article had been approved without proper review. This episode illustrates that while the Soviet regime publicly promoted the accessibility of information, access to certain sources was tightly controlled and restricted. Despite strict regulation, readers still became aware of the existence and holdings of specfondy. This occurred through three primary channels: references in academic works, library catalogues, and personal networks.

One way to learn about publications held in specfondy was through footnotes in academic works. Although scholars were officially prohibited from citing anti-communist or reactionary texts, some still referenced specfond-held materials, particularly interwar press, in their research.⁴⁰ An analysis of 25 academic publications and bibliographies, cited as reasons for reader visits to specfondy, revealed that restricted publications, especially interwar periodicals, frequently appeared in footnotes. For instance, bibliographies referenced *Aleksandrynas*, a work compiled by Vaclovas Biržiška, which had been marked with Glavlit's 'hexagonal' symbol, indicating restricted access, despite being officially banned from citation.⁴¹ This suggests that censorship was not always strictly enforced and that the limited academic readership of such works allowed them to circulate within scholarly discourse. The accessibility of specfond-held materials is also evident in a case where a reader submitted a complaint to the Supreme Soviet of the LSSR, arguing that he was denied access to literature cited in publicly available academic works.⁴² He claimed that this situation contradicted the USSR Constitution. However, the response of the Supreme Soviet of the LSSR maintained that specfond regulations remained in force and that access could only be granted through special permission from an ideologically reliable institution.⁴³ While this is the only known instance of such a complaint, it demonstrates how references to restricted literature in academic publications could indirectly draw attention to the existence and content of specfondy. It also illustrates that, despite strict censorship policies, their practical implementation was inconsistent and raised broader questions about the right to information.

Another indirect source of information on publications held in specfondy was library catalogues. Although specfond catalogues were kept confidential, some restricted publications could still be recorded in the general library catalogue.⁴⁴ This meant that

www.lvb.lt/permalink/f/16nmo04/ELABAETD2094750

³⁹ Report of the Secretary of the Primary Party Organization of the Lithuanian SSR Glavlit for the Year 1975 [classified as secret]. LYA F. 7758, ap. 2, b. 15, l. 48.

⁴⁰ Rules for the Use of Literature Stored in the Lithuanian SSR State Library's Special Holdings Department, 1979. LNMMB RKRS. F178-4.

⁴¹ ŽUKAS, Vladas and Patricija VITKAUSKIENĖ. *Antanas Strazdas: bibliografija*. Vilnius: Vaga, 1969; ŽUKAS, Vladas. *Lietuvių bibliografijos istorija (iki 1940 m.): metodinis leidinys*. Vilnius: Vilniaus V. Kapsuko universiteto Leidybinis skyrius, 1976.

⁴² E. Birman's letter to the Chairman of the Presidium of the Supreme Council of the Lithuanian SSR, A. Barkauskas, dated August 28, 1979. LLMA F. 342, ap. 1, b. 3291, l. 123.

⁴³ Deputy Minister J. Glemža's letter „On the Rules for Using Special Holdings in Libraries,“ dated August 21, 1979. LLMA F. 342, ap. 1, b. 3291, l. 125.

⁴⁴ Information on the Lithuanian SSR State Republican Library's Special Literature Holding Department, November 27, 1975. LNMMB RKRS, F. 178-2, l. 22.

attentive readers could discover traces of banned literature, even if it was officially inaccessible. Specfond catalogues were designed to restrict access to literature according to strictly defined rules. However, the presence of specfond entries in the general catalogue created an ambiguous situation: while forbidden literature remained restricted, it became accessible to those actively searching for specific information.

The third way readers became aware of specfondy was through personal connections and informal information sharing. Academic supervisors, colleagues, or library staff unofficially directed students and researchers to specfondy, advising them on how to obtain permissions or where to look for necessary sources. According to a respondent in a published interview on the field of Lithuanian literature, there were instances in which lecturers at Vilnius University recommended students to search for required publications in the specfond.⁴⁵ Such networks are also indirectly reflected in official documents, particularly in relation to the role of lecturers in transmitting information about specfondy to students.⁴⁶ Since these connections were not recorded in official documentation, their scale and impact remain only partially understood. To reconstruct the role of personal contacts in the specfond access system more accurately, oral history methods would be necessary—testimonies from former readers, librarians, and members of the academic community could help clarify how informal networks functioned as an alternative access mechanism.

In conclusion, while the Soviet library system publicly promoted openness, in practice, it operated as a tightly regulated mechanism of information control. Specfondy were deliberately concealed from the public, yet knowledge of their existence still circulated – through academic works, library catalogues, and informal personal networks. These access strategies reveal that the censorship system was not absolute: attentive readers could identify ways to access restricted literature, but doing so required not only intellectual effort but also the right social connections. Thus, although specfondy functioned as tools of ideological control, they also became spaces where the dissemination of certain information, though limited, continued to take place.

Legal Reading of Prohibited Literature: The Readers

The analysis of specfond readers was based on two primary sources: reader requests, which reflected officially stated purposes, and registration books, which recorded actual visits, and the publications used. Comparing these sources revealed the extent of access to restricted literature, in addition to exposing the control mechanisms that may have led readers to declare motivations that did not fully reflect their true interests. This performative aspect was characteristic of the Soviet library system – readers seeking access to publications were required to submit ideologically neutral or censorship-approved requests. To identify long-term trends and changes in reader demographics, the study focused on the period from 1970 to 1979, a time marked by relative political stability and a largely homogeneous readership.

⁴⁵ KMITA, Rimantas. *Nevienareikšmės situacijos: pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. 353.

⁴⁶ For example, Domas Kaunas, a lecturer at the Department of Library Science, frequently visited the special collections of both Vilnius University and the State Republican Library. His students, under his supervision, also accessed these restricted sections.

The operation of *specfondy* reveals a paradoxical dynamic – while these sections were designed to control and restrict access to ideologically dangerous literature, library administrations were simultaneously required to maintain a certain level of visitor activity to meet bureaucratic planning requirements. The Special Holdings Department had to register no fewer than 170 readers annually,⁴⁷ a figure that not only served as an official metric but also functioned as a measure of the department's efficiency. Since actual visitor numbers did not always meet this target, an average of 20 to 50 fictitious readers were added each year, their visits existing only in official reports.⁴⁸ This highlights the dual nature of *specfondy* – they operated as instruments of ideological control while also adapting to an administrative system where library performance was assessed based on quantitative rather than qualitative indicators. This suggests that the analysis of *specfond* readership is not merely a collection of statistical data; rather, it reveals broader mechanisms through which Soviet libraries navigated between censorship requirements and the formalised demonstration of efficiency.

In this study, *specfond* readers were categorised based on their primary purpose for visiting, which typically correlated with their professional activities and institutional affiliations. While in some cases these categories overlapped – for example, journalists accessed the *specfond* for professional reasons as well as for academic purposes, and students later returned as lecturers—this classification helps differentiate the roles of various reader segments. Based on this principle, five main groups were identified: lecturers and researchers, students, librarians, information dissemination professionals, and a miscellaneous category ('other'), which included readers who did not fit into any of the previous groups. This classification not only clarifies which readers had access to restricted materials but also reveals how different professional communities engaged with censored literature and the purposes for which it was utilised.

Lecturers and researchers, as the largest group of *specfond* readers, accounted for a significant share of visitors (39% of all readers), with their visits primarily driven by academic research needs. Most came from the institutes of the LSSR Academy of Sciences and Vilnius State University—institutions that had their own *specfondy*. This suggests that their internal resources did not always meet researchers' needs. The *specfond* of the Republican Library stood out for its broader collection, which may have led researchers to use it as an additional research resource. About a third of this group

⁴⁷ The Annual Activity Plans of the Special Holding Department of the State Library of the Lithuanian SSR outlined varying numerical targets. For example, after the department's relocation to Vilnius and the stabilisation of its operations, the projected number of readers was set at 120 per year until 1966. This figure gradually increased: from 1970 onwards, the annual quota was raised to 170 readers, and in 1973, it was further adjusted to 180. However, by 1974, the requirement reverted to 170 readers per year, a standard that remained consistent in subsequent years. Source: Annual Activity Plans of the Special Holding Department of the State Library of the Lithuanian SSR, 1963 – 1990. LNMMB RKRS, F. 178-129, 130.

⁴⁸ The trend was identified through an analysis of the annual reports of the Special Holding Department of the State Library of the Lithuanian SSR and its reader registration records. The data was refined to distinguish unique readers, eliminating repeated visits by the same individuals. For example, the 1970 annual report stated that 237 readers had visited the department, while the actual number of unique readers was 181. Similarly, in 1971, the reported number was 211, but the real count of unique readers was 187. The data was collected from annual reports (LNMMB RKRS, F. 178-130) and readers' registration books (LNMMB RKRS, F. 178-85-88).

returned to the specfond in subsequent years, usually for long-term research projects or ongoing academic work related to lecture preparation and publications. This recurring use indicates that the specfond was not merely a place for one-time visits but was integrated into the research process.

A thematic analysis of visits reveals that the humanities dominated the vast majority of requests, comprising approximately 70% of all inquiries. Research in literature, history, theatre studies, and linguistics was particularly prominent. This focus suggests that specfondy functioned as archival equivalents for many scholars—offering access to historical materials that were otherwise difficult to obtain due to censorship restrictions. Social sciences constituted around 15% of requests, with sociology, political science, and pedagogy being the most frequently studied fields. Natural sciences researchers accounted for approximately 10%, mainly focusing on the historical development of specific disciplines, as seen in studies such as *The History of Lithuanian Forestry*.⁴⁹ Scholars in medicine, engineering, and exact sciences were rare visitors, and when they did access the specfond, their work was also primarily historical in nature. These findings indicate that the specfond was not just a tool of political censorship but also an essential academic resource that, in certain respects, influenced the direction of research. It became a space where restricted historical and cultural information was concentrated and archived – information that was particularly relevant to humanities scholars.

Students constituted a significant portion of the specfond readers at the State Republican Library, accounting for 20% of all visitors. Their visits were directly linked to academic assignments, as most accessed the specfond while preparing coursework and final theses. The majority of students came from Vilnius State University and Vilnius State Pedagogical Institute. Notably, the latter did not have its own specfond, which meant that both its students and lecturers actively relied on the resources of the State Republican Library's specfond. This indicates that, despite strict access restrictions, the information provided by specfondy was essential for certain academic communities. Similar to the lecturer group, students primarily focused on humanities-related topics. The dominant fields of study included literature, history, linguistics, theatre, and art studies. Students from other disciplines – such as social sciences, natural sciences, and technical fields—represented a much smaller share of visitors, and their research topics often had a historical focus. One defining feature of student visits was their seasonal pattern. The highest levels of activity were recorded in spring, coinciding with peak academic workloads during coursework and thesis preparation periods. In contrast, visitor numbers declined sharply in winter and summer, likely reflecting holiday periods and reduced academic demands. Another notable trend was that most students visited the specfond only once, suggesting that they required access for a specific academic purpose. However, approximately 10% later returned as lecturers or researchers, indicating that access to specfond resources may have influenced long-term academic trajectories and future research activities.

Librarians, information dissemination professionals, and publishing house representatives formed a distinct group of specfond readers, whose visits were primarily driven

⁴⁹ Request from the Lithuanian Academy of Agriculture to grant Samuelis Karčiauskas access to the Special Holding Department's literature, citing the reason – a scientific study titled "Features of the History of Lithuanian Forestry". LNMMB RKRS F. 178-130, l. 149.

by professional responsibilities and work-related tasks. Librarians, who accounted for 16% of all visitors, primarily accessed the *specfond* to compile bibliographies, prepare exhibitions, and produce other informational publications. Book Chamber employees were particularly active in *specfondy*, tasked with reviewing restricted collections and systematically compiling information on specific topics. Additionally, some staff members of the State Republican Library had exclusive access to *specfond* materials for professional use without the need for formal requests, while senior library management members were even permitted to take publications to their offices. These aspects suggest that librarians not only acted as custodians of restricted literature but also contributed actively to the analysis, systematisation, and adaptation of these materials in accordance with institutional priorities.

Information dissemination professionals – journalists, television and radio reporters, and film industry representatives – formed a notable segment of *specfond* readers, accounting for 9% of all visitors. Their visits were primarily motivated by the need to produce articles, reports, or visual materials. Cultural publication journalists, particularly editors of *Švyturys*, *Nemunas*, and *Literatūra ir menas*, were especially active in consulting restricted-access literature, frequently visiting the *specfond* to research literary topics. In contrast, editors of major propaganda outlets, such as *Tiesa* and *Komunistas*, primarily accessed the *specfond* of the Institute of Party History. Their main focus was on émigré press, which was less available in the *specfond* of the State Republican Library and typically arrived there much later. These differing areas of interest highlight how ideological perspectives shaped the interpretation of censored texts – some sought academic analysis, while others engaged in selective extraction for propaganda purposes.

Another distinct subgroup within this category consisted of film and television professionals, who accessed the *specfond* for archival materials to use in their productions. For instance, during the production of *Daiktai ir žmonės* (Objects and People),⁵⁰ the director consulted and borrowed issues of *The Times*, *Life*, and *Stern* magazines⁵¹. These publications were later repurposed as propaganda props to visually reinforce narratives critiquing the capitalist world.

A relatively small but significant group of *specfond* readers consisted of publishing house employees (3%), whose visits were primarily related to monitoring foreign literature, reviewing forthcoming publications, and planning translations. These professionals not only sought materials for upcoming books but also analysed foreign press to assess which texts could be incorporated into publishers' translation plans. One notable case involved a representative from the Vaga publishing house, assigned to track developments in foreign literature and recommend works of fiction for translation into Lithuanian. Even for ideologically regulated institutions such as publishing houses, *specfondy* provided a space for following global literary trends. The materials consulted, including *World Literature Today* and *The New York Review of Books*, indicate that this

⁵⁰ Director Algirdas Tumas, *Daiktai ir žmonės*, 1970 [online]. [cited 2025-01-09]. Available from: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/24619/dokumentinis-filmas-daiktai-ir-zmones-is-kino-juostos>.

⁵¹ Lithuanian SSR Film Studio's request for permission to use special holding department publications needed for the production of the film "Daiktai ir žmonės", September 9, 1970. LNMMB RKRS. F178-102, l. 134.

access was used not only for information control but also for practical publishing purposes – selecting works that could be adapted for local publishing strategies.⁵² The visits of these three professional groups to the *specfond* demonstrate that restricted literature was not exclusively intended for the academic community – it was also actively utilised in public information dissemination. Librarians systematised it, journalists and filmmakers employed it to construct ideological narratives, while publishers monitored which works could be integrated into the Soviet publishing sphere.

The ‘other’ readers accounted for approximately 13% of all visitors, forming a highly diverse and heterogeneous group. They could not be directly classified as members of the academic community, librarians, or publishing professionals. Their interests spanned both professional duties and individual scholarly or creative pursuits. Within this group, several key categories of readers can be identified. One such category consisted of local historians and researchers who gathered materials on regional history, culture, and architecture, often in connection with museum work or heritage preservation initiatives. Another important group included writers and theatre directors, whose visits were linked to creative activities – many sought literature for memoirs, historical books, or theatrical adaptations. For instance, a director from the Tauragė People’s Theatre consulted books published during the interwar period to develop a stage production⁵³, while authors such as Jonas Būtėnas visited the *specfond* multiple times to collect materials for memoirs and encyclopaedic articles.⁵⁴ Finally, there were independent researchers, including retirees and cultural enthusiasts, who engaged in personal studies on topics related to local history, literature, or broader historical themes. While most of these visitors accessed the *specfond* for one-time research purposes, a number of them returned regularly for long-term projects. For example, Vladas Toločka frequently visited to study the history of the blind movement.⁵⁵ The analysis of this group demonstrates that *specfondy* functioned not only as spaces for academic research but also as venues where individuals from diverse social backgrounds could access restricted or otherwise hard-to-find historical and cultural materials. These examples illustrate that censored literature held a broader significance beyond being a mere archive of restricted materials – it functioned as an active source of information, with its content subject to varying interpretations depending on the objectives of its users.

⁵² Juozas Subatavičius was a regular visitor to the Special Holdings Department, with recorded visits spanning the entire research period. On average, he visited approximately 15 times per year. In the request submitted by Vaga Publishing House for permission to access the Special Holdings, specific publications were listed: *Books and Bookmen*, *Plays and Players*, *Books Abroad*, *New York Review of Books*, *Partisan Review*, *London Magazine*, *The Drama Review*, *Sunday Times*, *Life*, *Aidai*, *Metmenys*, and others. Vaga Publishing House request for Juozas Subatavičius to access Special Holdings Department publications, 1970. LNMMB RKRS, F178-102, l. 1.

⁵³ Request from the LSSR Palace of the People to allow Antanas Naraškevičius to use *specfond* literature needed for staging a play, 1978-07-19. LNMMB RKRS. F. 178-110, l. 43.

⁵⁴ Request from the LSSR Writers’ Union to allow Jonas Būtėnas to use *specfond* literature needed for preparing memoirs, 1971-02-10. LNMMB RKRS. F. 178-103, l. 53.

⁵⁵ Request from the LSSR Association of the Blind Publishing House to allow Vladas Toločka to use *specfond* literature, along with a reader, needed for preparing an essay on the lives of the blind, 1971-10-30. LNMMB RKRS. F. 178-103, l. 175.

Antanas Jonynas' 1971 visit to the *specfond* of the State Library was an exceptional case⁵⁶ that revealed not only the strict control of publications but also the selective nature of censorship. As a blind reader, Jonynas was granted a rare exception – he was allowed to borrow three issues of *Metmenys*, a US-based journal marked with Glavlit's 'hexagonal' censorship symbol and classified as reactionary and ideologically dangerous. Since granting access to this publication constituted a serious violation of regulations⁵⁷, the library's director, Vaclovas Jurgaitis, faced strict disciplinary action, while Jonynas was permanently banned from the *specfond*.⁵⁸ This incident highlights two key aspects: first, the nature of the publications themselves was a crucial factor in determining the severity of Glavlit's enforcement, and second, even exceptional physical circumstances did not warrant leniency if the material in question was politically sensitive. Meanwhile, another blind reader, Vladas Toločka, was granted access to the *specfond* without facing sanctions, as the materials he consulted were not considered politically sensitive. Toločka primarily read interwar Lithuanian press, such as *Panevėžio balsas* and *Klaipėdos žinios*, and some of these publications were even permitted to be copied for him.⁵⁹ This contrast demonstrates the selective nature of Glavlit's control – what mattered was not the status of the reader but the content of the materials. Furthermore, Jonynas' case illustrates the ambiguity in the regulation of *specfond* – while the rules were strict, their application depended on specific circumstances and contexts. High-ranking individuals, such as library administrators or members of the political elite, were often allowed to take restricted literature to their offices, whereas ordinary readers, even with valid reasons, were denied such privileges. Jonynas' case once again confirmed that Glavlit strictly enforced compliance, and those who violated the rules faced consequences, regardless of the circumstances.

Conclusion

The study of Soviet Lithuania's Special Holdings Departments (*specfond*) reveals the complex mechanisms through which the Soviet regime controlled information and shaped intellectual life. More than passive repositories of banned literature, these collections functioned as instruments of censorship, systematically restricting access to alternative narratives and reinforcing ideological conformity. By isolating materials deemed dangerous – such as émigré works, religious texts, and Western publications

⁵⁶ Jonynas's 1971 visit to the *specfond* of the State Library is frequently mentioned in historiography examining the operation of special holdings departments and their readers. However, this case is typically referenced only in passing, with Glavlit's intervention cited as the primary factor. This case is mentioned in: SINKEVIČIUS, Klemensas. Šešiabriauinio spaudos imperija. In: *Tarp knygų*. 2000, no. 10, p. 31; VAISETA, Tomas. *Nuobodulio visuomenė. Kasdienybė ir ideologija vėlyvuosiu sovietmečiu (1964 – 1984)*. Vilnius: Naujasis židinys-Aidai, 2015, p. 189.

⁵⁷ Regulations on Reader Services for Restricted Publications at the State Library of the Lithuanian SSR [approved on 15 February 1980]. LNMMB RKRS, F. 178-3, l. 3.

⁵⁸ Order No. 2-305 of the LSSR Ministry of Culture, 19 July 1971. LLMA, f. 342, ap. 1, b. 2217, l. 92.

⁵⁹ Request from the LSSR Association of the Blind Publishing House to allow Vladas Toločka to use *specfond* literature, along with a reader, needed for preparing an essay on the lives of the blind, 1971-10-30. LNMMB RKRS. F. 178-103, l. 175.

– the state sought to limit non-conformist thought while maintaining control over intellectual discourse.

The *specfond* collections were dynamic, expanding through Glavlit directives, library confiscations, and acquisitions via antiquarian bookshops or interlibrary exchanges. Their composition shifted in response to political fluctuations: during periods of liberalization, some works were temporarily reintroduced into circulation, only to be reclassified as subversive later. Similarly, the influx of Western periodicals in the 1970s and 1980s reflected both ideological concerns and the regime's ongoing struggle to control information flow.

Although access was highly restricted, the readership was broader than often assumed. Researchers, students, librarians, and even journalists navigated bureaucratic hurdles to consult these materials, frequently relying on informal networks. Academic citations, library catalogues, and personal recommendations created channels for circumventing official restrictions, demonstrating how intellectual curiosity persisted despite censorship.

The legacy of the *specfond* system extends beyond the Soviet era, offering valuable insights into authoritarian information control. It illustrates not only how states manipulate access to knowledge to consolidate power but also how individuals develop alternative pathways to information. By examining these dynamics, this study contributes to a deeper understanding of the enduring tension between ideological repression and the resilience of intellectual inquiry.

LIST OF BIBLIOGRAPHIC REFERENCES

- ALEXEYEVA, Liudmila. *Soviet Dissent: Contemporary Movements for National, Religious, and Human Rights*. Wesleyan University Press, 1987.
- DOBRENKO, Evgeny. *The Making of the State Reader. Social and Aesthetic Contexts of the Reception of Soviet Literature*. Stanford. California: Stanford University Press, 1997.
- GIRDZIJAUSKAITĖ, Audronė. Jono Jurašo karštas penkmetis Kauno dramoje. In: *Mėnotyra*. 2006, Nr. 4 (45), p. 16-23.
- KMITA, Rimantas. *Nevienareikšmės situacijos: pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015.
- KMITA, Rimantas. *Skaitymas sovietmečiu kaip neoficialus literatūrinis gyvenimas. Nevienareikšmės situacijos. Pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015.
- LOTMAN, Piret. *National Library of Estonia 1918 – 2018*. Tallinn: National Library of Estonia, 2018.
- MAČIANSKAITĖ, Loreta. Holokausto tema. In: *Sovietmečio lietuvių literatūra: reiškiniai ir sąvokos* / Compiled by Algis Kalėda, Rimantas Kmita, Dalia Satkauskytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019.
- MITAITĖ, Donata. *Tomas Venclova: biografijos ir kūrybos ženklai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- PUKINSKAITĖ, Jurgita. Glavlitas Lietuvoje 1953 – 1964. In: *Genocidas ir rezistencija*. 2004, nr. 2(16), p. 124-144.
- SINITSYNA, Olga. Censorship of Art Books in the Soviet Union and Its Effect on the Arts and on Art Libraries. In: *Art Libraries Journal*. 1999, vol. 21, no. 1, p. 4-10.
- SINKEVIČIUS, Klemensas. *Uždrausti autoriai ir leidiniai: pirmieji sovietinės okupacijos metai, 1940.06.15 – 1941.06.21*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1994.
- SINKEVIČIUS, Klemensas. Šešiabriaunio spaudos imperija. In: *Tarp knygų*. 2000, nr. 5-10.
- SKORUPSKAS, Andrius. Sovietinės ideologinės cenzūros raida Lietuvoje (1964 – 1989 m.). In: *Genocidas ir rezistencija*. 2005, nr. 1(17), p. 100-127.
- STELMAKH, Valeria D. Reading in the Context of Censorship in the Soviet Union. In: *Libraries & Culture*. Vol. 36, no. 1, 2001, p. 143-51. [online]. [cit. 2025-01-09]. Available from: <http://www.jstor.org/stable/25548897>
- STONIENĖ, Vanda. *Lietuvos knyga ir visuomenė: nuo spaudos draudimo iki nepriklausomybės atkūrimo 1864 – 1990*. Vilnius: Versus aureus, 2006.
- STREIKUS, Arūnas. *Minties kolektyvizacija: cenzūra sovietų Lietuvoje*. Vilnius: Naujasis židinyš-Aidai, 2018.
- VAISETA, Tomas. Informacijos hierarchija vėlyvuoju sovietmečiu: bibliotekų atvejis. In: *Informacijos mokslo*. 2012, p. 116-134.

VAISETA, Tomas. *Nuobodulio visuomenė. Kasdienybė ir ideologija vėlyvuoju sovietmečiu (1964 – 1984)*. Vilnius: Naujasis židinys-Aidai, 2015.

VĖLAVIČIENĖ, Silvija. *Draustosios spaudos pėdsakai*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2011.

Agnė Suchodolskytė

PhD student, Faculty of History,
Vilnius University, Universiteto g. 7,
LT-01131 Vilnius, Lithuania
agne.suchodolskyte@if.stud.vu.lt

My research interests include Soviet cultural policy and everyday life, the history of libraries and bookstores as channels of information dissemination, the history and culture of reading, and the role of ideology in shaping cultural and literary consumption practices.

MATERIÁL

MATERIALS

ASTRONOMICKÉ A ASTROLOGICKÉ DIELA Z FRANTIŠKÁNSKÝCH KNIŽNÍC ULOŽENÝCH V SLOVENSKEJ NÁRODNEJ KNIŽNICI

Mária PITÁKOVÁ

Abstract

The aim of the article is to present astronomical works held in the Franciscan libraries. Astronomy is one of the few disciplines where amateurs do not play an active role. That is the reason why authors of works mentioned in the article were mainly academics from universities. Two convolutes are the subject of this article, both are interesting neither by content but also by illustrations. The mentioned works are only a fraction of astronomical works held in the collections of Slovak National Library, it is the field worth of further scientific research.

Keywords: astronomy, 16th century, Copernicus, religion, zodiac

Abstrakt

Cieľom tohto príspevku je predstaviť astronomické diela, ktoré sa zachovali vo františkánskych knižniciach. Astronómia je jednou z mála vied, v ktorej nezohrávali aktívnu úlohu amatéri. Preto aj autori nižšie spomenutých diel boli predovšetkým vzdelaní ľudia a profesori na univerzitách. V práci sme sa zamerali predovšetkým na dva konvolúty, ktoré boli a sú zaujímavé nielen svojím obsahom, ale aj bohatými ilustráciami. V príspevku je uvedená len časť exemplárov týkajúcich sa astronómie z obdobia 16. storočia. Otvára sa tu priestor pre bádateľov na štúdium astronomických diel aj v iných zaujímavých knižniciach zachovaných v Slovenskej národnej knižnici.

Kľúčové slová: astronómia, 16. storočie, Kopernik, náboženstvo, zverokruh

Astronómia bola významnou súčasťou mytológie a náboženstva počas celej histórie. Bola súčasťou mýtov mnohých kultúr a náboženstiev na celom svete. Astronómia bola s náboženstvom dlho prepojená, najmä počas ranej histórie astronómie. Nebeské telesá boli v dobe kamennej a bronzovej predmetom uctievania. Amulety a kamenné steny v severnej Európe zobrazujú usporiadanie hviezd súhvezdí, ktoré zodpovedajú svojim historickým pozíciám. V mnohých starovekých náboženstvách sa severné cirkumpolárne hviezdy¹ spájali s temnotou a smrťou. Podobne, ako sa rozvíjalo poľnohospodárstvo, potreba udržiavať presný čas viedla k starostlivejšiemu sledovaniu polôh Slnka, Mesiaca a planét. Vyplývalo to z ich zbožštenia, keď sa stali neoddeliteľne spojené s prostriedkami prežitia. Viera v silnú súvislosť medzi udalosťami na zemi a na nebesiach viedla k rozvoju astrológie. Mnohí astronómovia mali aj vysoké náboženské postavenie a svoje presvedčenie sa pokúšali zosúladiť s objavmi. Objednávatelmi horoskopov boli najčastejšie majetní ľudia, pretože táto práca nebola lacná záležitosť. V stredoveku mal takmer každý kráľovský dvor, často aj biskupské dvory, svojho astronóma, ktorý poskytoval svoje vedomosti. Tieto predpovede spájali dôveru ľudí v príčinnú silu nebeských telies s vierou v moc Boha, Stvoriteľa všetkých vecí. Koncom 16. a začiatkom 17. storočia došlo v astronómii k veľkému pokroku. Úplne sa zmenil pohľad na vesmír.

Aj v tlačiarňach vo františkánskych knižniciach nájdeme zaujímavé knihy venujúce sa astronómii a astrológii. Sú to známe aj menej známe tlače, ktoré sa celé roky využívali nielen na univerzitách, ale aj na kráľovských dvoroch. Prvými miestami účinkovania františkánov na Slovensku boli mestá Trnava, Nitra a Bratislava. Ich kláštor bol strediskom duchovných hodnôt a františkáni svoju pozornosť venovali najmä nižším vrstvám obyvateľstva. Základom pre ich kazateľskú a misionársku činnosť bola knižnica. Pri budovaní svojich knižničných zbierok sa františkáni zameriavali okrem teologickej literatúry aj na získavanie odbornej literatúry. Záujem františkánov o astronómiu a astrológiu dokumentujú práce niekoľkých autorov. Ako prvý by sme mohli spomenúť konvolút *De Sphaera et Primis Astronomiae rudimentis Libellus*,² ktorého autorom je Thomas Blebel.³ Kniha bola určená predovšetkým na prednášky na školách. Na titulnej strane je ilustrácia astrolábu⁴ s Mesiacom, hviezdami a meracími prístrojmi. Za titulným listom nasleduje krátky úvod Bartolomeja Schönborna, lekára a priateľa Blebela, v ktorom chváli obnovenie vydávania učebnice, pričom zdôrazňuje jej vzdelávacie hodnoty. Nasleduje dedikačný list autora, v ktorom sa odvoláva na myšlienku *pietas humanistica* (spojenie klasickej tradície s kresťanstvom) pri výchove mladých ľudí. Autor v diele cituje úryvky z Biblie a zo starovekej literatúry. Blebel svoju prácu venuje profesorom z Wittenberskej akadémie, Johannovi Streitbersovi a Georgovi Frederickovi Hohenzollernovi. Tlač v štyroch ilustrovaných kapitolách predstavuje základné pojmy astronómie, rozdelenie sveta na Zem, vesmírne telesá a hviezdy, ako aj pohyb a vlastnosti planét. Opisuje znamenia zverokruhu, dĺžku dní a zatmenie Mesiaca a Slnka. Blebel túto príručku dopĺňa o metodiku výpočtu astrálnych vzdialeností, astronomické

¹ Sú to hviezdy, ktoré sa nachádzajú v blízkosti nebeského pólu na nebeskej sfére a nikdy nezapadajú za obzor, čiže sú pozorovateľné v každom ročnom období a v každej nočnej hodine.

² BLEBEL, Thomas. *De Sphaera et Primis Astronomiae rudimentis Libellus*. [Wittenberg]: [bez tlačiarne], 1590, (sign. SNK ID 101443).

³ Od roku 1575 rektor gymnázia v Hofe.

⁴ Historický astronomický prístroj.

tabulky a kalendáre. Na titulnom liste sa nachádza posesorský záznam z roku 1669 kňaza Andreja Toltta, ktorý pochádzal zo šľachtickej rodiny.⁵ Vázba tlače je zo žltej kože s ornamentálnou slepotlačou.

Prvým príväzkom je vysokoškolská učebnica matematickej geografie z roku 1587 určená pre študentov filozofickej fakulty Luteránskej univerzity vo Wittenbergu *De Dimensione Terrae*.⁶ Jej autor Caspar Peucer, profesor na univerzite vo Wittenbergu, bol predovšetkým matematik, lekár a politik. V čase prvého vydania v roku 1550 mal iba dvadsaťpäť rokov a v oblasti astronómie ešte nebol známy. Peucer vo svojom diele uvádzal, že matematika a ľudská schopnosť merať priestor a čas pomáhajú odhaliť pôsobenie Božskej Prozreteľnosti vo svete. Prostredníctvom čisto matematického a geometrického uvažovania odlišoval geografiu od astronómie a histórie. Prvá časť pojednania je venovaná pripomenutiu dávnych základov geodézie: výpočtu obvodu, priemeru, povrchu a objemu zemegule. Napriek nie veľmi originálnemu textu dielo po technickej stránke dosiahlo vysokú úroveň (náčrasy a drevorezové ilustrácie). Pôvodný materiál diela je sústredený v druhej časti, kde autor stručne riešil otázku zemepisných súradníc,⁷ v súvislosti s ktorými postupne uvádzal starodávnu, vtedy modernú definíciu.⁸ Vo svojej knihe použil výskumy trigonometrie od Johanna Regiomontana a Mikuláša Kopernika, čím dielo získalo vysokú matematickú úroveň.⁹ Dielo *De Dimensione Terrae* vydali v roku 1550 vo Wittenbergu dediči tlačiara Petra Seitza, následne bolo trikrát znovu vydané v prepracovanej verzii v rokoch 1554, 1579 a 1587. Dielo z roku 1587 z knižnice trnavských františkánov, uložené v Slovenskej národnej knižnici, má v texte náčrasy a drevorezové ilustrácie.

Druhým príväzkom je *Breve Perspicuum Et Facile Compendium Logisticae Astronomicae*,¹⁰ ktorého autorom je Dietrich Sebastian, nemecký lekár a filozof, profesor matematiky na univerzite vo Wittenbergu. V kompendiu sa Dietrich zaoberá zvláštnosťou šesťdesiatkových čísel na rozdiel od desiatinných čísel. Okrem toho sa venuje aj metódam výpočtu sčítania, odčítania, násobenia, delenia a výpočtu druhej odmocniny. Učebnica je nielen sprievodcom základnou aritmetikou, ale poukazuje aj na to, aké ťažkosti mali v tom čase matematici. Dietrich Sebastian je autorom aj tretieho príväzku *Canon Sexagenarum Et Scrupulorum Sexagesimorum*,¹¹ ktorý obsahuje kompletnú šesťdesiatkovú násobilku. Dielo malo byť pôvodne doplnkom k jeho kompendiu, učebnici šesťdesiatkovej aritmetiky.¹²

⁵ SAKTOROVÁ, Helena. Knižnica Andreja Toltta. In. *Kniha 2005*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2005, s. 322-330.

⁶ PEUCER, Kaspar, starší. *De Dimensione Terrae Et Geometrice Nvmerandislocorum particularium integralis*. VVitebergae: Simon Gronenbergius, 1587.

⁷ Označovaných pojmami latitudo a longitudo.

⁸ La géométrieappliquée à la sphèreterrestre.

⁹ Axelle Chassagnette.

¹⁰ DIETRICH, Sebastian. *Breve Perspicuum Et Facile Compendium Logisticae Astronomicae*. VVitebergae: Clement Schleich et Antonius Schöne, 1573.

¹¹ DIETRICH, Sebastian. *Canon Sexagenarum Et ScrupulorumSexagesimorum*. VVitebergae: ExcudebatIoannesCrato, 1564.

¹² WEISS, Stephan. *Reconstruction of Sebastian Theodoricus: Canon Sexagenarum*. 2011.

Posledným štvrtým priväzkom konvolútu je vzácna tlač talianskeho astronóma a obchodníka Giovannioho Bianchiniho *Tabvlæ Ascensionvm Rectarvm Et Obliqvarvm*.¹³ V rámci tejto práce bol autor zodpovedný za výpočty horoskopov a astrológie. V niektorých tabuľkách vo svojom texte používal desatinnú čiarku ako súčasní matematici. Tlačiarom bol Johann Krafft starší, ktorý patril medzi najvýznamnejších reformačných tlačiarov druhej polovice 16. storočia.

Druhým konvolútom zaoberajúcim sa astronómiou je dielo *Introductorium astronomiae Cracouiæ see lucidans almanach*.¹⁴ Autor tlače Michał Wroclawczyk bol synom bohatých nemeckých mešťanov. V roku 1478 imatrikuloval na Filozofickej fakulte Krakovskej akadémie, kde získal titul bakalára a v roku 1488 obhájil diplomovú prácu. Zaujímal sa o mnohé oblasti vedy, ktoré neskôr v Krakove prednášal: astrológiu, astronómiu, matematiku, fyziku aj Aristotelovu scholastickú filozofiu, logiku, gramatiku a rétoriku. Publikoval a poskytol cenné úvody a komentáre k početným zbierkam piesní a iných náboženských textov. V roku 1512 nastúpil na Teologickú fakultu, na ktorej v roku 1517 získal doktorát. Jeho prvé tlačené astrologické predpovede boli publikované v rokoch 1494 a 1495. V roku 1506 vyšlo prvé vydanie vyššie spomínaného diela vo forme učebnice.¹⁵ Ide o dielo, ktorým sa autor zaradil medzi významné osobnosti astronómie a astrológie. Kniha obsahuje rytiny, tabuľkové súhrny, vysvetlivky k astro-nomickej a astrologickej problematike s jej vysvetlením, ako skladať a čítať almanachy, ktoré boli v tom čase mimoriadne obľúbené. Väzba tlače je reštaurovaná, tvorí ju hladký biely pergamen. Celé dielo pozostáva z 15 kapitol, ktoré sa zaoberajú znameniami zverokruhu, planétami a ich povahou, nebeskou klenbou, astrológiou, čítaním almanachov, vplyvom nebeských telies na prácu v teréne a meteorológiou. Podstata jeho vedeckých prác spočívala v typicky stredovekej scholastickej metóde, založenej na autoritách a všeobecne známych komentároch. V rokoch 1506 – 1517 vyšli štyri vydania. Tlačiarom tretieho vydania bol Florian Ungler, ktorý sa zaujímal o astrológiu a mal kontakty s krakovskými profesormi. Wroclawczyk svoju knižnú zbierku odkázal univerzite.

Autorom prvého priväzku *Introductorium Compendiosum*¹⁶ je Ján Glogowita z Krakova,¹⁷ ktorý bol odborníkom na antickú, taliansku, španielsku a arabskú literatúru. Okrem toho bol aj komentátor diskusií o dielach Aristotela, Vergília, Ovídia, Lucana, Boccaccia a Avicennu. Jeho astronomický traktát bol trikrát znovu vydaný a doplnený (v rokoch 1492, 1492, 1494 a 1506). Autor do svojej tvorby zaradil zaujímavé príbehy mytologického a anekdotického charakteru, čo dokazuje jeho vysokú vzdelanosť. Rovnako si dobre uvedomoval, ako tieto príbehy pôsobia na fantáziu čitateľa. Traktát, ktorý bol veľmi obľúbený, obsahoval aj básnické vsuvky samotného autora a antických básnikov. Nechýbajú ani informácie o námorských výpravách a objavovaní Nového sve-

¹³ TABULAE. *Tabvlæ Ascensionvm Rectarvm Et Obliqvarvm*. Vitebergae: Johannes Crato, 1564.

¹⁴ WROCLAWCZYK, Michał. [Introductorium astronomie Cracouiæ see lucidans almanach]. Impressum Cracouiæ: [Haller, Jan], 1507.

¹⁵ *Bibliografia Literatury Polskiej – Nowy Korbut*, t. 2. Piśmiennictwo Staropolskie. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1964, s. 154-155.

¹⁶ GŁOGOWCZYK, Jan. [Introductorium Compendiosum in Tractatum Spere material]. Impressum cracouiæ: [Haller, Jan], 1506.

¹⁷ PRANTL, Carl von. Johann von Glogau. In: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 14. Leipzig: Duncker&Humblot, 1881, s. 456.

ta. Exemplár z roku 1506 je defektný, chýba mu titulný list. V diele sa okrem ilustrácií k tematike nachádzajú aj rukopisné poznámky a marginálie v latinčine.

Druhým príväzkom konvolútu je *Astrologipertissimi in re indiciali opera*.¹⁸ Autor Abraham Ibn Ezra (1089 – 1161) sa narodil v moslimskom Španielsku a počas prvých piatich desaťročí svojho života sa venoval arabskej kultúre, jazyku a vede. Bol jednou z najvýznamnejších intelektuálnych postáv stredovekej židovskej sféry. Ako biblický exeget, gramatik a básnik písal veľa aj o matematike, astrológii, astronómii, vedeckých prístrojoch a nástrojoch, ako aj o židovskom kalendári. Invázie berberských kmeňov ho prinútili opustiť vlast' a viesť potulný život v Provensálsku, Taliansku a Anglicku. Abraham Ibn Ezra bol jedným z najoriginálnejších a najplodnejších tvorcov nových vedeckých pojmov.¹⁹ Jeho poznámky boli strohé, ale napriek tomu mali istú vážnosť a autoritu. Ezra pevne veril, že astrológia by sa mohla a mala zdokonaľiť pomocou nepretržitého astronomického pozorovania a výpočtov.²⁰ Vo svojom diele *Astrologipertissimi* sa venuje okrem iného planetárnym hodinám a konjunkcii planét. Jediná úplná latinská verzia, ktorú v roku 1293 preložil Pietro Abano,²¹ vyšla v rokoch 1485 a 1507 v Benátkach a vydali ju dvaja rôzni tlačiar. Tlač obsahuje všetky autorove astrologické diela. O jeho dielach o astronómii bolo známe, že ich vlastnil aj Krištof Kolumbus.

Nasledujúcim príväzkom je *Astrorumiudices*.²² Autor Alkindus svoj pohľad na slnečnú sústavu prevzal od Ptolemaia, ktorý umiestnil Zem do stredu série sústredných sfér, v ktorých sa nachádzajú známe nebeské telesá. Alkindus bol arabský filozof, astronóm, matematik, lekár a geograf. Patril k jedným z najvýznamnejších a najplodnejších učencov islamského sveta. Rozsah jeho prác bol encyklopedický a zahŕňal alchýmiu, astronómiu, filozofiu, matematiku, medicínu, geografiu, hudbu a farmakológiu. Narodil sa okolo roku 801 v šľachtickej rodine jemenského kmeňa Kinda. Bol prvým významným islamským filozofom arabského pôvodu a zvyčajne sa označuje ako prvý arabský filozof. Al-Kindi zredigoval mnohé preklady gréckych traktátov. Veľkú časť svojho úsilia venoval obnove neúplných diel a medzier v dovtedy známej vedeckej literatúre. Vo svojom diele sa zameriaval na témy, ako zmena času, štyri ročné obdobia a cirkulácia vzduchu. Zaujímavá je aj kapitola, v ktorej sa venuje oblakom, dažďu, či bleskom. Text tlače je radený do dvoch stĺpcov.

Autorom štvrtého príväzku je Michael Scot (1175 – 1232), prekladateľ arabských traktátov, o živote ktorého vieme veľmi málo. Kniha *Liber physiognomiae*²³ je rozdelená do troch častí, ktoré sa zaoberajú rôznymi pojmami, ako plodenie, rodenie, výklad

¹⁸ ABRAHAM IBN EZRA. *Astrologipertissimi in re indiciali opera*. Venetijs: Ex officina Petri Liechtenstein, 1507.

¹⁹ WARTENBERG, Ilana. Shlomo Sela, Abraham Ibn Ezra's Introductions to Astrology. In: *Journal for the History of Astronomy*. 2019, roč. 50, č. 1, s. 108–109.

²⁰ NADJA, Johansson. *Religion and science in Abraham Ibn Ezra's Sefer Ha-Olam* [online]. [cit. 14.1.2025]. Dostupné z: <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/aee34f08-ad15-40cb-8fee-b8afd-f49ed5d/content>

²¹ Taliansky filozof, astrológ a profesor medicíny v Padove.

²² ABŮ YA' QŮB BEN ISHĀQ AL-KINDI. *Astrorumiudices Alkindi Gaphar de pluuijsimbribus et vetis*. Venetijs: Ex officina Petri Liechtenstein, 1507.

²³ MICHAEL SCOTUS. *Liber Phisionomie*. Impressum Venetiis: Per Iacobumpencium de Leuco, 1505.

snov a vlastná fyziognómia.²⁴ Informácie obsiahnuté v tejto knihe pochádzajú prevažne z arabských kópií aristotelovských a pseudoaristotelovských diel. Dielo bolo napísané na začiatku 13. storočia pre cisára Svätej ríše rímskej Fridricha II. Prvýkrát bolo vydané v roku 1477. Od dátumu oficiálnej tlače do roku 1660 bolo dielo pretlačené osemnásťkrát v mnohých jazykoch. *Liber physiognomiae* je zároveň poslednou knihou trilógie známej ako *Liber introductorius*. Scotova práca mala veľký vplyv na samotnú fyziognómiu a výrazne ovplyvnila spôsob, akým sa k nej malo pristupovať. Scot tvrdil, že človek zaoberajúci sa fyziognómiou by mal brať do úvahy vek osoby, dlhý pobyt na jednom mieste, či náhodné ochorenie, vrátane násilia. Môžeme povedať, že dielo *Liber physiognomiae* je prvou fyziognomickou prácou, ktorá berie do úvahy aj čuch.²⁵ V uvedenej tlači z roku 1505 sa nachádzajú rukopisné marginálie v latinčine.

V poradí piaty príväzok *In laudemoperis Calendarij*²⁶ je dielom nemeckého matematika a astronóma Regiomontana, ktorý mal obrovské znalosti o starovekých, stredovekých a súdobých vedeckých dielach. Okrem týchto znalostí ovládal aj latinčinu a gréčtinu. Bol tiež veriaci a jeho osobným znakom bol kríž na kopci s pozadím hviezd. Počas svojho života cestoval za astronómami, písal si s nimi, vyhľadával klasické spisy o astronómii a podporoval vydávanie ich nových prekladov. Písal a publikoval aj svoje vlastné diela, o ktorých sa často konzultovalo. Jeho *Kalendár* na obdobie rokov 1475 až 1531 s novo vypočítanými polohami Slnka a Mesiaca, vrátane tabuliek presného určenia času sa stal pre námorníkov svojej doby nepostrádateľným nástrojom. Najmä pre jeho spoľahlivosť, výpočty a kvalitu tlače. Jeho efemeridy²⁷ značne zjednodušili objavné cesty pre námorníkov zlepšením navigačných možností. Exemplár z roku 1507 nemá titulný list. Začína sa dedikačnou skladbou autora. V diele sa okrem toho nachádzajú rôzne tabulky.

Autorom šiesteho príväzku *Computus nouustotiu sfere Astronomie*²⁸ je Piotr Gaszowiec, potomok šľachtického rodu. V roku 1452 odišiel do Talianska, kde na univerzite v Perugii študoval medicínu a astronómiu. Zanechal po sebe diela, ktoré používali nasledujúce generácie astronómov, vrátane Mikuláša Kopernika. Vytvoril astronomické tabulky vypočítané pre krakovský poludník a kánony k nim, v ktorých uviedol spôsob opravy tabuliek. Je známe, že robil nezávislé pozorovania a vypočítal zemepisné dĺžky a zaoberal sa aj meteorológiou. V roku 1453 zostavil katalóg 15 jasných stálic. O 20 rokov neskôr bol vytvorený kalendár *Almanach Cracoviense* na rok 1474, ktorého autorom bol pravdepodobne Gaszowiec.²⁹ Kalendár vytlačil v Krakove Kasper Straube, bavorský tlačiar, ktorý v Krakove pôsobil v rokoch 1473 až 1476. Rovnako ako v iných almanachoch a kalendároch daného obdobia, aj v tomto almanachu sú uvedené cirkevné sviatky a astronomické údaje. Na titulnom liste exemplára z roku 1504 sa na-

²⁴ Prvá časť obsahuje podrobné vysvetlenie procesu rozmnožovania s anatomickými a fyziologickými účinkami na sexuálne a pôrodnické správanie. Druhá a tretia časť obsahuje katalóg každého detailu ľudského tela, od hlavy po päty.

²⁵ PORTER, Martin. *Windows of the Soul: Physiognomy in European Culture 1470 – 1780*. Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 71.

²⁶ MÜLLER, Johannesaus Königsberg. *In laudemoperis Calendarij a Johanne de monteregio Germanorum*. [Venezia]: ex officina Petri Liechtenstein, 1507.

²⁷ Presné hviezdne tabulky založené na arabskej tradícii.

²⁸ GASZOWIEC, Piotr. *Computus nouustotiu sfere Astronomie*. [Kraków]: [Haller, Jan], 1504.

²⁹ Ide o najstarší tlačený dokument v Poľsku.

chádza iniciálka s ornamentálnym pozadím v rámciku, na konci knihy sú drevorezové ilustrácie o mučeníckej smrti svätého Stanislava a drevorezové erby Poľska a Krakova.

Posledným príväzkom konvolútu je dielo *Computus chirometralis* opäť od Jána Glogowita z Krakova.³⁰ V čase svojho vydania patrilo k najväčším poľským učebniciam teoretickej a technickej chronológie tej doby. Prvé vydanie vydala tlačiareň Jána Hallera v roku 1507, teda krátko po autorovej smrti. Autor dielo rozdelil do dvoch kníh (*Liber primus*, *Liber secundus*), ktoré obsahujú 17 a 18 kapitol. Astronómia ako veda sa podľa jeho názoru zaoberá príčinami (prebiehajúcimi v nebeskej klenbe), kým astrológia sa zameriava na účinky (výsledky pohybov nebeských telies pozorovaných na Zemi). Traktát je bohatým zdrojom astronomických, astrologických a chronologických poznatkov.³¹ Glogowita pri prezentovaní princípov výpočtov použil dva dôležité nástroje, ku ktorým mal čitateľ stály prístup, a to bez najmenej námahy. Prvým je pozorovanie oblohy a zmien, ktoré sa tam odohrávajú a dávanie do súvislostí dátumov týchto javov s fungujúcimi kalendármi. Druhým nenahraditeľným nástrojom boli ľudské ruky, dômyselne rozdelené do sekcií a popísané tak, aby mohli slúžiť ako užitočný a aktuálny chronometer.

Okrem vyššie zmienených konvolútov sa z františkánskych knižníc v Slovenskej národnej knižnici zachovalo aj dielo Caspara Peucera. Vzdelanie získal na univerzite vo Wittenbergu, kde sa vyznamenal ako profesor, najprv v nižšej matematike (1550), potom vo vyššej matematike (1554) a napokon bol v roku 1560 na Lekárskej fakulte promován za doktora medicíny.³² Vo svojich učebniciach tvrdil, že je dôležité študovať astronómiu a obhajoval určité aspekty astrológie. Peucer však nezabudol pripomenúť študentom astronómie, že pohyb Zeme je v rozpore s dôvodmi fyziky, ako aj Svätého písma. Tlač *Elementa Doctrinae De Circulis Coelestibus*³³ z dielne Johanna Kraffta staršieho obsahuje štyri volvelly, jemné papierové meracie prístroje. Okrem toho toto dielo dopĺňajú aj bohaté ilustrácie vyryté do dreva (geometrické obrazce, reprodukcie meracích a pozorovacích prístrojov, planisféry a nebeských máp). Tlač vydaná roku 1569 pochádzajúca z knižnice františkánov v Bratislave obsahuje nákresy, tabuľky, astronomické a astrologické pomôcky pohybov nebeských telies, ako napríklad astroláby alebo už vyššie spomenuté volvelly. Dielo má väzbu zo žltej kože s ornamentálno-figurálnou slepotlačou. Medzi úvodnými dokumentmi je aj dedikačný list od autora Augustovi Saskému z datovaním 1. júna 1551.

Zaujímavé je aj dielo katolíckeho mnícha a astronóma Johanna de Sacrobosca *Libellus De Sphaera*,³⁴ ktoré bolo povinným čítaním na všetkých západoeurópskych univerzitách a slúžilo ako úvodný text o astronómii. Vo veľkej miere autor vychádzal z Ptolemaiovho *Almagestu*.³⁵ Okrem toho čerpal myšlienky z islamskej astronómie. Prvé

³⁰ GLOGOWITA, Jan. *Computus Chirometralis*. [Kraków]: [Haller, Jan], 1507.

³¹ TURKIEWICZ, Natalia Anna. *Abstrakt pracy doktorskiej Computus chirometralis Jana z Glogowa*. Lublin, 2017.

³² ZDICHYNEC, Jan. Caspar Peucer: Idyllion. Patria. In: *Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Graecolatina Pragensia*. 2020, č. 2, s. 127-146.

³³ PEUCER, Kaspar. *Elementa Doctrinae De Circulis Coelestibus*. Vitebergae: Excudebat Iohannes Crato, 1569.

³⁴ JOHANNES DE SACROBOSCO. *Ioannis De Sacro Bvsto Libellus De Sphaera*. Impressum Vitebergae: apud Vitum Creutzer, 1545.

³⁵ Toto dielo sa považuje za vyvrcholenie gréckej astronómie a za jediné najvýznamnejšie astronomické dielo až do Kopernika. Poskytuje komplexné matematické modely vysvetľujúce všetky nebeské po-

tlačené vydanie sa objavilo v roku 1472 vo Ferrare a v nasledujúcich 200 rokoch bolo vytlačených najmenej 84 vydání. Tlač bola mnohokrát preložená a prístupná širokému okruhu ľudí. Dielo bolo pomerne často dopĺňané komentármi k pôvodnému textu. Išlo o najrozšírenejšie pojednanie o astronómii v stredoveku, ktoré používali všetky univerzity. Tlač je rozdelená do štyroch kapitol. Prvá sa zaoberá všeobecnou štruktúrou vesmíru, v druhej kapitole sú definované rôzne astronomické pojmy, ako napríklad nebeský rovník, zverokruh, ekliptika, trópy Raka a Kozorožca, polárne kruhy Arktídy a Antarktídy, slnovraty a rovníkodenosti.³⁶ Na konci kapitoly je znázornené rozdelenie Zeme na päť klimatických pásiem oddelených polárnymi kruhmi a trópmi. Tretia kapitola vysvetľuje súhvezdia, ročný pohyb Slnka a rôznu dĺžku dňa počas roka. V poslednej kapitole sú opísané pohyby planét, dráha Slnka na ekliptike a je v nej definovaný Slnčný rok. Ďalej sa tu vysvetľuje zatmenie Mesiaca a Slnka a nakoniec sa tvrdí, že zatmenie Slnka, ku ktorému došlo v momente smrti Krista, muselo byť zázračnou udalosťou, ktorá sa odohrala s Mesiacom v splne. Vo fonde Slovenskej národnej knižnice sa nachádza niekoľko exemplárov spomínaného diela. Tlač z roku 1545 z knižnice františkánov v Skalici obsahuje nákresy s astronomickou tematikou, rukopisné matematické tabuľky a poznámky v latinčine. Z toho istého roku sa zachoval aj exemplár z knižnice františkánov v Malackách, ktorý je defektný – chýba mu titulný list. Exemplár z roku 1549 je tiež defektný, chýba v ňom prvých osem listov. Väzba je pôvodná, renesančná v čiernej koži s ornamentálnou a figurálnou slepotlačou. Posledná zachovaná tlač je z knižnice františkánov v Bratislave z roku 1550, v ktorej chýba koniec.

Astronomické predpovede vo forme kalendárov alebo almanachov z tzv. predkopernikovskej éry predstavujú úložisko vedomostí o každodennom živote ľudí v stredoveku. Oblúbenosť tohto typu textov priniesla ich autorom nielen slávu a peniaze, ale azda predovšetkým útechu a podporu predstaviteľom široko chápanej spoločnosti 15. a začiatku 16. storočia, ktorí boli presvedčení, že každý aspekt ľudskej existencie podlieha vplyvu nebeských telies. Astronómovia vo svojich prognózach na budúce roky brali do úvahy takmer všetky oblasti ľudského života, ale čo je dôležité, adresovali ich všetkým sociálnym skupinám, vrátane kráľov a princov, aristokratov aj duchovných, bojovníkov aj obchodníkov, žien aj detí, či ľudí rôznych národností a vierovyznaní.

Knižnice boli súčasťou každého františkánskeho kláštora a uchovávali mnohé poklady. Neboli to len vzácne Biblie, či reformačné spisy. Vo svojich knižniciach mali knihy aj z oblasti prírodných vied, histórie, zemepisu, diela klasikov, ale aj knihy o umení a literatúre. Františkáni získavali vzácne diela do svojich knižníc kúpou a darom od svetských, či cirkevných mecénov alebo aj od študentov, ktorí sa vrátili zo štúdií v zahraničí. Vyššie uvedené diela sú zaujímavé nielen svojím obsahom, ale aj množstvom ilustrácií, ktoré dopĺňajú meracie prístroje. Vo viacerých dielach sa nachádzajú aj dedikácie, a to vo forme listov alebo básní. Mnohé z nich sú voviazané do konvolútov, čím sa pre čitateľov stávajú ešte príťažlivejšími.

hyby v geocentrickom vesmíre a ponúka všetky potrebné číselné údaje na výpočet polôh siedmich planét pre akýkoľvek čas, minulosť, prítomnosť a budúcnosť. *Almagest* obsahuje 13 kníh, ktoré sa zaoberajú kozmológiou a trigonometriou.

³⁶ Sacrobosco poskytol aj etymologické vysvetlenie týchto pojmov.

Mgr. Mária Pitáková, PhD.

Slovenská národná knižnica,
maria.pitakova@snk.sk

Autorka pracuje na oddelení spracovania HKD a HKF v Slovenskej národnej knižnici, kde sa dlhodobo venuje odbornému bibliografickému spracovaniu tlačí. Momentálne sa venuje spracovaniu tlačí 16. storočia uložených vo fondoch Spišskej kapituly.

WORKS DEVOTED TO MONASTIC BOOK COLLECTIONS – MONOGRAPHS, SOURCE EDITIONS OF LIBRARY INVENTORIES AND CATALOGUES, CONTEMPORARY PRINTED LIBRARY CATALOGUES OF OLD PRINTS – PREPARED IN POLISH LIBRARIES AND SCIENTIFIC INSTITUTES

Tomasz STOLARCZYK

Abstract

The aim of this paper is presentation of the most important works about past and present monastic book collections in Poland – especially Dominican – and Pauline, Piarist, Carmelites, Bernardines (Franciscans of the Strict Observance) which were prepared by Polish libraries and scientific institutions. The libraries of the Dominican Order – one of the most important congregations in Christianity – are devoted most space in this article, because relatively the lar-

gest number of works have been written about them. The works presented here deal both with the Dominican libraries of the Polish Province and Silesia collectively, as well as with those of individual convents.

In the case of works concerning the book collections of the other orders mentioned above, those relating to the monasteries from the area of present-day Central Poland were presented.

Keywords: monastic libraries, scientific research, scientific works

Abstrakt

Cieľom tohto článku je predstaviť najdôležitejšie práce o histórii a súčasnosti poľských kláštorných knižníc. Najviac prác sa venovalo dominikánskym knižniciam. Článok obsahuje aj zmienky o prácach venovaných bernardínom, paulínom, piaristom a karmelitánom. Tieto práce vznikli na pôde poľských knižníc a vedeckých inštitúcií.

Geograficky sa článok venuje dominikánskym rádom poľskej a sliezskej proveniencie, v ostatných prípadoch sú obsiahnuté najmä kláštorne knižnice dnešného stredného Poľska.

Kľúčové slová: kláštorne knižnice, vedecké práce, výskum

Introduction

In my paper, I intend to present and discuss the most important works about past and present monastic book collections – especially Dominican – and Pauline, Piarist, Carmelites, Bernardines (Franciscans of the Strict Observance) which were prepared by Polish libraries and scientific institutions.

The libraries of the Dominican Order – one of the most important congregations in Christianity – are devoted most space in this article, because relatively the largest number of works have been written about them. The works presented here deal both with the Dominican libraries of the Polish Province and Silesia collectively, as well as with those of individual convents.

In the case of works concerning the book collections of the other orders mentioned above, those relating to the monasteries from the area of present-day Central Poland I'm going to present in this research.

A review of the professional literature on former monastery libraries and their book collections in Poland allows one to become familiar with previous and current research on them and their results, without the need to search for these works in other bibliographies. This saves time.

Such a review may be useful not only for librarians, book historians and bibliologists, but also for historians dealing with church history, historians of culture and art.

Works about Dominican Libraries

According to Irena Szostek, “every school – in order to perform teaching and educational functions, must have a library as a research base and a work workshop”.¹ Krystyna Zawadzka agrees with her, claiming that “the education of monks, as well as the performance of their priestly duties (sermons, confessions, celebrating mass) were inextricably linked with books”.² The General Chapter from Rome in 1569 even ordered that each monastery should have its own library.³ There were as many monastic libraries as there were monasteries.⁴

For 40 years, the number of contributions, sketches, chapters and monographs on the conventual libraries of Polish Brothers Preachers and their collections has been increasing year by year. It is therefore worth taking a look at the research.

In 1973, the above-mentioned K. Zawadzka published an article in *Nasza Przeszłość* devoted to the sources for the history of Dominican libraries in Poland and the current state of research on their history. Depending on the type of material proving the existence of a given book collection, the author divided these libraries into 5 groups:

¹ SZOSTEK, Irena. Biblioteka dominikanów lwowskich w świetle katalogu z roku 1776. In: J. KŁOC-ZOWSKI, ed. *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222 – 1972*. Vol. 2. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów, 1975, p. 410.

² ZAWADZKA, Krystyna. *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku 1239 – 1810*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1999, p. 18.

³ ŚWIĘTOCHOWSKI, Robert. Biblioteka OO. Dominikanów w Krakowie. In: *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. 1976, vol. 33, p. 300.

⁴ WYCZAŃSKI, Hieronim Eugeniusz. Kościelne zbiory biblioteczne (wiek XVI-XVIII). In: M. RECHOWICZ, ed. *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*. Vol 2: *Od odrodzenia do oświecenia*, part 2. Lublin: Towarzystwo naukowe katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1975, p. 532.

1. Libraries with inventories (catalogues), some books and references in literature;
2. Libraries with inventories (catalogues) and possibly references in the literature;
3. Libraries with books and possibly references in literature;
4. Libraries with mentions in the literature”
5. Libraries, the existence of which can be inferred from Dominican customs.⁵

Dominican libraries from Silesia

Dominican libraries in Silesia have been comprehensively studied. In 1974, the above-mentioned Krystyna Zawadzka published an article in *Roczniki Biblioteczne* about these libraries in the years 1226 – 1810.⁶ Exactly a quarter of a century later, the same author prepared a collective monograph of these libraries: in Bolesławiec, Brzeg, Cieszyn, Głogów, Krosno Odrzańskie, Legnica, Lewin Brzeski, Nysa, Opole, Oświęcim, Racibórz, Świdnica and Żąbkowice Śląskie. In addition to presenting the book collections of the above-mentioned convents, the author presented in her work the current state of research, sources and methods, Dominican library legislation, language, Polonica and publishing provenance of these book collections and their general characteristics, as well as the problem of readership among the Silesian Brethren Preachers and compared Silesian libraries with other Dominican libraries in the Polish province.⁷

In 2008, Anna Pobóg-Lenartowicz presented an article on the reception of Peregrine of Opole's sermons in Silesian monasteries in the light of preserved library collections.⁸

Dominican Libraries from Gdańsk Pomerania

In 2007, Rafał Kubicki described the libraries of the Prussian Contrary monasteries: in Chełmno, Gdańsk, Elbląg and Toruń.⁹

Development of Individual Dominican Libraries in Poland

In 1975, Krystyna Zawadzka published in *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222 – 1972* an extensive article on the library of the Dominican monastery in Wrocław. The author, relying primarily on the handwritten library inventories of the Wrocław convent, currently located in the Library of the University of Wrocław, recreated both the medieval and Renaissance (1470 – 1609) and baroque and Enlightenment (1610 – 1810) book collections of the local Brethren Preachers. Author also discussed in each of

⁵ ZAWADZKA, Krystyna. Ze źródeł i stanu badań dotyczących dawnych klasztornych bibliotek dominikanów w polskich prowincjach. In: *Nasza Przyszłość*. 1973, vol. 39, pp. 215-226

⁶ ZAWADZKA, Krystyna. Ze studiów nad bibliotekami klasztorными dominikanów na Śląsku (1226 – 1810). In: *Roczniki Biblioteczne*. 1974, R. 18, z. 1/2, pp. 301-328.

⁷ ZAWADZKA, ref. 2.

⁸ POBÓG-LENARTOWICZ, Anna. Recepcja kazań Peregryna z Opola w klasztorach śląskich w świetle zachowanych zbiorów bibliotecznych. In: E. MATEJA, A. POBÓG-LENARTOWICZ and M. ROWIŃSKA-SZCZEPANIAK, eds. *Święty Jacek i dziedzictwo dominikańskie*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2008, pp. 115-123.

⁹ KUBICKI, Rafał. Środowisko dominikanów kontraty pruskiej od XIII do połowy XVI wieku. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007, pp. 100-104.

these periods the duties of a librarian, the location of the library room in the monastery, the principles of collecting books and their cataloguing and conservation.¹⁰

The 18th-century library of the Lviv Dominicans has also been described. I. Szostek recreated her book collection based on the catalogue from 1776. The author also translated the Dominican regulations regarding books and libraries developed by Humbert de Romans.¹¹

Most works were devoted to the library and book collection of the Brethren Preachers in Cracow. In 1960, Józef Adam Kosiński wrote an article about the visit of the famous 19th-century bibliophile Tadeusz Czacki, called “book catcher”, to the monastery library of the Brethren Preachers and what resulted from it.¹² In 1970 Zofia Włodek prepared a description of the preserved manuscripts of medieval Cracow Dominicans.¹³ In 1976 Robert Świętochowski presented the history of this library.¹⁴ In 1977, Małgorzata Kamińska-Axer and Małgorzata Czeley-Wybieńska discussed old medical prints from the Dominican monastery.¹⁵ Historian Maciej Zdanek also devoted part of his work on Dominican schools and studies in Cracow to the library and its collections.¹⁶ Krzysztof Ożóg wrote about the participation of the Cracow Dominicans in the production of books in the Middle Ages and their monastery as a center for collecting books.¹⁷ In 2003, Iwona Pietrzkiewicz presented the situation of the Cracow library in the years 1795 – 1815.¹⁸ In 2007, Monika Mydel and Żaneta Kubic prepared a catalog of old-print works of St. Thomas Aquinas and their commentaries located in the collections of the Dominican Studies Library in Kraków.¹⁹ In 2010, Tomasz Gałuszka presented the latest findings regarding the preserved fourteenth-century book collection of the Krakow Brethren Preachers.²⁰

¹⁰ ZAWADZKA, Krystyna. Biblioteka klasztoru dominikanów we Wrocławiu (1226 – 1810). In: J. KŁOCZOWSKI, ed. *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222 – 1972*. Vol. 2. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów, 1975, pp. 289-390.

¹¹ SZOSTEK, ref. 1, pp. 409-465.

¹² KOSIŃSKI, Józef Adam. Doskonały książkołap: wizyta Tadeusza Czackiego w bibliotece dominikanów krakowskich. In: *Roczniki Biblioteczne*. 1960, nr 4, no. 1/2, pp. 223-229.

¹³ WŁODEK, Zofia. Inventaire de manuscrits medievauz latins, philosophique et theologiques de la Bibliotheque des Peres Dominicaines de Cracovie. In: *Mediaevalia Philosophica Polonorum*. 1970, vol. 14, pp. 468-470.

¹⁴ ŚWIĘTOCHOWSKI, ref. 3, pp. 299-311.

¹⁵ KAMIŃSKA-AXER, Małgorzata and Małgorzata CZELEY-WYBIERŃSKA. *Starodruki medyczne XVI, XVII i XVIII w. w Bibliotece Klasztoru OO. Dominikanów w Krakowie*. In: *Archiwum Historii Medycyny*. 1977, vol. 40, pp. 155-186.

¹⁶ ZDANEK, Maciej. *Szkoły i studia dominikanów krakowskich w średniowieczu*. Warszawa: IH PAN, Wydawnictwo Neriton 2005, p. 9

¹⁷ OŻÓG, Krzysztof. *Kultura umysłowa w Krakowie w XV wieku. Środowisko duchowieństwa świeckiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1987, p. 137.

¹⁸ PIETRZKIEWICZ, Iwona. Stan krakowskich bibliotek klasztornych w latach 1795 – 1815. In: J. JAKOWIECKI, ed. *Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*. Vol. 6, part. 1, Kraków: Wydawnictwo naukowe Akademii Pedagogicznej, 2003, pp. 212-220.

¹⁹ MYDEL, Monika and Żaneta KUBIC, eds. *Tradycja tomistyczna w zbiorach Biblioteki Studium OO. Dominikanów w Krakowie. Katalog druków: XV – XVIII w.* In: *Przegląd Tomistyczny*. 2007, vol. 13/2.

²⁰ GAŁUSZKA, Tomasz. W przededniu powstania „Studium Generale”. Nowe badania nad czternastowiecznym zachowanym księgozbiorem dominikanów krakowskich. In: *Przegląd Tomistyczny*. 2010,

The former library of the Brethren Preachers in Toruń was also described. This was done by Wiesława Kwiatkowska, who thoroughly analyzed the content of the monastery's book collection in her article published in 1996 in *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*.²¹ Six years later, Kwiatkowska discussed the importance of medieval Dominican and Franciscan libraries for the culture of Toruń's townspeople.²² In 2009, she presented the history of the medieval book collections of the two mentioned orders, taking into account their current state of preservation in Toruń's scientific libraries.²³

In 1996, Maurycy Lucjan Niedziela characterized the 17th and 18th century Dominican library in Borek Stary.²⁴ Twelve years later, he published a list of books kept in that library in the second half of the 18th century.²⁵

In 1997, Małgorzata Borkowska described the libraries of Dominican monasteries in Góra Kalwaria.²⁶

In 2004, Adam Szot described the library of the Brethren Preachers in Różanystok in Podlasie.²⁷ Another Dominican library from this area, namely in Choroszcz, was presented in 2009 by Katarzyna Zimnoch.²⁸

Also in 2004, Jan Andrzej Spież devoted a few sentences to the Dominican library in Poznań.²⁹

Marian Radwan devoted two articles to the removal of the book collection of the Lublin Dominicans to St. Petersburg in 1886 – 1888.³⁰

vol. 16, pp. 25-42.

²¹ KWIATKOWSKA, Wiesława. Biblioteka klasztoru dominikanów toruńskich w średniowieczu. Uwagi o zawartości tematycznej. In: R. CZAJA and J. TANDECKI, eds. *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*, vol. 1. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, pp. 154-172.

²² KWIATKOWSKA, Wiesława. Średniowieczne księgozbiory franciszkanów i dominikanów toruńskich i ich znaczenie dla kultury mieszczaństwa. In: *Zapiski Historyczne*. 2002, vol. 67, pp. 7-23.

²³ KWIATKOWSKA, Wiesława. Średniowieczne biblioteki klasztorne w Toruniu. In: *Folia Toruniensia*. 2009/2010, vol. 9/10, pp. 85-93.

²⁴ NIEDZIELA, Maurycy Lucjan. Charakterystyka biblioteki klasztoru Dominikanów w Borku Starym w XVII i XVIII wieku. In: *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*. 1996, R. 51, no 1-3, pp. 196-203.

²⁵ NIEDZIELA, Maurycy Lucjan. Spis książek biblioteki dominikanów w Borku Starym z drugiej połowie XVIII wieku. In: K. SZCZEPAŃSKI, ed. *Kartki z dziejów Tyczyna: 640 lat Tyczyna (1368 – 2008)*. Tyczyn: Podkarpacki Instytut Książki i Marketingu, 2008, pp. 123-147.

²⁶ BORKOWSKA, Małgorzata. *Klasztory dominikańskie w Górze Kalwarii*, Góra Kalwaria: Towarzystwo Miłośników Góry Kalwarii i Czerska, 1997.

²⁷ SZOT, Adam. Biblioteka dominikańska w Różanymstoku. In: *Bibliotekarz Podlaski*. 2004, no 8, pp. 64-76.

²⁸ ZIMNOCH, Katarzyna. Biblioteka dominikańska w Choroszczy w XVII wieku. In: T. KASABUŁA and A. SZOT, eds. *Parafia rzymskokatolicka w Choroszczy – 550 lat. Księga jubileuszowa*. Białystok: Wydawnictwo Buk, 2009, pp. 135-147.

²⁹ SPIEŻ, Jan Andrzej. Dominikanie w Poznaniu. In: *Nasi Dominikanie. Kronika Miasta Poznania*. 2004, vol. 3, pp. 13-14.

³⁰ RADWAN, Marian. Stąd do Petersburga. Zrabowany księgozbiór lubelskich dominikanów. In: *Gazeta w Lublinie*. 1996, no. 9, pp. 5; RADWAN, Marian. Deportacja księgozbioru lubelskich dominikanów (1886 – 1888). In: A. KRAWCZYK and E. JÓZEFOWICZ-WISIŃSKA, eds. *Lublin a książka*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004, pp. 287-292.

Anna Markiewicz devoted a few words about the Dominican library in Brody in her article about the local church and monastery in the light of 18th-century inventories.³¹ In 2009, Kazimierz Dola described the Dominican library in Nysa in a few sentences.³² In 2009, Tomasz Stolarczyk published an article devoted to the library of the Dominican convent in Łęczycza and its book collection in the early 17th century. I based it on two library inventories from the beginning of the seventeenth century, located in the copier of the Łęczycza monastery, currently kept in the Archives of the Polish Dominican Province in Krakow.³³ In the same year, this researcher published the two mentioned inventories.³⁴ Two years later, Tomasz Stolarczyk wrote an article devoted to Dominican education in Łęczycza and the use of books from the monastery library to teach in the schools of local Brethren Preachers.³⁵

In 2010, Tomasz Stolarczyk published an article in *Fides* devoted to the Dominican library in Łowicz and its book collection in the early 17th century.³⁶ A year later, Marta Przygoda-Stelmach, in her article about the local convent of the Brethren Preachers, which is a fragment of her master's thesis, also devoted a few sentences to their library collections.³⁷

In 2012, Tomasz Stolarczyk published an article about theological books and collections of sermons in the library of the Dominicans in Łowicz. I did it not only on the basis of the already mentioned library inventories, but also on the basis of those preserved in the National Library, the University of Warsaw Library, the Public Library of the Capital City of Warsaw, the Ossolineum Library, the Archcathedral Library in Gniezno, the Library of the Łowicz Chapter and the Library of the Philosophical and Theological College of the OO. Dominicans in Cracow incunabula and old prints of the provenance of Łowicz *canes Domini*.³⁸

The research work carried out on the church book collections in Łowicz also allows for the reconstruction of the fate of the Dominican library after the dissolution of the

³¹ MARKIEWICZ, Anna. Kościół i klasztor oo. dominikanów w Brodach w świetle osiemnastowiecznych inwentarzy. In: A. MARKIEWICZ and M. MIŁAWICKI, eds. *Dominikanie na ziemiach polskich w epoce nowożytnej*. Kraków: Wydawnictwo Esprit, 2009, pp. 239-240.

³² DOLA, Kazimierz. *Dominikanie w Nysie 1749 – 1810. Przyczynek do historii zakonu i miasta*. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2009, pp. 72-73.

³³ STOLARCZYK, Tomasz. Biblioteka łęczyckiego konwentu dominikańskiego i jej księgozbiór w początkach XVII wieku. In: J. KONIECZNA, S. KUREK-KOKOCIŃSKA and H. TADEUSIEWICZ, eds. *Przestrzeń informacyjna książki*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2009, pp. 231-241.

³⁴ STOLARCZYK Tomasz and Dariusz GWIS, eds. *Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciciensis Ordinis Praedicatorum 1387 – 1616 - Kopiarzusz przywilejów i innych dokumentów konwentu łęczyckiego Zakonu Kaznodziejów 1387 – 1616*. Łęczycza: Towarzystwo Naukowe Płockie. Oddział w Łęczycy, 2009, pp. 69-73, 78-80.

³⁵ STOLARCZYK, Tomasz. Szkoły dominikańskie w Łęczycy w XIII–XVI wieku. In: E. ANDRYSIK, ed. *Ludzie i książki. Studia i szkice bibliologiczno-biograficzne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesor Hannie Tadeusiewicz*, Łódź: Wydawnictwo Ibidem, 2011, pp. 413-424.

³⁶ STOLARCZYK, Tomasz. Biblioteka łowickiego konwentu dominikańskiego w początkach XVII wieku i jej księgozbiór. In: *Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych*. 2010, no 1-2 (30-31), pp. 169-183.

³⁷ PRZYGODA-STELMACH, Marta. Konwent i życie religijne dominikanów łowickich od XV wieku do początku XIX wieku. In: *Roczniki Łowickie*. 2011, vol. 8, p. 74.

³⁸ STOLARCZYK, Tomasz. Księgi teologiczne i zbiory kazań w staropolskiej bibliotece dominikanów w Łowiczu. In: *Roczniki Łowickie*. 2012, vol. 9, pp. 161-169.

convent in 1818. Stanisław Poniatowski, in his doctoral dissertation on the library of the Łowicz chapter, wrote that at the end of the 18th century, 6 volumes of old prints from the library of local Dominicans found their way to the chapter library. and several more copies were found there after the dissolution of the convent.³⁹ Jan Wegner, however, citing the report of Antoni Ojrowski from the 19th century, provided by Romuald Czykowski, reported that after the liquidation of the Dominican monastery in Łowicz, their book collection was transferred to the library of the seminary of the Congregation of Missionary Priests in Łowicz.⁴⁰ About Dominican book collections from Łowicz and their post-dissolution fate wrote also Marianna Czapnik (in 2014).⁴¹

In 2010 in the journal *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Librorum* I described, in a short outline, based on preserved Latin library inventories, the book collections of Dominican monasteries in the 17th century existing in the area of the former archdeaconry of Łęczyca: in Gidle, Łęczyca, Łowicz, Piotrków Trybunalski and Sieradz.⁴²

I have prepared two short syntheses about these book collections. The first one was a supplement to my article from 2010, because I based it not only on the above-mentioned inventories, but also on those preserved in several Polish libraries, namely the University of Warsaw Library, the National Library, and the Library of the Philosophical and Theological College of the Dominicans in Cracow, the Library of the Theological Seminary in Włocławek, the District Museum in Sieradz, the Ursuline Convent in Sieradz and the parish library in Topola Królewska near Łęczyca, collections of post-Dominican books. The second article concerned the role of books and libraries in the life of the Brethren Preachers in the above-mentioned monasteries.⁴³ And in 2016 Tomasz Stolarczyk prepared and published seventeenth-century library inventories from Gidle, Łowicz, Piotrków Trybunalski and Sieradz.⁴⁴

Several scientific articles and a master's thesis were devoted to the Dominican library in Sieradz. The latter was written under the supervision of prof. Helena Więckowska

³⁹ PONIATOWSKI, Stanisław. *Biblioteka kapituły łowickiej do końca XVIII wieku* (doctoral dissertation). Warszawa 1995, pp. 118, 121, 504-505.

⁴⁰ WEGNER, Jan. *Biblioteka Nieborowska*. In: *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie*. 1960, vol. 5, p. 244.

⁴¹ CZAPNIK, Marianna. *Księgozbiory klasztorów w Łowiczu i ich pokasacyjne losy*. In: M. DERWICH, ed. *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, vol. 3: *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954 – 1956*. Wrocław: Polskie Towarzystwo Historyczne, 2014, pp. 205-220.

⁴² STOLARCZYK, Tomasz. *Księgozbiory wybranych bibliotek klasztornych Braci Kaznodziejów w Polsce w XVII w. na podstawie zachowanych inwentarzy*. In: *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Librorum*. 2010, vol. 16, pp. 45-56.

⁴³ STOLARCZYK, Tomasz. *Armarium. Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu w XVII w. i ich księgozbiory*. Komunikat. In: Ł. CYBULSKI and J. PIETRZAK-THEBAULT, eds. *Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury. Piśmiennictwo, książka, edukacja*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW, 2017, pp. 297-312 ; STOLARCZYK, Tomasz. *Książka i biblioteka w życiu średniowiecznych i staropolskich konwentów dominikańskich na przykładzie klasztorów środkowopolskich*. In: *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. 2013, vol. 100, pp. 341-354.

⁴⁴ STOLARCZYK, Tomasz. *Siedemnastowieczne inwentarze biblioteczne klasztorów dominikańskich w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu*. In: *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. 2016, vol. 106, pp. 219-279.

in 1960. Józef Adam Kosiński, who based on it fifteen years later published an article about the Sieradz book collection and library. He did this based on two library inventories from the first half of the 17th century, located in the copier of the Sieradz convent, kept, like the copiers from Łęczyca and Łowicz, in the Dominican archive in Cracow, and preserved incunabula and old prints in the Library of the Theological Seminary in Włocławek and the Sieradz museum, former monastery of the Brethren Preachers in Sieradz, currently Ursulines, the Public Library of the Capital City of Warsaw and the Ossolineum.⁴⁵ Seventeen years later, Maria Wisińska, in her article about culture and education in the former Sieradz Voivodeship, devoted a few sentences to the Sieradz library.⁴⁶ In 1997, at a scientific session on the occasion of the 75th anniversary of the Ursuline Sisters in Sieradz, J. A. Kosiński presented a paper, published a year later, devoted to Father Feliks Gozdawa, prior of the Sieradz Dominican convent, a bibliophile, extremely distinguished for the local Brothers Preachers and their library and its fate after the dissolution of the monastery in 1864.⁴⁷ In 2007, Zbigniew Łuczak devoted one of the subchapters of his work on Sieradz libraries to the library of the local Dominicans. He basically repeated the findings of J. A. Kosiński.⁴⁸ Five years later, Grzegorz Wierzychowski, in one of the subchapters of his monograph on the monastery of the Brethren Preachers in Sieradz (based on his doctorate), briefly discussed the monks' book collection and library, based primarily on earlier publications.⁴⁹ In 2015 Tomasz Stolarczyk prepared and published an inventory of incunabula and old post-Dominican prints from the Sieradz monastery, located in the Library of the Major Seminary in Włocławek.⁵⁰

There were also several articles about parts of the Sieradz book collection and its remains. In 1998 Ryszard Skrzyniarz in his article devoted to sermon collections in Polish medieval book collections, also mentioned the Sieradz collections.⁵¹ In 2001, Henryk Nowacki, in his article about old prints in the Sieradz museum, presented the

⁴⁵ KOSIŃSKI, Józef Adam. *Biblioteka dominikanów w Sieradzu*. Łódź-Wrocław, 1960 [master's thesis]; KOSIŃSKI, Józef Adam. Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu na przełomie XVI i XVII w. In: J. KŁOCZOWSKI, ed. *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222 – 1972*. Vol. 2. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów, 1975, pp. 391-405.

⁴⁶ WISIŃSKA, Maria. Kultura i oświata do końca XVIII wieku. In: J. ŚMAIŁOWSKI, ed. *Szkice z dziejów Sieradzkiego*. Łódź: Wydawnictwo PWN 1977, pp. 175-177.

⁴⁷ KOSIŃSKI, Józef Adam. Bibliofilstwo o. Feliksa Gozdawy i dalsze dzieje biblioteki dominikańskiej w Sieradzu. In: J. LEW-STAROWICZ, ed. *Te Deum laudamus. 75 lat Sióstr Urszulanek w Sieradzu. Materiały z sesji naukowej Sieradz, 27 września 1997 r.* Sieradz: Towarzystwo Przyjaciół Sieradza, 1998, pp. 22-23.

⁴⁸ ŁUCZAK, Zbigniew. *Dzieje bibliotek w Sieradzu od powstania miasta do końca XX wieku*. Sieradz: Miejska Biblioteka Publiczna w Sieradzu, 2007, pp. 25-42.

⁴⁹ WIERZCHOWSKI, Grzegorz. *Dzieje klasztoru dominikanów w Sieradzu. Od lat 30. XIII wieku do 1864 roku*. Sieradz: Dehon, 2012, pp. 28-31.

⁵⁰ STOLARCZYK, Tomasz. Inwentarz inkunabulów i starych druków poddominikańskich z Sieradza w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. In: *Forum Bibliotek Medycznych*. 2015, r. 8, pp. 141-194.

⁵¹ SKRZYNIARZ, Ryszard. Zbiory kazań w polskich księgozbiorach okresu średniowiecza. In: *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. 1998, vol. 70, pp. 255-256.

Dominican manuscript from the 15th century there.⁵² Incunabula and old prints of the Sieradz Dominicans, which were transferred to the seminary library in Włocławek after the dissolution of the monastery, were dealt with by Kazimierz Rulka.⁵³ In 2012, Marek Miławicki published an article in *Hereditas Monasteriorum* about inventories and lists of libraries of Dominican monasteries dissolved in the western provinces of the Russian Empire in the 19th century.⁵⁴ In 2016 I Tomasz Stolarczyk article devoted to the Dominican library in Piotrków Trybunalski.⁵⁵ In 2016 in my book titled *Analecta dominicana* I described Dominican libraries from Central Poland from 17th century.⁵⁶ In 2019, Marianna Czapnik wrote an article about old books of Dominican provenance at the University Library in Warsaw.⁵⁷

Pauline Libraries from Central Poland

In 2013 Jacek Szpak described (in outline) Polish Pauline libraries in 18th century.⁵⁸ In 2019 Edgar Sukiennik dedicated his article to the library of the Pauline monks from Oporów.⁵⁹ Next year paulin Jarosław Łuniewski described book collection of Jasna Góra monastery.⁶⁰ The same author in his article from 2015, dedicated to the dissolution of the Pauline monasteries in Poland, Germany, Austria and Hungary, presented the impact of suppression on conventual libraries.⁶¹

⁵² NOWACKI, Henryk. Starodruki w Sieradzkim Muzeum Okręgowym. In: *Na Sieradzkich Szlakach*. 2001, vol. 16, no. 3-4, p. 27.

⁵³ RULKA, Kazimierz. Księgozbiory historyczne w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku. In: *Kronika Diecezji Włocławskiej*. 1992, vol. 75, p. 283; RULKA, Kazimierz. Inkunabuly w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku. In: *Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych*. 1996, no 1/2, p. 63; RULKA, Kazimierz. Księgozbiór księży Chodyńskich w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. In: *Studia Włocławskie*. 2000, vol. 3, p. 434.

⁵⁴ MIŁAWICKI Marek. Inwentarze i spisy bibliotek klasztorów dominikańskich skasowanych w guberniach zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego w XIX w. Stan źródeł i miejsca ich przechowywania. In: *Hereditas Monasteriorum*. 2012, vol. 1, pp. 141-172.

⁵⁵ STOLARCZYK, Tomasz. Księgozbiór klasztoru Braci Kaznodziejów w Piotrkowie Trybunalskim w XVI-XVIII wieku. In: *Piotrkowskie Zeszyty Historyczne*. 2016, vol. 17, part. 2, pp. 71-91.

⁵⁶ STOLARCZYK, Tomasz. *Analecta dominicana. Szkice z dziejów Zakonu Braci Kaznodziejów w Polsce środkowej (XIII-XVIII w.)*, Wieluń: Wieluńskie Towarzystwo Naukowe, 2016.

⁵⁷ CZAPNIK, Marianna. Stare druki proveniencji dominikańskiej w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie. In: I. PIETRZKIEWICZ and M. MIŁAWICKI, eds. *Arma nostrae militiae. Kultura książki i pisma Zakonu Kaznodziejskiego na ziemiach polskich*. Poznań: Wydawnictwo W drodze, 2019, pp. 365-396.

⁵⁸ SZPAK, Jacek. Biblioteki paulinów polskich w XVIII wieku: zarys problematyki. In: B. MAZURKOWA and M. MARCINKOWSKA and S. DĄBROWSKI, eds. *Codziennosc i niecodziennosc oswieczonych*, vol. 1: *Przyjemnosci, pasje, upodobania*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Slaskiego, 2013, pp. 65-76.

⁵⁹ SUKIENNIK, Edgar. Księgozbiór klasztoru paulinów w Oporowie według katalogów bibliotecznych z XVIII wieku. In: *Saeculum Christianum*. 2019, no. 26, vol. 1, pp. 115-145.

⁶⁰ ŁUNIEWSKI, Jarosław. Zabytkowy księgozbiór Biblioteki Jasnogórskiej, analiza bibliologiczna i konserwatorska. In: *Studia Claramontana*. 2020/2021, vol. 36, pp. 247-426.

⁶¹ ŁUNIEWSKI, Jarosław. Supresja klasztorów paulińskich w prowincjach niemieckiej, austriackiej, węgierskiej i polskiej a jej wpływ na losy bibliotek. In: *Studia Bibliologiczne*. 2015, no 20, pp. 247-254.

In 2020 Marianna Czapnik published her article among others about books from the dissolved monastery in Wielgomłyny, which are currently kept in the University Library in Warsaw.⁶²

In the years 2018 – 2023 Tomasz Stolarczyk published a series of articles devoted to the book collections of the Pauline monks of Wieluń and Wielgomłyny.⁶³ In 2021 I edited the source materials of 14 library inventories from the Pauline monastery in Wieluń from 18th century.⁶⁴

Bernardines (Franciscans of the Strict Observance) Libraries from Central Poland

About Bernardin book collections from Łowicz and their post-dissolution fate wrote also Marianna Czapnik (in 2014).⁶⁵ The same author published in 2017 her article about Rafał Borowicz, Polish Bernardine from Łowicz, librarian and chronicler of the Bernardine Order.⁶⁶

In 2015 Tomasz Stolarczyk article about theological works and commentaries on the Holy Scripture in the collections of the Łowicz library of the Bernardines in the light of the seventeenth-century inventories of Jan Wężyk and Maciej Makowski.⁶⁷

⁶² CZAPNIK, Marianna. Stare druki pochodzące z klasztorów skasowanych w Wielkopolsce w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. In: *Biblioteka*. 2020, no. 24 (33), pp. 9-45.

⁶³ STOLARCZYK Tomasz. The Book Collection of the Pauline Monastery of Wielgomłyny (Poland) from the First Half of the 18th Century in the Light of the Eighteenth-century Library Inventories. In: *Kniha 2022: zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2022, pp. 294-305; STOLARCZYK Tomasz. Dziewiętnastowieczny inwentarz ksiąg medycznych z biblioteki paulinów wieluńskich – edycja źródłowa. In: *Rocznik Wieluński*. 2020, vol. 20, pp. 81-98; STOLARCZYK Tomasz. Kazania i zbiory kazań oraz dzieła teologiczne w bibliotece paulinów wielgomłyńskich w świetle Raptularza inwentarza bibliotecznego z 1767 r. In: *Zeszyty Radomszczańskie*. 2023, vol. 21, pp. 5-16; STOLARCZYK Tomasz. Kazania i zbiory kazań w wieluńskiej bibliotece paulińskiej w świetle inwentarza z 1815 roku. In: L. TYSZLER, ed. *Opus imperfectum. Studia dedykowane Zbyszkowi Szczerbikowi*. Praszka: Muzeum w Praszce, 2022, pp. 103-116; STOLARCZYK Tomasz. Księgozbiór Klasztoru Paulinów Wielgomłyńskich w świetle inwentarza z lat 1716 – 1755. In: *Ziemia Częstochowska*. 2022, vol. 48, pp. 45-59; STOLARCZYK Tomasz. Księgozbiór paulinów wielgomłyńskich w świetle inwentarza bibliotecznego z 1810 r. In: *Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych*. 2021, r. 27, nr. 2 (53), pp. 9-27; STOLARCZYK Tomasz. Księgozbiór paulinów wieluńskich w świetle inwentarzy biblioteczných z lat 1711 – 1815. In: Z. WŁODARCZYK, ed. *Monastica Wielunensia, vol. 1. Wieluń: Wieluńskie Towarzystwo Naukowe*, pp. 67-80; STOLARCZYK Tomasz. Zbiory kazań i dzieła teologiczne w wieluńskiej bibliotece paulinów w świetle najstarszego zachowanego inwentarza bibliotecznego z 1711 r. In: *Rocznik Wieluński*. 2019, vol 19, pp. 69-76.

⁶⁴ STOLARCZYK Tomasz, ed. *Inwentarze biblioteczne z konwentu paulinów w Wieluniu (XVIII w.)*. Wieluń: Wieluńskie Towarzystwo Naukowe, 2021.

⁶⁵ CZAPNIK, ref. 41, pp. 205-220.

⁶⁶ CZAPNIK, Marianna. O Rafał Borowicz – bibliotekarz i kronikarz zakonu bernardynów. In: Ł. CYBULSKI and J. PIETRZAK-THEBAULT, eds. *Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury. Piśmiennictwo, książka, edukacja*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW, 2017, pp. 239-255.

⁶⁷ STOLARCZYK, Tomasz. Dzieła teologiczne i komentarze do Pisma Świętego w zbiorach łowickiej biblioteki Braci Mniejszych Obserwantów (bernardynów) w świetle siedemnastowiecznych inwentarzy Jana Wężyka i Macieja Makowskiego. In: *Roczniki Łowickie*. 2015, vol. 13, pp. 91-96.

In 2018 this researcher described the sources for history, among others, Bernardine libraries. Two years later he wrote one article about Bernardine book collection from monastery in Łęczycza.⁶⁸

Piarist Libraries from Central Poland

In 2016 Tomasz Stolarczyk described historical works that were in the library of the Piarist college in Wieluń in the light of inventories from 1809 and 1821.⁶⁹

In the same year this researcher wrote one article about books used to learn the following languages: Polish, French, German and Latin at the Piarist faculty school in Łowicz in the light of library inventories from 1817.⁷⁰

Two years later I dedicated my work to the library of the above-mentioned Piarist faculty school in Łowicz in the light of the catalog from 1817.⁷¹

In 2024 Tomasz Stolarczyk published one article about old prints from the Vasa era in the collections of the Piarist library in Wieluń and one article about theological works in the Piarist library of the Wieluń college in the light of the library catalog from 1809.⁷²

Carmelites Libraries from central Poland

In 2012 Bartłomiej Grzanka published the inventory (including a list of books from the monastery library) of the monastery of the Carmelite Fathers in Kłodawa from 1709.⁷³

In turn in 2018 Tomasz Stolarczyk wrote about the library of this monastery and its book collection in the light of the inventory from 1681.⁷⁴

⁶⁸ STOLARCZYK, Tomasz. Księgozbiór biblioteki bernardynów w Łęczycy w świetle inwentarza z 1819 r. In: *Roczniki Humanistyczne*. 2020, vol. 68, no 2, pp. 41-48.

⁶⁹ STOLARCZYK, Tomasz. Prace historyczne w bibliotece wieluńskiego kolegium pijarskiego w świetle inwentarzy z 1809 i 1821 r. In: *Rocznik Wieluński*. 2017, vol. 17, pp. 277-289.

⁷⁰ STOLARCZYK, Tomasz. Książki służące do nauki języków: polskiego, francuskiego, niemieckiego i łacińskiego w pijarskiej szkole wydziałowej w Łowiczu w świetle inwentarzy bibliotecznych z 1817 r. In: *Roczniki Łowickie*. 2017, vol. 15, pp. 135-151.

⁷¹ STOLARCZYK, Tomasz. Biblioteka pijarskiej szkoły wydziałowej w Łowiczu w świetle inwentarza z 1817 r. In: D. SPYCHAŁA, B. IWAŃSKA-CIESLIK and K. DOMAŃSKA, eds. *Studia z dziejów książki, bibliotek i prasy. Przegląd badań za lata 2016 – 2018*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego 2019, pp. 70-87.

⁷² STOLARCZYK, Tomasz. Starodruki z epoki Wazów w zbiorach biblioteki pijarskiej w Wieluniu. In: M. GOGOLA and J. KSIĄŻEK, eds. *Wieluń w czasach Wazów. Materiały z konferencji naukowej Wieluń 22 października 2022 r.* Wieluń: Muzeum Ziemi Wieluńskiej 2024, pp. 101-114; STOLARCZYK, TOMASZ. Dzieła teologiczne w pijarskiej bibliotece kolegium wieluńskiego w świetle katalogu bibliotecznego z 1809 r. Przyczynek. In: *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*. 2023, vol. 56, no 1, pp. 116-124.

⁷³ GRZANKA, Bartłomiej. Inwentarz klasztoru Ojców Karmelitów w Kłodawie z 1709 r. Biblioteka klasztorna. In: *Rocznik Kolski*. 2012, no. 5, pp. 9-23.

⁷⁴ STOLARCZYK, Tomasz. Biblioteka klasztoru karmelitów trzewickowych w Kłodawie i jej księgozbiór w świetle inwentarza z 1681 r. In: T. GRABARCZYK and A. KOWALSKA-PIETRZAK, eds. *Tractu temporis. Ludzie – regiony – fakty. Księga dedykowana dr hab. Prof. UE Tadeuszowi Nowakowi*. Łódź-Wieluń: Uniwersytet Łódzki, Wieluńskie Towarzystwo Naukowe 2018, pp. 315-324.

Conclusions

Since the 1970s, interest in religious orders in Poland has been systematically growing. Scientists have also taken up libraries. Much has already been done: individual and conventual libraries have been described, as well as libraries within a single province, custody, *contrata*, etc. However, further research is needed - primarily on individual monastic libraries, not only the largest ones, but also those from smaller convents.

I think it is also important to show the role played by the intellectual culture of Polish monks in specific regions of the country.

There is also a need to study thematic monastic collections such as sermon collections, theological, philosophical, mystical or hagiographic works.

In medieval and old Polish society, monasteries were part of the state, moral, intellectual and, above all, religious order.

LIST OF BIBLIOGRAPHIC REFERENCES

- BORKOWSKA, Małgorzata. *Klasztory dominikańskie w Górze Kalwarii*. Góra Kalwaria: Towarzystwo Miłośników Góry Kalwarii i Czerska, 1997.
- CZAPNIK, Marianna. Księgozbiory klasztorów w Łowiczu i ich pokasacyjne losy. In: M. DERWICH, ed. *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, vol. 3: *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954 – 1956*. Wrocław: Polskie Towarzystwo Historyczne, 2014, pp. 205-220.
- CZAPNIK, Marianna. O. Rafał Borowicz – bibliotekarz i kronikarz zakonu bernardynów. In: Ł. CYBULSKI and J. PIETRZAK-THEBAULT, eds. *Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury. Piśmiennictwo, książka, edukacja*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW, 2017, pp. 239-255.
- CZAPNIK, Marianna. Stare druki pochodzące z klasztorów skasowanych w Wielkopolsce w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. In: *Biblioteka*. 2020, no 24 (33), pp. 9-45.
- CZAPNIK, Marianna. Stare druki proveniencji dominikańskiej w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie. In: I. PIETRZKIEWICZ and M. MIŁAWICKI, eds. *Arma nostrae militiae. Kultura książki i pisma Zakonu Kaznodziejskiego na ziemiach polskich*. Poznań: Wydawnictwo W drodze, 2019, pp. 365-396.
- DOLA, Kazimierz. *Dominikanie w Nysie 1749 – 1810. Przyczynek do historii zakonu i miasta*. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2009.
- GAŁUSZKA, Tomasz. W przededniu powstania „Studium Generale”. Nowe badania nad czternastowiecznym zachowanym księgozbiorem dominikanów krakowskich. In: *Przegląd Tomistyczny*. 2010, vol. 16, pp. 25-42. ISSN 0860-0015.
- GRZANKA, Bartłomiej. Inwentarz klasztoru Ojców Karmelitów w Kłodawie z 1709 r. Biblioteka klasztorna. In: *Rocznik Kolski*. 2012, no. 5, pp. 9-23.
- KAMIŃSKA-AXER, Małgorzata and Małgorzata Czeley-Wybieralska. Starodruki medyczne XVI, XVII i XVIII w. w Bibliotece Klasztoru OO. Dominikanów w Krakowie. In: *Archiwum Historii Medycyny*. 1977, vol. 40, pp. 155-186.
- KOSIŃSKI, Józef Adam. *Biblioteka dominikanów w Sieradzu*. Łódź – Wrocław, 1960 [master's thesis].
- KOSIŃSKI, Józef Adam. Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu na przełomie XVI i XVII w. In: J. KŁOCZOWSKI, ed. *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222 – 1972*. Vol. 2. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów, 1975, pp. 391-405.
- KOSIŃSKI, Józef Adam. Bibliofilstwo o. Feliksa Gozdawy i dalsze dzieje biblioteki dominikańskiej w Sieradzu. In: J. LEW-STAROWICZ, ed. *Te Deum laudamus. 75 lat Sióstr Urszulanek w Sieradzu. Materiały z sesji naukowej Sieradz, 27 września 1997 r.* Sieradz: Towarzystwo Przyjaciół Sieradza, 1998, p. 22-23.

- KOSIŃSKI, Józef Adam. Doskonały książkołap: wizyta Tadeusza Czackiego w bibliotece dominikanów krakowskich. In: *Roczniki Biblioteczne*. 1960, nr 4, no. 1/2, p. 223-229.
- KWIATKOWSKA, Wiesława. Biblioteka klasztoru dominikanów toruńskich w średniowieczu. Uwagi o zawartości tematycznej. In: R. CZAJA and J. TANDECKI, eds. *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu* Vol. 1. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, p. 154-172.
- KWIATKOWSKA, Wiesława. Średniowieczne biblioteki klasztorne w Toruniu. In: *Folia Toruniensia*. 2009/2010, vol. 9/10, p. 85-93. ISSN 1641-3792.
- KWIATKOWSKA, Wiesława. Średniowieczne księgozbiory franciszkanów i dominikanów toruńskich i ich znaczenie dla kultury mieszczaństwa. In: *Zapiski Historyczne*. 2002, vol. 67, p. 7-23.
- KUBICKI, Rafał. Środowisko dominikanów kontraty pruskiej od XIII do połowy XVI wieku. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007. ISBN 978-83-7326-442-7.
- Ożóg, Krzysztof. *Kultura umysłowa w Krakowie w XV wieku. Środowisko duchowieństwa świeckiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1987. ISBN 83-040-2799-2.
- ŁUCZAK, Zbigniew. *Dzieje bibliotek w Sieradzu od powstania miasta do końca XX wieku*. Sieradz: Miejska Biblioteka Publiczna w Sieradzu, 2007.
- ŁUNIEWSKI, Jarosław. Supresja klasztorów paulińskich w prowincjach niemieckiej, austriackiej, węgierskiej i polskiej a jej wpływ na losy bibliotek. In: *Studia Bibliologiczne*. 2015, no 20, p. 247-254.
- ŁUNIEWSKI, Jarosław. Zabytkowy księgozbiór Biblioteki Jasnogórskiej, analiza bibliologiczna i konserwatorska. In: *Studia Claromontana*. 2020/2021, vol. 36, p. 247-426.
- MARKIEWICZ, Anna. Kościół i klasztor oo. dominikanów w Brodach w świetle osiemnastowiecznych inwentarzy. In: A. MARKIEWICZ and M. MIŁAWICKI, eds. *Dominikanie na ziemiach polskich w epoce nowożytnej*. Kraków: Wydawnictwo Esprit, 2009, p. 227-255.
- MIŁAWICKI, Marek. Inwentarze i spisy bibliotek klasztorów dominikańskich skasowanych w guberniach zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego w XIX w. Stan źródeł i miejsca ich przechowywania. In: *Hereditas Monasteriorum*. 2012, vol. 1, p. 141-172.
- MYDEŁ, Monika and Żaneta KUBIC, eds. Tradycja tomistyczna w zbiorach Biblioteki Studium OO. Dominikanów w Krakowie. Katalog druków: XV – XVIII w. In: *Przegląd Tomistyczny*. 2007, vol. 13/2. ISSN 0860-0015
- NIEDZIELA Maurycy Lucjan. Charakterystyka biblioteki klasztoru Dominikanów w Borku Starym w XVII i XVIII wieku. In: *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*. 1996, R. 51, no 1-3, pp. 196-203.
- NIEDZIELA Maurycy Lucjan. Spis książek biblioteki dominikanów w Borku Starym z drugiej połowie XVIII wieku. In: K. SZCZEPAŃSKI, ed. *Kartki z dziejów Tyczyna: 640 lat Tyczyna (1368 – 2008)*. Tyczyn: Podkarpacki Instytut Książki i Marketingu, 2008, pp. 123-147.

- NOWACKI, Henryk. Starodruki w Sieradzkim Muzeum Okręgowym. In: *Na Sieradzkich Szlakach*. 2001, vol. 16, no. 3-4, p. 27.
- PIETRZKIEWICZ Iwona. Stan krakowskich bibliotek klasztornych w latach 1795 – 1815. In: J. JAOWIECKI, ed. *Kraków-Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*. Vol. 6, part. 1, Kraków: Wydawnictwo naukowe Akademii Pedagogicznej, 2003, pp. 212-220.
- POBÓG-LENARTOWICZ, Anna. Recepcja kazań Peregryna z Opoła w klasztorach śląskich w świetle zachowanych zbiorów bibliotecznych. In: E. MATEJA, A. POBÓG-LENARTOWICZ and M. ROWIŃSKA-SZCZEPANIAK, eds. *Święty Jacek i dziedzictwo dominikańskie*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2008, pp. 115-123. ISN 978-83-7395-294-2
- PONIATOWSKI, Stanisław. *Biblioteka kapituły łowickiej do końca XVIII wieku* (doctoral dissertation). Warszawa, 1995.
- PRZYGODA-STELMACH, Marta. Konwent i życie religijne dominikanów łowickich od XV wieku do początku XIX wieku. In: *Roczniki Łowickie*. 2011, vol. 8, pp. 47-75.
- RADWAN, Marian. Deportacja księgozbioru lubelskich dominikanów (1886 – 1888). In: A. KRAWCZYK and E. JÓZEFOWICZ-WISIŃSKA, eds. *Lublin a książka*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004, pp. 287-292.
- RADWAN, Marian. Stąd do Petersburga. Zrabowany księgozbiór lubelskich dominikanów. In: *Gazeta w Lublinie*. 1996, no. 9, p. 5.
- RULKA, Kazimierz. Inkunabuły w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku. In: *Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych*. 1996, no ½, pp. 58-65.
- RULKA, Kazimierz. Księgozbiór księży Chodyńskich w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. In: *Studia Włocławskie*. 2000, vol. 3, pp. 418-438.
- RULKA, Kazimierz. Księgozbiory historyczne w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku. In: *Kronika Diecezji Włocławskiej*. 1992, vol 75, pp. 269-291.
- SKRZYNIARZ, Ryszard. Zbiory kazań w polskich księgozbiorach okresu średniowiecza. In: *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. 1998, vol. 70, pp. 247-260.
- SPIEŻ Jan Andrzej. Dominikanie w Poznaniu. In: *Nasi Dominikanie. Kronika Miasta Poznania* 2004, vol. 3, pp. 7-19.
- STOLARCZYK, Tomasz. *Analecta dominicana. Szkice z dziejów Zakonu Braci Kaznodziejów w Polsce środkowej (XIII – XVIII w.)*, Wieluń: Wieluńskie Towarzystwo Naukowe, 2016. ISBN 978-83-940074-3-0
- STOLARCZYK, Tomasz. Armarium. Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu w XVII w. i ich księgozbiory. Komunika. In: Ł. CYBULSKI and J. PIETRZAK-THEBAULT, eds. *Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury. Piśmiennictwo, książka, edukacja*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW, 2017, pp. 297-312.
- STOLARCZYK, Tomasz. Biblioteka klasztoru karmelitów trzewickowych w Kłodawie

- i jej księgozbiór w świetle inwentarza z 1681 r. In: T. GRABARCZYK and A. KOWALSKA-PIETRZAK, eds. *Tractus temporis. Ludzie – regiony – fakty. Księga dedykowana dr hab. Prof. UE Tadeuszowi Nowakowi*. Łódź-Wieluń: Uniwersytet Łódzki, Wieluńskie Towarzystwo Naukowe 2018, pp. 315-324.
- STOLARCZYK, Tomasz. Biblioteka łączyckiego konwentu dominikańskiego i jej księgozbiór w początkach XVII wieku. In: J. KONIECZNA, S. KUREK-KOKOCIŃSKA and H. TADEUSIEWICZ, eds. *Przestrzeń informacyjna książki*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2009, pp. 231-241.
- STOLARCZYK, Tomasz. Biblioteka pijarskiej szkoły wydziałowej w Łowiczu w świetle inwentarza z 1817 r. In: D. SPYCHAŁA and B. IWAŃSKA-CIESLIK and K. DOMAŃSKA, eds. *Studia z dziejów książki, bibliotek i prasy. Przegląd badań za lata 2016 – 2018*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego 2019, pp. 70-87.
- STOLARCZYK Tomasz. The Book Collection of the Pauline Monastery of Wielgomłyny (Poland) from the First Half of the 18th Century in the Light of the Eighteenth-century Library Inventories. In: *Kniha 2022: zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2022, pp. 294-305
- STOLARCZYK, Tomasz. Biblioteka łowickiego konwentu dominikańskiego w początkach XVII wieku i jej księgozbiór. In: *Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych*. 2010, no. 1-2 (30-31), pp. 169-183.
- STOLARCZYK Tomasz and Dariusz GWIS, eds. *Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciensiis Ordinis Praedicatorum 1387 – 1616 - Kopiarz przywilejów i innych dokumentów konwentu łączyckiego Zakonu Kaznodziejów 1387 – 1616*. Łęczycza: Towarzystwo Naukowe Płockie. Oddział w Łęczycy, 2009.
- STOLARCZYK, Tomasz. Dzieła teologiczne i komentarze do Pisma Świętego w zbiorach łowickiej biblioteki Braci Mniejszych Obserwantów (bernardynów) w świetle siedemnastowiecznych inwentarzy Jana Wężyka i Macieja Makowskiego. In: *Roczniki Łowickie*. 2015, vol. 13, pp. 91-96.
- STOLARCZYK, TOMASZ. Dzieła teologiczne w pijarskiej bibliotece kolegium wieluńskiego w świetle katalogu bibliotecznego z 1809 r. Przyczynek. In: *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*. 2023, vol. 56, no 1, pp. 116-124.
- STOLARCZYK, Tomasz. Dziewiętnastowieczny inwentarz książek medycznych z biblioteki paulinów wieluńskich – edycja źródłowa. In: *Rocznik Wieluński*. 2020, vol. 20, p. 81-98.
- STOLARCZYK, Tomasz. Inwentarz inkunabulów i starych druków poddominikańskich z Sieradza w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. In: *Forum Bibliotek Medycznych*. 2015, r. 8, pp. 141-194.
- STOLARCZYK, Tomasz, ed. *Inwentarze biblieczne z konwentu paulinów w Wieluniu (XVIII w.)*. Wieluń: Wieluńskie Towarzystwo Naukowe, 2021.

- STOLARCZYK, Tomasz. Kazania i zbiory kazań oraz dzieła teologiczne w bibliotece paulinów wielgomłyńskich w świetle Raptularza inwentarza bibliotecznego z 1767 r. In: *Zeszyty Radomskie*. 2023, vol. 21, pp. 5-16.
- STOLARCZYK, Tomasz. Kazania i zbiory kazań w wieluńskiej bibliotece paulińskiej w świetle inwentarza z 1815 roku. In: L. TY-SZLER, ED. *Opus imperfectum. Studia dedykowane Zbyszkowi Szczerbikowi*. Praszka: Muzeum w Praszce, 2022, pp. 103-116.
- STOLARCZYK, Tomasz. Książka i biblioteka w życiu średniowiecznych i staropolskich konwentów dominikańskich na przykładzie klasztorów środkowopolskich. In: *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. 2013, vol. 100, pp. 341-354.
- STOLARCZYK, Tomasz. Książki służące do nauki języków: polskiego, francuskiego, niemieckiego i łacińskiego w pijarskiej szkole wydziałowej w Łowiczu w świetle inwentarzy bibliecznych z 1817 r. In: *Roczniki Łowickie*. 2017, vol. 15, pp. 135-151.
- STOLARCZYK, Tomasz. Księgi teologiczne i zbiory kazań w staropolskiej bibliotece dominikanów w Łowiczu. In: *Roczniki Łowickie*. 2012, vol. 9, pp. 161-169.
- STOLARCZYK, Tomasz. Księgozbiór biblioteki bernardynów w Łęczycy w świetle inwentarza z 1819 r. In: *Roczniki Humanistyczne*. 2020, vol. 68, no 2, pp. 41-48.
- STOLARCZYK, Tomasz. Księgozbiór klasztoru Braci Kaznodziejów w Piotrkowie Trybunalskim w XVI – XVIII wieku. In: *Piotrkowskie Zeszyty Historyczne*. 2016, vol. 17, part. 2, pp. 71-91.
- STOLARCZYK Tomasz. Księgozbiór Klasztoru Paulinów Wielgomłyńskich w świetle inwentarzy z lat 1716 – 1755. In: *Ziemia Częstochowska*. 2022, vol. 48, pp. 45-59.
- STOLARCZYK Tomasz. Księgozbiór paulinów wielgomłyńskich w świetle inwentarza bibliotecznego z 1810 r. In: *Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych*. 2021, r. 27, nr. 2 (53), p. 9-27.
- STOLARCZYK Tomasz. Księgozbiór paulinów wieluńskich w świetle inwentarzy bibliecznych z lat 1711 – 1815. In: Z. WŁODARCZYK, eds. *Monastica Vielunensia*, vol. 1. Wieluń: Wieluńskie Towarzystwo Naukowe, pp. 67-80.
- STOLARCZYK, Tomasz. Księgozbiory wybranych bibliotek klasztornych Braci Kaznodziejów w Polsce w XVII w. na podstawie zachowanych inwentarzy. In: *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum*. 2010, vol. 16, pp. 45-56.
- STOLARCZYK, Tomasz. Prace historyczne w bibliotece wieluńskiego kolegium pijarskiego w świetle inwentarzy z 1809 i 1821 r. In: *Rocznik Wieluński*. 2017, vol. 17, pp. 277-289.
- STOLARCZYK, Tomasz. Siedemnastowieczne inwentarze biblieczne klasztorów dominikańskich w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu. In: *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. 2016, vol. 106, pp. 219-279.
- STOLARCZYK, Tomasz. Starodruki z epoki Wazów w zbiorach biblioteki pijarskiej w Wieluniu. In: M. GOGOLA and J. KSIĄŻEK, eds. *Wieluń w czasach Wazów. Materiały z konferencji naukowej Wieluń 22 października 2022 r.* Wieluń: Muzeum Ziemi Wieluńskiej 2024, pp. 101-114.

- STOLARCZYK, Tomasz. Szkoły dominikańskie w Łęczycy w XIII–XVI wieku. In: E. ANDRYSIAK, ed. *Ludzie i książki. Studia i szkice bibliologiczno-biograficzne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesor Hannie Tadeusiewicz*, Łódź: Wydawnictwo Ibidem, 2011, pp. 413-424.
- STOLARCZYK, Tomasz. Zbiory kazań i dzieła teologiczne w wieluńskiej bibliotece paulinów w świetle najstarszego zachowanego inwentarza bibliotecznego z 1711 r. In: *Rocznik Wieluński*. 2019, vol 19, pp. 69-76.
- SUKIENNIK, Edgar. Księgozbiór klasztoru paulinów w Oporowie według katalogów bibliotecznych z XVIII wieku. In: *Saeculum Christianum*. 2019, no. 26, vol. 1, pp. 115-145.
- SZOSTEK, Irena. Biblioteka dominikanów lwowskich w świetle katalogu z roku 1776. In: J. KŁOCZOWSKI, ed. *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222 – 1972*. Vol. 2. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów, 1975, pp. 409-465.
- SZPAK, Jacek. Biblioteki paulinów polskich w XVIII wieku: zarys problematyki. In: B. MAZURKOWA, M. MARCINKOWSKA and S. DĄBROWSKI, eds. *Codziennosc i niecodziennosc oswieczonych*. Vol. 1: *Przymiernosci, pasje, upodobania*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2013, pp. 65-76.
- ŚWIĘTOCHOWSKI, Robert. Biblioteka OO. Dominikanów w Krakowie. In: *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. 1976, vol. 33, pp. 299-311.
- WEGNER Jan. Biblioteka Nieborowska. In: *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie*. 1960, vol. 5, pp. 211-266.
- WIERZCHOWSKI, Grzegorz. *Dzieje klasztoru dominikanów w Sieradzu. Od lat 30. XIII wieku do 1864 roku*. Sieradz: Dehon, 2012. ISBN 978-83-926631-5-7
- WISIŃSKA, Maria. Kultura i oświata do końca XVIII wieku. In: J. Śmailowski, ed. *Szkice z dziejów Sieradzkiego*. Łódź: Wydawnictwo PWN 1977, pp. 163-198.
- WŁODEK, Zofia. Inventaire de manuscrits medievauX latins, philosophique et theologiques de la Bibliotheque des Peres Dominicaines de Cracovie. In: *Mediaevalia Philosophica Polonorum*. 1970, vol. 14, pp. 468-470.
- WYCZAWSKI, Hieronim Eugeniusz. Kościelne zbiory biblioteczne (wiek XVI – XVIII). In: M. RECHOWICZ, ed. *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*. vol 2: *Od odrodzenia do oswiecenia*, part 2. Lublin: Towarzystwo naukowe katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1975, pp. 517-551.
- ZAWADZKA, Krystyna. Biblioteka klasztoru dominikanów we Wrocławiu (1226 – 1810). In: J. KŁOCZOWSKI, ed. *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222 – 1972*. Vol. 2. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów, 1975, p. 289-390.
- ZAWADZKA, Krystyna. *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku 1239 – 1810*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1999. ISBN 83-229-1892-5.

ZAWADZKA, Krystyna. Ze źródeł i stanu badań dotyczących dawnych klasztor-nych bibliotek dominikanów w polskich prowincjach. In: *Nasza Przeszłość*. 1973, vol. 39, pp. 213-228.

ZAWADZKA, Krystyna. Ze studiów nad bibliotekami klasztor-nymi dominikanów na Śląsku (1226 – 1810). In: *Roczniki Biblioteczne*. 1974, r. 18, z. 1/2, pp. 301-328.

ZDANEK, Maciej, *Szkoły i studia dominikanów krakowskich w średniowieczu*. Warszawa: IH PAN, Wydawnictwo Neriton 2005. ISBN 83-89729-23-7

ZIMNOCH, Katarzyna. Biblioteka dominikańska w Choroszczy w XVII wieku. In: T. KASABUŁA and A. SZOT, eds. *Parafia rzymskokatolicka w Choroszczy – 550 lat. Księga jubileuszowa*. Białystok: Wydawnictwo Buk, 2009, pp. 135-147.

Tomasz Stolarczyk, PhD.
Library of Łódź University
lenczycanin@poczta.onet.pl

**NERECENZOVANÁ ČASŤ /
NON PEER-REVIEWED
SECTION**

**SPRÁVY O ČINNOSTI KNIŽNÍC /
REPORTS FROM THE LIBRARIES**

PUBLIKAČNÉ AKTIVITY KABINETU RETROSPEKTÍVNEJ BIBLIOGRAFIE UNIVERZITNEJ KNIŽNICE V BRATISLAVE NA STRÁNKACH ZBORNÍKA KNIHA

Lívia KURUCOVÁ – Bronislava NAVAROVÁ

V roku 2024 bolo 50. výročie¹ vzniku zborníka *Kniha*, ktorý sa venuje problémom a dejinám knižnej kultúry na Slovensku. Počas tohto obdobia vydala Matica slovenská a neskôr Slovenská národná knižnica 40 zväzkov. V niektorých rokoch vyšiel kumulovane ako dvojročník. Podľa jeho spoluzakladateľa Jozefa Telgárskeho úlohou zborníka malo byť „venovať sa tým vedným odborom, ktoré súvisia so vznikom, tvorbou a sprístupňovaním knihy...“² Mal poskytnúť „publikačnú možnosť pracovníkom v ustanovizniach zúčastnených na tvorbe i sprístupňovaní knihy, ktorí sa chcú nad svojou prácou zamýšľať a svoje skúsenosti zovšeobecňovať“ a pomôcť „odkrývať a hodnotiť všetky javy minulosti a oboznamovať odbornú verejnosť s jej progresívnymi prvkami...“³. V 90. rokoch 20. storočia sa v ňom začali uverejňovať príspevky z celoslovenských seminárov a konferencií, ktoré sa konali v jednotlivých regiónoch Slovenska⁴ s cieľom podať čo najkomplexnejší prehľad o knižnej kultúre týchto regiónov v minulosti i v súčasnosti.⁵

¹ Záznamy všetkých príspevkov pracovníkov KRB UKB publikovaných v *Knihe* sú uvedené v príloženom Súpise. Citujeme ich formou Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. Prvý ročník vyšiel v roku 1976 s vročením 1974.

² TELGÁRSKY, Jozef. Úvod. In: *Kniha '74*. Martin: Matica slovenská, 1976, s. 5.

³ TELGÁRSKY, odk. 2, s. 5.

⁴ Napr. Bratislava, Gemer a Malohont, Banská Bystrica, Levoča, Považie, Banská Štiavnica, Šariš, Bardejov, Ponitrie, Trnava a okolie, Levice a okolie, Liptov, Košice a okolie, Novohrad a Spiš.

⁵ KLIMEKOVÁ, Agáta. Úvod. In: *Kniha 2017*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2017, s. 5.

Základnú štruktúru tohto zborníka od prvého ročníka tvorili rubriky *Správy*, *Štúdie* a *Materiály*, neskôr pribudla aj *Kronika* a *Recenzie*. Jednotlivé príspevky rámcovo pokrývajú 13. až 20. storočie a ich autori v nich prezentujú najnovšie výsledky svojich výskumov, upozorňujú na nové trendy a perspektívy, načrtávajú súčasný stav a problémy vo výskume nielen v oblasti knižnej kultúry, knihovníctva a bibliografie, ale aj literatúry, jazykovedy, histórie, cirkevných dejín atď. Tematické zameranie jednotlivých štúdií je rozmanité. Zaoberajú sa všeobecnými metodologickými otázkami výskumu, pramenovým materiálom, podávajú obraz o dejinách a pôsobení rôznych tlačiarň a tlačiarov, o ich produkcii, venujú sa vydavateľským aktivitám, nakladateľskej, kníhkupeckej a distribučnej činnosti. Pozornosť zameriavajú aj na knižný obchod, osudy jednotlivých vzácných tlačí a rukopisných pamiatok, skúmajú historické, šľachtické i súkromné knižnice a ich fondy. Predmetom ich výskumu sú aj knihy ako objekty zberateľskej činnosti, ich recepcia a knižná výzdoba. Niektoré príspevky sprostredkovávajú životné osudy rôznych významných dejateľov. V periodiku publikujú nielen bádatelia zo Slovenska, ale aj zo zahraničia, napr. z Čiech, Maďarska, Poľska, Rumunska atď.⁶

Pracovníci Kabinetu retrospektívnej bibliografie (KRB) Univerzitnej knižnice v Bratislave (UKB) začali do zborníka pravidelnejšie prispievať v 90. rokoch minulého storočia, teda v období, kedy sa z *Knihy* stal primárne konferenčný zborník. Za obdobie rokov 1990 – 2024 vyšlo v zborníku 72 štúdií, správ a recenzií od 12 pracovníkov KRB. Pre lepší prehľad ich možno rozdeliť do týchto okruhov: texty, ktorých predmetom je retrospektívna bibliografia s dôrazom na spracovanie **nepravých periodík**; príspevky k **dejinám knižnej kultúry** vo všetkých jej aspektoch (napr. kníhtlačiarstvo, kníhtlačiari, vydavatelia, knižný obchod, čitateľstvo, knižnice, jednotlivé tlače a ich autori); *správy*, *personálie*, *recenzie* a pod.

Samostatnú skupinu výstupov tvoria príspevky, kde hlavným zdrojom informácií boli nepravé periodiká, ku ktorým patria napr. kalendáre, výročné školské správy, schematizmy, výročné správy bánk, almanachy, ročenky a zborníky atď. Ich bibliografické spracovanie, výskum a prezentácia výsledkov vyplýva KRB zo Smernice a Programu SNRB.

Kalendármi sa zaoberala predovšetkým Želmíra Gešková, neskôr Lívia Kurucová a Bronislava Navarová (Svobodová). Ž. Gešková na základe bibliografickej registrácie územne slovacikálnych kalendárov od roku 1701 podala stručnú charakteristiku starších bratislavských kalendárov, ich tlačiarov a vydavateľov, obsahu, úpravy, osobitostí atď.⁷

Po obsahovej, literárnej, jazykovej, výtvarnej a polygrafickej stránke zanalyzovala aj banskobystrické kalendáre z Tumlerovej a Štefániho tlačiarne z konca 18. a začiatku 19. storočia.⁸ Publikovala aj o kalendároch, ktoré vydával Ján Párička v Ružomberku, ktoré sú z hľadiska slovenskej literatúry cennými zbierkami krátkych literárnych žánrov⁹ a o slovenských kalendároch z Werthmüllerovej tlačiarne v Levoči. Skonštatovala, že kalendáre vytlačené v levočskej tlačiarňi boli významným prostriedkom šírenia lu-

⁶ Viac k zborníku *Kniha* pozri napr. DOMOVÁ, Miroslava. Knižná kultúra na stránkach zborníka *Kniha*. In: *Knižnica*. 2004, roč. 5, č. 5, s. 248-252; KLIMEKOVÁ, Agáta. Úvod. In: *Kniha 2014*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2014, s. 3-4; SAKTOROVÁ, Helena. Štyridsať rokov zborníka *Kniha*. In: *Kniha 2014*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2014, s. 31-34.

⁷ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 2.

⁸ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 4.

⁹ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 7.

dovýchovnej a hospodárskej osvety.¹⁰ Pozornosť venovala aj kalendárom banskoštiavnickej proveniencie vytlačeným v tlačiarni Jána Františka Šulcera a Cecílie Mihálikovej koncom 18. a začiatkom 19. storočia. Skúmala ich z obsahového, literárneho, jazykového, grafického a typografického hľadiska, pozornosť však upriamovala aj na ilustrácie a vodoznaky.¹¹ Na Geškovej príspevky nadviazali L. Kurucová a B. Navarová, ktoré predstavili potenciál kalendárov pre výskum na príklade článkov o kníhtlačiarstve¹² a knižniciach.¹³ Ilustrujú v nich široký obsahový diapazón článkov uverejnených v tomto type dokumentu.

Veľkú skupinu nepravých periodík tvoria almanachy, ročenky a zborníky. Autorky tieto pramene vo svojich štúdiách definujú, analyzujú, hodnotia ich prínos a informačný potenciál všeobecne,¹⁴ v rámci konkrétnych regiónov (napr. Košice, Nitra, Levoča, Spiš),¹⁵ alebo tematicky.

Katarína Pekařová sa venovala predovšetkým prírodovedným a lekárske a lekárníckym spolkom. Poukázala napr. na pramennú hodnotu ročenky Lekársko-lekárníckeho a prírodovedného spolku Nitrianskej župy (*A Nyitrávár-megyei Orvos-Gyógyszerész Egylet Évkönyve*) nielen z pohľadu knižnej kultúry, ale aj výskumu dejín medicíny, prírodných vied, spoločnosti a samotného regiónu.¹⁶ V ďalšej štúdii sa zamerala na osobnosti Trnavy a okolia a na ich aktivity v Bratislavskom prírodovednom spolku. Informácie čerpala primárne z ročeniek spolku (*Verhandlungen des Vereins für Naturkunde zu Pressburg*).¹⁷

Publikovala aj o prínose regionálnych vedeckých spolkov pôsobiacich na území Slovenska v druhej polovici 19. storočia k dejinám kúpeľníctva a balneografie.¹⁸ Témou kúpeľníctva sa zaoberala aj Zlatica Pytlová. V prehľadovom príspevku stručne načrtla vývoj kúpeľov Trenčianske Teplice od najstarších čias.¹⁹ L. Kurucová s B. Navarovou na príklade inzerátov uverejnených v ročenke Uhorského karpatského spolku, ktoré propagovali kúpeľné centrá, upozornili na informačný potenciál dobovej inzercie.²⁰

V ďalších štúdiách, napr. L. Kurucová podrobnejšie analyzovala astronomickú ročenku (*Beobachtungen angestellt am Astrophysikalischen Observatorium in O. Gyalla in Ungarn*), ktorú vydával a zostavoval astronóm, prírodovedec a zakladateľ hvezdárne v Hurbanove Mikuláš Konkoly Thege.²¹ Ročenka obsahuje informácie z oblasti astro-metrie a astrofyziky, výsledky meteorologických meraní, opisy používaných zariadení a prístrojov atď. Štatistickým ročenkám (*Nachweisungen über das Pressburger Comit, Nachweisungen über das Neutraer Comit, Nachweisungen über das Trentscher Comit*)²²

¹⁰ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 8.

¹¹ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 14.

¹² Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 52.

¹³ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 54.

¹⁴ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 41, 65, 68.

¹⁵ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 6, 11, 29, 40.

¹⁶ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 29.

¹⁷ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 32.

¹⁸ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 43.

¹⁹ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 44.

²⁰ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 42.

²¹ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 66.

²² Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 65; 68.

a ročenkám Evanjelickej a. v. cirkvi (*Novi Scholastico-Ecclesiastici Annales*)²³ sa venovala Miriam Ambrúžová Poriezová. Štatistické ročenky poskytovali informácie o stave poľnohospodárstva, jednotlivých odvetviach priemyslu a remesiel, bilanciách depozitných ústavov a demografických údajoch, o vzdelávacom systéme a o sociálnych združeniach v kraji. Obsahovou náplňou cirkevných ročeniek boli najmä správy z cirkevného a školského života evanjelikov v Uhorsku. Obsahovali biografické údaje a medailóny cirkevných predstaviteľov a učiteľov. Cenným zdrojom sú recenzie dobovej domácej a najmä zahraničnej literatúry a ponuky domácich kníhkupcov.

Predmetom štúdií publikovaných v *Knihe* boli aj výročné správy rôznych inštitúcií a organizácií. B. Navarová všeobecne definovala výročné správy škôl ako typ prameňa, účel ich vzniku, analyzovala ich obsah a informačný potenciál v nich publikovaných článkov.²⁴ Rozboru a analýze výročných správ konkrétnych škôl vo vybraných mestách Slovenska sa venovali Ľubica Krišková (Revúca,²⁵ Banská Štiavnica²⁶), Ž. Gešková a K. Pekařová (Bardejov²⁷). K. Pekařová ilustrovala variabilitu tém a informačný potenciál článkov vo výročných školských správach v štúdiu o numizmatickej zbierke baróna Dionýza Medňanského, ktorú v roku 1890 daroval trenčianskemu gymnáziu.²⁸

Nedávno začal KRB bibliograficky spracovávať výročné správy finančných inštitúcií a cirkevné schematizmy a direktoriá. Čiastkové výsledky ich spracovania a výskumu boli prezentované v zborníku *Kniha* štúdiami L. Kurucovej a Ľ. Križkovej. L. Kurucová predstavila finančné správy troch prievidzských bánk (*Prvá prievidzská banka*, *Prievidzská ľudová banka* a *Prievidzská gazdovská banka*) po formálnej aj obsahovej stránke a zároveň priniesla informácie o ich vzniku, histórii, zakladateľoch, či kapitále.²⁹ Ľ. Križková analyzovala tri schematizmy banskobystrickej diecézy z rokov 1816, 1845 a 1876 a prostredníctvom nich priblížila aj vnútorný život bystrického dištriktu.³⁰

Ďalší väčší okruh publikačných aktivít pracovníčok KRB v *Knihe* tvoria štúdie a príspevky k dejinám knižnej kultúry v jej rôznych aspektoch (napr. kníhtlačiarstvo, knižný obchod, knižnice, čitateľstvo, jednotlivé tlače a ich autori). Pojmom „dejiny knižnej kultúry“ a „dejiny knihy“ a ich vnímaniu v angloamerickom prostredí sa venuje príspevok Petronely Križanovej (Bulkovej) M. Ambrúžovej Poriezovej.³¹

O dejinách, činnosti a produkcii viacerých domácich a zahraničných kníhtlačiar-ských domov alebo konkrétnych kníhtlačiarov publikovali napr. M. Ambrúžová Poriezová (Akademická tlačiareň v Trnave)³² a L. Kurucová (Minerva, Viktor Horňanský, Alojz Bučanský, Koloman Rózsa, Budínska univerzitná kníhtlačiareň).³³ L. Kurucová sa venovala aj komplikovanej povahe kníhtlačiara Karola Salvu, ktorá ovplyvňovala aj jeho pracovné vzťahy.³⁴

²³ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 59, 68.

²⁴ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 67.

²⁵ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 3.

²⁶ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 16.

²⁷ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 24.

²⁸ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 23.

²⁹ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 69.

³⁰ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 5.

³¹ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 45.

³² Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 33.

³³ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 56; 60; 63.

³⁴ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 71.

Predmetom viacerých štúdií boli rôzni vzdelanci, pedagógovia a autori diel. Štúdie obsahovali biografické údaje, tvorbu, rozbor viacerých diel alebo konkrétneho diela. L. Krišková sa zaoberala spišským pedagógom Gustávom Kardošom (1836 – 1908).³⁵ Kamila Fircáková vo svojich príspevkoch predstavila evanjelického kňaza Juraja Petermanna (1710 – 1792)³⁶ a jeho aktivity v oblasti knižnej kultúry, bernolákovca Jura Hollého (1760 – 1818)³⁷ pôsobiaceho v nitrianskom regióne, či trnavského meštana a slovenského národovca Martina Branislava Tamaškoviča (1803 – 1872).³⁸

Predmetom štúdií B. Navarovej bol člen Učenej spoločnosti malohontskej Michal Steigel (1769 – 1829)³⁹ a evanjelický učiteľ, zberateľ slovenských ľudových povestí a piesní Karol Venich (1824 – 1906)⁴⁰ a rozbor ich konkrétnych diel. Angela Škovierová prostredníctvom osobnosti a diela Martina Monkovicena (1593 – 1624?),⁴¹ Mikuláša Bakalára Štetinu a Jána z Turca⁴² načrtla vzájomné kontakty českých a slovenských humanistických vzdelancov a okolnosti šírenia kultúry a vzdelanosti prostredníctvom tlačených kníh mimo územia Slovenska.

M. Ambrúžová Poriezová sa zaoberala osobnosťou evanjelického kňaza Petra Pavla Šramka (1775 – 1839)⁴³ a jeho príspevkom uverejneným v ročenke *Solennia*, ktorého ťažiskom je prehľad Biblií 16. – 19. storočia, ktoré identifikoval v Klenovci, kde pôsobil. Samostatným okruhom dejín knižnej kultúry, ktorý sa postupne stáva predmetom systematickejšieho výskumu, sú dejiny knižného obchodu. Teoreticko-metodologický charakter s konštatovaním stavu výskumu a pokusom o klasifikáciu relevantných prameňov k téme majú príspevky P. Križanovej⁴⁴ a M. Ambrúžovej Poriezovej.⁴⁵ Tieto autorky na príklade bratislavských matrík poukázali na ich potenciál pri skúmaní pracovných, či rodinných vzťahov a prepojení v rámci komunity kníhkupcov, knihárov, či typografov.⁴⁶

Prehľadový charakter má príspevok P. Križanovej a L. Kurucovej mapujúci slovenské periodiká, ktoré vychádzali alebo boli tlačené na území Liptovskej župy do roku 1918.⁴⁷ Autorky periodiká klasifikujú podľa obsahu, zamerania a recepcie.

Niekoľko štúdií publikovaných pracovníkmi KRB v *Knihe* sa zaoberá rôznymi typmi knižníc (osobné/rodové,⁴⁸ verejné,⁴⁹ školské⁵⁰) a ich fondmi. Osobnej knižnici učiteľa

³⁵ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 10.

³⁶ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 34.

³⁷ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 24.

³⁸ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 31.

³⁹ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 64.

⁴⁰ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 72.

⁴¹ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 61.

⁴² Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 53.

⁴³ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 62.

⁴⁴ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 46.

⁴⁵ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 47.

⁴⁶ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 49.

⁴⁷ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 37.

⁴⁸ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 13, 70.

⁴⁹ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 38.

⁵⁰ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 55.

Michala Kišša (1846 – 1927)⁵¹ a knihám františkánov z Bardejova a Stropkova⁵² uloženým vo fonde UKB venovala pozornosť K. Fircáková. V UKB pôsobili viaceré osobnosti, ktoré svojou prácou položili základy a zásadne prispeli k rozvoju moderného slovenského knihovníctva. K. Fircáková priblížila pôsobenie Jána Čaploviča (1904 – 1976),⁵³ autora *Bibliografie tlači vydaných na Slovensku do roku 1700*, vo funkcii riaditeľa UKB, ktorú zastával v rokoch 1948 – 1951. Spolu so Ž. Geškovou zhrnuli pôsobenie odborného pracovníka, bibliografa Jozefa Telgárskeho (1919 – 1998)⁵⁴ v knižnici v období rokov 1984 – 1994 a opísali jeho zásluhy na tvorbe *Katalógu slovacikálnych tlači*. Zaspomínali si aj na svojho spolupracovníka a kolegu bibliografa a inkunábulistu Imricha Kotvana (1910 – 1984).⁵⁵

Načrtnutý prierez publikačnou činnosťou pracovníkov KRB UKB ilustruje pestrosť a rozmanitosť tém, ktorým sa *Kniha* venovala. Pri výbere a spracovaní svojich príspevkov vychádzali primárne z pracovných úloh oddelenia, t. j. z bibliografickej registrácie a výskumu nepravých periodík, ale aj z tém konferencií a preferencií jednotlivých bádateľov pri výskume dejín knižnej kultúry. Niekoľko generácií sa snažilo svojimi prehľadovými, analytickými, teoreticko-metodologickými výstupmi, ale i spomienkami osobnejšej povahy pokryť viaceré oblasti spojené s dejinami knihy, ako napr. kníhtlačiarske, vydavateľské, kníhkupecko-distribučné aspekty, mecenát, recepciu, osudy knižničných zbierok a pod.

Priložený súpis potvrdzuje, že zborník *Kniha* sa stal za 50 rokov svojej existencie jednou zo základných platforiem pre publikovanie výsledkov výskumu rozličných oblastí dejín knižnej kultúry, bibliografie, s interdisciplinárnymi presahmi do histórie, literatúry, etnografie, biografistiky, regionalistiky, školstva, hospodársko-ekonomických oblastí.

⁵¹ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 18.

⁵² Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 26.

⁵³ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 25.

⁵⁴ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 9.

⁵⁵ Súpis publikačnej činnosti..., záz. č. 17, 21.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

DOMOVÁ, Miroslava. Knižná kultúra na stránkach zborníka *Kniha*. In: *Knižnica*. 2004, roč. 5, č. 5, s. 248-252.

KLIMEKOVÁ, Agáta. Úvod. In: *Kniha 2014*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2014, s. 3-4. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-037-8.

KLIMEKOVÁ, Agáta. Úvod. In: *Kniha 2017*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2017, s. 5-6. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-087-3.

Kniha 1974 – 2023: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Martin: Matica slovenská, Slovenská národná knižnica, 1976 – 2023.

Kniha 2024. Acta Culturae Librorum. Časopis pre výskum dejín knižnej kultúry. Martin: Slovenská národná knižnica, 2024, č. 1 a 2. ISSN 2989-4158. Dostupné na: <https://casopiskniha.snk.sk/archiv>

SAKTOROVÁ, Helena. Štyridsať rokov zborníka *Kniha*. In: *Kniha 2014*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2014, s. 31-34. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-037-8.

TELGÁRSKY, Jozef. Úvod. In: *Kniha '74*. Martin: Matica slovenská, 1976, s. 5-6.

SÚPIS PUBLIKAČNEJ ČINNOSTI PRACOVNÍKOV KRB UKB V ZBORNÍKU/ČASOPISE *KNIHA*

KNIHA 90

KOVAČIČOVÁ, Eva. Správa o RVÚ Bibliografia, almanachov, ročeniek a zborníkov na Slovensku 1919 – 1944. In: *Kniha '90*. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 125-129. ISBN 80-7090-057-1.⁵⁶

KNIHA 93/94

1. GEŠKOVÁ, Želmíra. Kalendáre v produkcii starších bratislavských tlačiarňí. In: *Kniha '93 – '94*. Martin: Matica slovenská, 1996, s. 89-100. ISBN 80-7090-397-X.
2. KRIŠKOVÁ, Ľubica. Prvé desaťročie slovenského veľkorevúckeho gymnázia vo výročných školských správach. In: *Kniha '93 – '94*. Martin: Matica slovenská, 1996, s. 223-228. ISBN 80-7090-397-X.

KNIHA 95/96

3. GEŠKOVÁ, Želmíra. Banskobystrické kalendáre staršieho obdobia. In: *Kniha '95 – '96*. Martin: Matica slovenská, 1997, s. 91-96. ISBN 80-7090-455-0.
4. KRIŠKOVÁ, Ľubica. Bystrické schematizmy. In: *Kniha '95 – '96*. Martin: Matica slovenská, 1997, s. 97-99. ISBN 80-7090-455-0.

KNIHA 97/98

5. FIRČÁKOVÁ, Kamila. Ročenka Spišského dejepisného spolku ako prameň informácií k dejinám knižnej kultúry Levoče a Spiša. In: *Kniha '97 – '98*. Martin: Matica slovenská, 2000, s. 237-245. ISBN 80-7090-569-7.
6. GEŠKOVÁ, Želmíra. Kalendáre Jána Páricku. In: *Kniha '97 – '98*. Martin: Matica

ca slovenská, 2000, s. 55-60. ISBN 80-7090-569-7.

7. GEŠKOVÁ, Želmíra. Slovenské kalendáre z Werthmüllerovej tlačiarne v Levoči. In: *Kniha '97 – '98*. Martin: Matica slovenská, 2000, s. 229-233. ISBN 80-7090-569-7.
8. GEŠKOVÁ Želmíra a Kamila FIRČÁKOVÁ. Pôsobenie PhDr. Jozefa Telgárského v Univerzitnej knižnici v Bratislave a jeho Katalóg slovacikálnych tlačí. In: *Kniha '97 – '98*. Martin: Matica slovenská, 2000, s. 302-306. ISBN 80-7090-569-7.
9. KRIŠKOVÁ, Ľubica. Pedagóg a osvetár Gustáv Kordoš. In: *Kniha '97 – '98*. Martin: Matica slovenská, 2000, s. 257-261. ISBN 80-7090-569-7.
10. PYTLOVÁ, Zlatica. Levočské almanachy a ročenky (18. a 19. stor.). In: *Kniha '97 – '98*. Martin: Matica slovenská, 2000, s. 234-236. ISBN 80-7090-569-7.
11. RYDLO, Jozef M. Pietna rozlúčka s PhDr. Jozefom Telgárskym. In: *Kniha '97 – '98*. Martin: Matica slovenská, 2000, s. 307-309. ISBN 80-7090-569-7.

KNIHA 1999 – 2000

12. FIRČÁKOVÁ, Kamila. Historické knižnice Banskej Štiavnice. In: *Kniha 1999 – 2000*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2001, s. 35-49. ISBN 80-89023-05-3.
13. GEŠKOVÁ, Želmíra. Banskoštiavnické slovenské kalendáre. In: *Kniha 1999 – 2000*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2001, s. 30-34. ISBN 80-89023-05-3.
14. JELÍNKOVÁ, Jana, PORIEZOVÁ, Miriam a Ľudovít ZUPKO. Rok 1830 ako predpokladaný periodizačný predel v dejinách knižnej kultúry na Slovensku. In: *Kniha 1999 – 2000*. Martin: Sloven-

⁵⁶ Rubrika *Správy*.

ská národná knižnica, 2001, s. 258-266. ISBN 80-89023-05-3.⁵⁷

15. KRIŠKOVÁ, Ľubica. K dejinám banskostoňavnického evanjelického gymnázia. In: *Kniha 1999 – 2000*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2001, s. 105-108. ISBN 80-89023-05-3.

KNIHA 2001 – 2002

16. FIRČÁKOVÁ, Kamila. Dielo Imricha Kotvana a zahraničie. In: *Kniha 2001 – 2002*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002, s. 524-536. ISBN 80-89023-19-3.⁵⁸
17. FIRČÁKOVÁ, Kamila. Knižnica Michala Kiša v Univerzitnej knižnici v Bratislave. In: *Kniha 2001 – 2002*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002, s. 489-498. ISBN 80-89023-19-3.
18. FIRČÁKOVÁ, Kamila. Slovenský letopis pre históriu, topografiu, archeológiu a etnografiu. In: *Kniha 2001 – 2002*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002, s. 213-220. ISBN 80-89023-19-3.
19. GEŠKOVÁ, Želmíra. Obraz mesta Skalica v slovenských kalendároch. In: *Kniha 2001 – 2002*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002, s. 19-26. ISBN 80-89023-19-3.
20. GEŠKOVÁ, Želmíra. Spomienka spolupracovníkov Univerzitnej knižnice v Bratislave na Imricha Kotvana. In: *Kniha 2001 – 2002*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002, s. 555-557. ISBN 80-89023-19-3.⁵⁹
21. GEŠKOVÁ, Želmíra. Stredné Považie v kalendárnej beletrii. In: *Kniha 2001 – 2002*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002, s. 312-322. ISBN 80-89023-19-3.

22. PEKAŘOVÁ, Katarína. Medňanského zbierka mincí v trenčianskom gymnázii. In: *Kniha 2001 – 2002*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002, s. 507-512. ISBN 80-89023-19-3.

KNIHA 2003 – 2004

23. FIRČÁKOVÁ, Kamila. Bernolákovská osobnosť Ponitria Jur Hollý. In: *Kniha 2003 – 2004*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2004, zv. [2; Kniha 2004], s. 46-53. ISSN 1336-5436. ISBN 80-89023-42-8.
24. FIRČÁKOVÁ, Kamila. Ján Čaplovič – riaditeľ Univerzitnej knižnice v Bratislave. In: *Kniha 2003 – 2004*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2004, zv. [2; Kniha 2004], s. 173-178. ISSN 1336-5436. ISBN 80-89023-42-8.
25. FIRČÁKOVÁ, Kamila. Knihy františkánov z Bardejova a Stropkova v Univerzitnej knižnici v Bratislave. In: *Kniha 2003 – 2004*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2004, zv. [1; Kniha 2003], s. 155-162. ISSN 1336-5436. ISBN 80-89023-42-8.
26. GEŠKOVÁ, Želmíra a Katarína PEKAŘOVÁ. História o osobnosti Bardejova v optike výročných správ maďarského gymnázia. In: *Kniha 2003 – 2004*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2004, zv. [1; Kniha 2003], s. 117-129. ISSN 1336-5436. ISBN 80-89023-42-8.
27. KRIŠKOVÁ, Ľubica. Ladiverov Odhodlaný Eleazar v podaní šarišských študentov. In: *Kniha 2003 – 2004*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2004, zv. [1; Kniha 2003], s. 138-141. ISSN 1336-5436. ISBN 80-89023-42-8.
28. PEKAŘOVÁ, Katarína. Lekársko-lekárnický a prírodovedný spolok Nitrianskej župy a jeho ročenka. In: *Kniha 2003 – 2004*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2004, zv. [2; Kniha 2004], s. 34-45. ISSN 1336-5436. ISBN 80-89023-42-8.

⁵⁷ Rubrika *Správy*.

⁵⁸ Rubrika *Kronika*.

⁵⁹ Rubrika *Kronika*.

29. PORIEZOVÁ, Miriam. Nitrianska župa v zrkadle štatistickej ročenky z roku 1871. In: *Kniha 2003 – 2004*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2004, zv. [2; Kniha 2004], s. 79-83. ISSN 1336-5436. ISBN 80-89023-42-8.

KNIHA 2005

30. FIRČÁKOVÁ, Kamila. Martin Branislav Tamašovič a jeho aktivity v oblasti knižnej kultúry. In: *Kniha 2005*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2005, s. 191-201. ISSN 1336-5436. ISBN 80-89023-551-X.
31. PEKAŘOVÁ, Katarína. Podiel osobností trnavského regiónu na činnosti Bratislavského prírodovedného spolku do roku 1918. In: *Kniha 2005*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2005, s. 269-276. ISSN 1336-5436. ISBN 80-89023-551-X.
32. PORIEZOVÁ, Miriam. Vydávanie historických diel trnavskou Akademickou tlačiarňou. In: *Kniha 2005*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2005, s. 283-289. ISSN 1336-5436. ISBN 80-89023-551-X.

KNIHA 2006

33. FIRČÁKOVÁ, Kamila. Pukanský rodák Juraj Petermann a jeho tvorba. In: *Kniha 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2006, s. 150-161. ISSN 1336-5436. ISBN 80-89023-81-9.
34. PEKAŘOVÁ, Katarína. Podiel osobností Tekova na činnosti prírodovedných a lekárskech spolkov na Slovensku. In: *Kniha 2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2006, s. 167-174. ISSN 1336-5436. ISBN 80-89023-81-9.
35. PORIEZOVÁ, Miriam a Angela ŠKOVIEROVÁ. Charakteristika miest a historických postáv levického okresu v diele Mateja Bela. In: *Kniha 2006*. Martin:

Slovenská národná knižnica, 2006, s. 90-95. ISSN 1336-5436. ISBN 80-89023-81-9.

KNIHA 2007

36. BULKOVÁ, Petronela a Lívia KURUCOVÁ. Slovenské noviny a časopisy na Liptove do r. 1918. In: *Kniha 2007*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2007, s. 48-73. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-89023-97-4.
37. FIRČÁKOVÁ, Kamila. Verejné knižnice v Liptove v 19. storočí: (príspevok k problematike). In: *Kniha 2007*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2007, s. 134-145. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-89023-97-4.
38. PORIEZOVÁ, Miriam a Katarína PEKAŘOVÁ. Uhorský karpatský spolok a Liptov. In: *Kniha 2007*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2007, s. 74-79. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-89023-97-4.

KNIHA 2008

39. BULKOVÁ, Petronela, PORIEZOVÁ, Miriam a Zlatica PYTLOVÁ. Almanachy, ročenky a zborníky: ich prínos pre výskum Košíc a okolia. In: *Kniha 2008*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 175-191. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-89301-22-5.
40. PEKAŘOVÁ, Katarína a Lívia KURUCOVÁ. Niekoľko poznámok o elektronickej verzii Bibliografie almanachov, ročeniek a zborníkov na Slovensku 1701 – 1918. In: *Kniha 2008*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 397-404. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-89301-22-5.⁶⁰

⁶⁰ Rubrika Správy.

KNIHA 2009

41. KURUCOVÁ, Livia a Bronislava SVOBODOVÁ. Kúpele v inzerátoch (uverejnených na stránkach ročenky Uhorského karpatského spolku). In: *Kniha 2009*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2009, s. 58-70. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-89301-38-6.
42. PEKAŘOVÁ, Katarína. Príspevok k dejinám kúpeľov na Slovensku do roku 1918 (Liečivé vody a kúpele v publikačných aktivitách prírodovedných a lekárskech spolkov v druhej polovici 19. storočia. In: *Kniha 2009*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2009, s. 47-57. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-89301-38-6.
43. PYTLOVÁ, Zlatica. Kúpele Trenčianske Teplice v premenách času In: *Kniha 2009*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2009, s. 162-167. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-89301-38-6.

KNIHA 2010

44. KRIŽANOVÁ, Petronela a Miriam PORIEZOVÁ. Dejiny knižnej kultúry: dimenzie, vzťahy a štruktúry pojmu. In: *Kniha 2010*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2010, s. 250-255. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-89301-60-7.⁶¹

KNIHA 2011

45. BULKOVÁ, Petronela. Dejiny knižného obchodu – kontext, východiská, pramene, otázky. In: *Kniha 2011*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2011, s. 15-22. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-89301-79-9.
46. KLIMEKOVÁ, Agáta a Miriam PORIEZOVÁ. Pramene k výskumu knižného obchodu. Bádateľský potenciál prameňov ku knižnému obchodu. In: *Kniha 2011*. Martin: Slovenská národná kniž-

nica, 2011, s. 23-36. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-89301-79-9.

KNIHA 2013

47. PEKAŘOVÁ, Katarína. K dejinám učiteľských spolkov (Spolok učiteľov rímskokatolíckych ľudových škôl v levočskej oblasti). In: *Kniha 2013*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2013, s. 379-380. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-018-7.

KNIHA 2014

48. BULKOVÁ, Petronela a Miriam PORIEZOVÁ. Vzťahy bratislavských kníhkupcov, knihárov a typografov v evanjelickej komunite v 2. polovici 18. storočia. In: *Kniha 2014*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2014, s. 316-336. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-037-8.
49. KURUCOVÁ, Livia. Čitateľstvo na území dnešného Slovenska v 2. polovici 19. storočia. In: *Kniha 2014*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2014, s. 346-353. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-037-8.
50. LECHNER, Dušan a Zlatica PYTLOVÁ. K dvom výročiam... In: *Kniha 2014*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2014, s. 12-20. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-037-8.

KNIHA 2015

51. KURUCOVÁ, Livia a Bronislava SVOBODOVÁ. Knižný kalendár ako predmet a zdroj informácií pre dejiny knižnej kultúry. In: *Kniha 2015*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2015, s. 226-243. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-056-9.
52. ŠKOVIEROVÁ, Angela. Slovenská kniha v Čechách do roku 1547: zrod kultúrno-historického fenoménu? In: *Kniha 2015*. Martin: Slovenská národná kniž-

⁶¹ Rubrika *Správy, informácie, úvahy*.

nica, 2015, s. 64-75. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-056-9.

KNIHA 2016

53. SVOBODOVÁ, Bronislava a Livia KURUCOVÁ. Obraz a problematika knižníc v knižných kalendároch. In: *Kniha 2016*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2016, s. 84-100. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-072-9.
54. ŠKOVIEROVÁ, Angela. Tlačené kázne ako súčasť vyučovania a fondov školských knižníc v 17. storočí. In: *Kniha 2016*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2016, s. 201-210. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-072-9.

KNIHA 2017

55. KURUCOVÁ, Livia. Spolupráca Miner-
vy, prvej uhorsko-slovenkej účastinnej
spoločnosti so Spolkom sv. Vojtecha. In:
Kniha 2017. Martin: Slovenská národná
knižnica, 2017, s. 213-223. ISSN 1336-
5436. ISBN 978-80-8149-087-3.
56. ŠKOVIEROVÁ, Angela. Médiá latinskej
komunikácie v 19. storočí. Náčrt a per-
spektívy postavenia latinčiny v 19. sto-
ročí. In: *Kniha 2017*. Martin: Slovenská
národná knižnica, 2017, s. 94-111. ISSN
1336-5436. ISBN 978-80-8149-087-3.

KNIHA 2019

57. AMBRÚŽOVÁ PORIEZOVÁ, Miriam.
Dve publikácie z produkcie Moravskej
zemskej knižnice v Brne. Suntuibrimei...
Knihy vevýchovném procesu novově-
kéhočtenáře / Lucie Heilandová, Jindra
Pavelková, eds. Brno: Moravská zemská
knihovna, 2018. ISBN 978-80-7051-
262-3. Knihovny a jejich majitelé: od-
raz zájmu a touhy po poznání / Lucie
Heilandová, Jindra Pavelková, eds. Brno:
Moravská zemská knihovna, 2018.
ISBN 978-80-7051-259-3. In: *Kniha*
2019. Martin: Slovenská národná kniž-

nica, 2019, s. 400-403. ISSN 1336-
5436. ISBN 978-80-8149-120-7.⁶²

58. AMBRÚŽOVÁ PORIEZOVÁ, Miriam.
Evanjelické školstvo na prelome
18. a 19. storočia na stránkach ročenky
Novi ecclesiastico scholastici annales. In:
Kniha 2019. Martin: Slovenská národná
knižnica, 2019, s. 166-175. ISSN 1336-
5436. ISBN 978-80-8149-120-7.
59. KURUCOVÁ, Livia. Vybrané budapeš-
tianske vydavateľské domy pôsobiace
v druhej polovici 19. storočia a ich vyda-
vateľský program v slovenčine zameraný
na diela primárne určené pre využitie vo
výchovno-vzdelávacom procese. In: *Kni-
ha 2019*. Martin: Slovenská národná
knižnica, 2019, s. 231-246. ISSN 1336-
5436. ISBN 978-80-8149-120-7.
60. ŠKOVIEROVÁ, Angela. Martin Mon-
kovicenus (1593 – 1624?) a jeho reč
Ultimum vale, sive oratio habita Trin-
chini [...] vo svetle slovensko-českej aka-
demickej peregrinácie. In: *Kniha 2019*.
Martin: Slovenská národná knižnica,
2019, s. 131-139. ISSN 1336-5436.
ISBN 978-80-8149-120-7.

KNIHA 2020

61. AMBRÚŽOVÁ PORIEZOVÁ, Miriam.
Peter Pavol Šramko a biblie v Klenovci.
In: *Kniha 2020*. Martin: Slovenská ná-
rodná knižnica, 2020, s. 360-370. ISSN
1336-5436. ISBN 978-80-8149-138-2.
62. KURUCOVÁ, Livia. Viktor Horňanský
ako vydavateľ náboženskej literatúry
v slovenčine v druhej polovici 19. sto-
ročia. In: *Kniha 2020*. Martin: Sloven-
ská národná knižnica, 2020, s. 406-421.
ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-
138-2.
63. NAVAROVÁ, Bronislava. Michal Stei-
gel a jeho „Reč o příčinách stude-
nosti k náboženství“. In: *Kniha 2020*.

⁶² Rubrika Recenzie.

Martin: Slovenská národná knižnica, 2020, s. 371-383. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-072-9.

KNIHA 2021

64. AMBRÚŽOVÁ PORIEZOVÁ, Miriam. Štatistické ročenky ako pramene k hospodárskemu a sociálno-spoločenskému stavu vybraných regiónov. In: *Kniha 2021*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2021, s. 233-242. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-149-8.
65. KURUCOVÁ, Livia. Ročenka Astronomického observatória v Hurbanove ako zdroj informácií k výskumu astronómie, astrofyziky a príbuzných vedných odborov. In: *Kniha 2021*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2021, s. 243-253. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-149-8.
66. NAVAROVÁ, Bronislava. Výročné školské správy ako platforma na prezentáciu vedeckej činnosti pedagógov (na príklade článkov z výročných správ stredných škôl vydaných na Slovensku po roku 1918). In: *Kniha 2021*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2021, s. 254-268. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-149-8.

KNIHA 2023

67. AMBRÚŽOVÁ PORIEZOVÁ, Miriam. O prameňoch k dejinám knižnej kultúry. Latinské a nemecké ročenky z 18. a 19. storočia. In: *Kniha 2023*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2023, s. 195-204. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-165-8.
68. KURUCOVÁ, Livia. Výročné správy vybraných bánk pôsobiacich na území prievdzského okresu do druhej polovice 20. storočia. In: *Kniha 2023*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2023, s. 345-357. ISSN 1336-5436. ISBN 978-80-8149-165-8.

KNIHA 2024

69. AMBRÚŽOVÁ PORIEZOVÁ, Miriam a Tomáš JANURA. Stopy talianskej kultúry v knižnici Gašpara Pongrácza. In: *Kniha*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2024. Roč. 50, č. 1 (2024), s. 89-97. ISSN 2989-4158 (online).
70. KURUCOVÁ, Livia. Karol Salva očami svojich spolupracovníkov a učňov. In: *Kniha*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2024. Roč. 50, č. 2 (2024), s. 89-97. ISSN 2989-4158 (online).
71. NAVAROVÁ, Bronislava. Karol Venich a jeho tlačou nevydaný spis „Kníhtlačiteltuo“. In: *Kniha*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2024. Roč. 50, č. 2 (2024), s. 77-87. ISSN 2989-4158 (online).

Mgr. Livia Kurucová, PhD.

Univerzitná knižnica v Bratislave,
livia.kurucova@ulib.sk

Knihovníčka – bibliografka. Pôsobí v Univerzitnej knižnici v Bratislave v Kabinete retrospektívnej bibliografie, kde participuje na spracovávaní a výskume nepravých periodík - kalendárov, ročníkov, almanachov a zborníkov, v súčasnosti primárne výročných správ finančných inštitúcií.

Mgr. Bronislava Navarová

Univerzitná knižnica v Bratislave,
bronslava.navarova@ulib.sk

Knihovník-bibliograf. Pôsobí v Univerzitnej knižnici v Bratislave v kabinete retrospektívnej bibliografie, kde participuje na spracovávaní nepravých periodík. Zaoberá sa spracovaním a výskumom výročných školských správ, výročných správ finančných inštitúcií a produkcie knižných kalendárov.

PROJEKTY A VÝSTUPY KABINETU RUKOPISOV, STARÝCH A VZÁCNÝCH TLAČÍ UKB VO VEDECKOM ZBORNÍKU KNIHA

BARBORA VYCHYTILOVÁ – NELA VRTOCHOVÁ

Pri príležitosti 50. výročia vedeckého zborníka *Kniha* by sme radi zhrnuli uplynulú spoluprácu s Kabinetom rukopisov, starých a vzácných tlačí Univerzitnej knižnice v Bratislave a vyzdvihli dôležitosť spoločného úsilia pri výskume dejín knižnej kultúry. V prvej časti príspevku sa budeme venovať zastúpeniu publikačnej činnosti pracovníkov tohto kabinetu a v druhej spomenieme konferencie, ktoré sa konali v UKB, ktorých výstupy boli publikované v zborníku *Kniha*.

Kabinet rukopisov, starých a vzácných tlačí Univerzitnej knižnice v Bratislave, ktorý minulý rok oslávil už svoje 70. výročie svojho založenia, začal svoje príspevky do vedeckého zborníka *Kniha* uverejňovať od roku 1977. V tomto období sem prispieval literárny historik, vedec, bibliograf a zakladateľ Kabinetu rukopisov, starých a vzácných tlačí, doktor Imrich Kotvan s prácami z oblasti inkunábulistiky. Patria sem 3 príspevky o inkunábulách zachovaných v knižniciach v Bardejove, Banskej Bystrici a v Trnave. Ide o výstupy Národného programu výskumu a spracovania inkunábul prepojeného s celosvetovým súpisom inkunábul *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*.

Vedenie kabinetu v nasledujúcom desaťročí prebrala jeho dcéra, doktorka Eva Frimová, ktorá v čase svojho pôsobenia v UKB (od roku 1982 do roku 1992) uverejnila v zborníku *Kniha* recenziu s názvom *Dokončená Čaplovičova Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700*. Začiatkom 90. rokov ju vo vedení vystriedala súčasná vedúca kabinetu, pani doktorka Klára Mészárosová. Jej príspevky z tohto obdobia s názvom *Pamätník Mateja Holku a Katalóg jezuitskej knižnice v Banskej Bystrici z roku 1778* sa venujú rukopisom z 18. storočia. Od roku 1997 do zborníku prispievala aj ďalšia pracovníčka kabinetu, doktorka Michaela Kujovičová, neskôr Sibylová. Jej rané príspevky sa venovali dejinám knižnej kultúry v 17. – 19. storočí, Patria sem: *Vydávanie latinskej príležitostnej poézie na Slovensku v 17. storočí*, *Analýza svetskej produkcie škarniclovej tlačiarne v Skalici*, či *Latinská produkcia exulantskej tlačiarne v Trenčíne*.

Najpočetnejšie zastúpenie kabinetu na stránkach vedeckého zborníka *Kniha* bolo v rokoch 2004 – 2013. Zaslúžili sa o to publikačné výstupy, ktoré vznikli pri výskume tlačí 16. storočia v rámci celoslovenského projektu *Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska*. Do spomenutého obdobia radíme aj práce vedúcej kabinetu, doktorky Kláry Mészárosovej, *Rukopis z knižnice kláštora piaristov v Leviciach* a *Neznáma tlač Valentína Ecka*, v ktorej nás informuje o objavení neznámeho vydania tlače

svadobnej poézie, vytlačenej v Krakove v roku 1516. Doktorka Michaela Kujovičová so svojím výskumom fuggеровských kníh vyvracia vo svetle nových zistení dlho zaužívané hypotézy o ich uložení na hrade Červený kameň. Práce sú uverejnené pod titulmi *Nové poznatky o fuggеровských knihách na Slovensku a Fuggеровské knihy a Ostrihomská kapitula v Trnave*. Vďaka rozšíreniu kabinetu o nové pracovníčky môžeme k tejto dekáde pripísať aj práce magisterky Zity Pappovej, neskôr Perleczkej a promovanej knihovníčky Vlasty Okoličányovej. Magisterka Pappová napísala prácu s názvom *Význam vedeckej a spisovateľskej činnosti Augustína Kubíniho*, v ktorej približuje históriu rodu Kubíniovcov, rodový erb a spomenutého príslušníka a horlivého učenca Augustína Kubíniho, žijúceho v druhej polovici 18. storočia. V práci *Prírodné vedy a medicína v dielach Galeotta Marzia* sa venuje prírodovedným prácam tohto humanistického vzdelanca. Promovaná knihovníčka Vlasta Okoličányová prispievala do zborníka od roku 2008 do roku 2012. Jej prvý príspevok mal názov *Vzácné vydanie diela „Pannoniaeluctus“ – „Smútok Uhorska“*. Ide o zbierku básní, elégií a epigramov a o baladu nad osudom Uhorska po porážke v bitke pri Moháči v r. 1526, ktorej iniciátorom bol už spomenutý humanista Valentin Eck a ktorej prvé vzácné vydanie vlastní UKB. Ďalšie jej štúdie sa venovali opisu trencianskych kúpeľov chirurga a kúpeľného majstra Karola Seidlera, rukopisu Gašpara Pilca o spustošení Dobšinej Turkami a *Príspevkom slovenských lekárov a prírodovedcov v nemeckom periodiku Miscellanea physico-medico-mathematica*. Jej nasledujúca práca reflektuje česko-slovenské vzťahy na príklade dvoch českých postíľ zo 16. storočia, jednej katolíckej a jednej protestantskej.

V zatiaľ poslednom desaťročí v zastúpení kabinetu dominujú štúdie doktorky Michaely Sibylovej, v ktorých sa špecializuje najmä na tlač 16. storočia s ich charakteristikou a dobovými zaujímavosťami. Patria sem *Portrét ako exlibris*, kde približuje funkciu a podobu takéhoto exlibrisu, *Denník lekára Wolfganga Müllera z Jáchymova a jeho pôsobenie na Slovensku* ako príklad ego-dokumentu s fenoménom hviezdnych tabuliek, tzv. efemeríd a *Odborné schematické ilustrácie v právnických tlačiach 16. storočia*, teda zobrazenie príbuzenských vzťahov na ilustráciách rodostromov pokrvného príbuzenstva a švagrovstva. Medzi publikačné výstupy s témou dejín knižníc patria príspevky doktorky Sibylovej o knihách Leopolda Pálfiho (1716 – 1773) vo fonde Univerzitnej knižnice v Bratislave a o tlačoch z prírodných vied v knižnici bratislavského jezuitského kolégia, kde približuje matematické a astronomické tlače. V zborníku *Kniha 2014* sa nachádza aj príspevok magisterky Zity Perleczkej *Knižný dar Jozefa Bellaia Univerzitnej knižnici v Bratislave* o rôznorodej zbierke Jozefa Bellaia, ktorú získal od rodiny Csaradovcov a ktorú daroval Univerzitnej knižnici v Bratislave v roku 1924. Vo svojom poslednom príspevku z roku 2016 s názvom *E Bibliotheca Mandelliana* magisterka Perleczká pátra po pôvodnom majiteľovi početnej osobnej knižnice z 18. storočia, dnes roztrúsenej po celom svete.

V čísle z roku 2020 nájdeme aj článok od magisterky Alexandry Ballovej *Cenzúra tlače podľa pátra Koniáša na príklade kníh zo zbierok Univerzitnej knižnice v Bratislave*. Tento horlivý jezuitský kňaz, kazateľ a misionár ako predstaviteľ násilnej rekatolizácie bol zodpovedný za vyhľadávanie a likvidáciu kacírskych a závadných kníh.

Zatiaľ posledný príspevok v zborníku pochádza z minulého roka od doktorky Sibylovej *Ján Bastner – slovenský humanista pôsobiaci v Čechách a jeho znovuoobjavená dišputácia*, kde približuje bansko-bystrického rodáka študujúceho v Prahe na Karlovej univerzite

na začiatku 17. storočia, spoločne s jeho dielom, ktoré sa chybnou katalogizáciou konvolútu považovalo za nezvestné.

Od 90. rokov 20. storočia sa podoba vedeckého zborníka *Kniha* zmenila. Začali sa v ňom uverejňovať príspevky z konferencií, ktorých cieľom bolo podať komplexný prehľad o knižnej kultúre regiónov. Prvá takáto konferencia sa konala v dňoch 26. – 27. septembra 1991 v priestoroch Univerzitnej knižnice v Bratislave. Bola venovaná dejinám bratislavských tlačiarň v rámci podujatí k 700. výročiu udelenia mestských privilégií mestu Bratislava. Súčasťou konferencie bola výstava bratislavských tlačí pod názvom *Posonii typis*. Príspevky z konferencie vyšli v zborníku *Kniha '93 – '94*.

Na medzinárodnej vedeckej konferencii, ktorá sa uskutočnila v Univerzitnej knižnici v Bratislave v dňoch 8. – 10. apríla 2014 odzneli aj príspevky uverejnené v zborníku *Kniha 2014*. Názov tejto konferencie bol *Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku a v stredoeurópskom priestore*. Konferencia aj zborník sa niesli v znamení troch významných výročí – 60. výročia novodobých dejín SNK, 95. výročia vzniku UKB a 40 rokov vydávania vedeckého zborníka *Kniha*.

Na záver môžeme konštatovať, že za 50 rokov existencie zborníka *Kniha* v ňom bolo uverejnených 26 vedeckých štúdií siedmich odborných pracovníkov Kabinetu rukopisov, starých a vzácných tlačí. Medzi spoločné projekty radíme dve konferencie na pôde Univerzitnej knižnice v Bratislave a participovanie na Generálnom katalógu tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska.

K dovŕšeniu okrúhleho jubilea srdečne gratulujeme a tešíme sa na ďalšiu spoluprácu.

Stručný prehľad príspevkov Kabinetu rukopisov, starých a vzácných tlačí UKB vo vedeckom zborníku *Kniha* 1974 – 2023

1974 – 1983

PhDr. Imrich Kotvan, CSs.:

Kniha '77: Inkunábuly v Bardejove

Kniha '78: Inkunábuly v Banskej Bystrici

Kniha '82: Inkunábuly v Trnave

1984 – 1993

PhDr. Eva Frimmová, DrSc.:

Kniha '87: Recenzia: Dokončená Čaplovičova Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700

PhDr. Klára Mészárosová:

Kniha '93 – '94: Pamätník Mateja Holku

1994 – 2003

PhDr. Klára Mészárosová:

Kniha '95 – '96: Katalóg jezuitskej knižnice v Banskej Bystrici z roku 1778

Mgr. Michaela Kujovičová, PhD.:

Kniha '97 – '98: Vydávanie latinskej príležitostnej poézie na Slovensku v 17. storočí so zvláštnym zreteľom na levočskú tlačiareň

Kniha 2001 – 2002: Analýza svetskej produkcie škarnicovskej tlačiarne v Skalici Latinská produkcia exulantskej tlačiarne v Trenčíne

2004 – 2013

PhDr. Klára Mészárosová:

Kniha 2006: Rukopis z knižnice kláštora piaristov v Leviciach

Kniha 2013: Neznáma tlač Valentína Ecka

Mgr. Michaela Kujovičová (Sibyllová), PhD.:

Kniha 2004: Nové poznatky o fuggerovských knihách na Slovensku (Darovala Františka Pálfiová prievádzským piaristom knihy z fuggerovskej knižnice)

Kniha 2005: Fuggerovské knihy a ostrihomská kapitula v Trnave

Mgr. Zita Pappová (Perleczká):

Kniha 2010: Význam vedeckej a spisovateľskej činnosti Augustína Kubíniho

Kniha 2011: Prírodné vedy a medicína v dielach Galleota Marzia

Prom. knih. Vlasta Okoličányová:

Kniha 2008: Vzácne vydanie diela „Pannoniaeluctus“ – „Smútok Uhorska“ zo 16. stor. v Univerzitnej knižnici v Bratislave

Kniha 2009: Krátky opis trenčianskych kúpeľov z pera chirurga a kúpeľného majstra Karola Seidlera z konca 18. storočia

Kniha 2010: Rukopis Gašpara Pilca *Brevis narratio devastationis et direptionis oppidi Topsche per Turcos factae*

Kniha 2011: Príspevky slovenských lekárov a prírodovedcov v nemeckom periodiku *Miscellanea physico-medico-mathematica...* 1727 – 1730 (Pokračovanie tzv. „Vratislavských análov“ 1716 – 1726)

Kniha 2012: Slováci ako autori pozdravných veršov, adresáti, prekladatelia a posesori českých poští 16. storočia

2014 – 2023

Mgr. Michaela Sybilová, PhD.:

Kniha 2014: Portrét ako exlibris

Kniha 2015: Denník lekára Wolfganga Müllera z Jáchymova a jeho pôsobenie na Slovensku

Kniha 2016: Knihy Leopolda Pálfiho (1716 – 1773) vo fonde Univerzitnej knižnice v Bratislave

Kniha 2019: Tlače z prírodných vied v knižnici bratislavského jezuitského kolégia

Kniha 2022: Odborné schematické ilustrácie v právnických tlačiach 16. storočia – arbor consanguinitatis, arbor affinitatis

Mgr. Zita Perleczká:

Kniha 2014: Knižný dar Jozefa Bellaia Univerzitnej knižnici v Bratislave

Kniha 2016: E Bibliotheca Mandelliana

MPhil. Alexandra Ballová:

Kniha 2020: Cenzúra tlače podľa pátra Koniáša na príklade kníh zo zbierok Univerzitnej knižnice v Bratislave

Mgr. Nela Vrtochová

Univerzitná knižnica v Bratislave,
nela.vrtochova@ulib.sk

Vyštudovala FFTU v Trnave, odbor História. V súčasnosti pracuje v Kabinete rukopisov, starých a vzácných tlačí v Univerzitnej knižnici v Bratislave, kde participuje na bibliografickom spracovávaní a výskume tlačí 17. storočia.

Mgr. Barbora Vychytilová

Vyštudovala FFTU v Trnave, odbor Klasické jazyky. Pracovala od 2015 – 2024 v Univerzitnej knižnici v Bratislave.

KALENDÁRIUM

CALENDARIUM

BISKUP KAROL RIMELY

Stanislava KNAPČOKOVÁ

Fond historických knižničných zbierok Slovenskej národnej knižnice obsahuje okrem šľachtických a korporátnych aj osobné knižnice významných dejateľov. Medzi osobnými knižničnými zbierkami sú kolekcie tlačí osobností verejného života predovšetkým z 19. a prvej polovice 20. storočia, ako aj knižnice významných cirkevných hodnostárov, ktoré svojou zbierkotvornou činnosťou vytvorili obsahovo, posesorsky a dedikačne zaujímavú kolekciu tlačí s bádateľsky pozoruhodným potenciálom. Takáto zbierka dokáže ilustrovať vzťahy medzi intelektuálnou vrstvou súdobej spoločnosti, ako aj skonštruovať kultúrny život a komunikáciu ľudí.

Nezanedbateľnou rovinou je zberateľská preferencia, ktorá podáva prehľad o profesijnom i záujmovom smerovaní osobností, respektíve zberateľoch – predchodcoch, pričom dotvára obraz knižnej kultúry daného obdobia nielen z pohľadu kolekcionovania, ale aj produkcie daného prostredia (či už regionálneho alebo spoločenského), v ktorom sa majiteľ knižnice pohyboval. Často reflektujú profesijný rast, sociálne prostredie, či teritoriálny pohyb zberateľa. Historické knižničné fondy SNK, tak predstavujú významný prameň informácií s potenciálom pre bádateľskú a vedeckú prácu.

Osobnosť Karola Rimelyho

Medzi osobnými knižnicami uchovávanými v historickom knižničnom fonde SNK sa nachádza aj zbierka Karola Rimelyho. Štvrtého februára 2025 uplynulo dvesto rokov od narodenia tohto cirkevného hodnostára, historika a mecéna. Karol Rimely sa narodil v Ostrihome v roku 1825 a zomrel 13. januára 1904 v Žiari nad Hronom. Pôsobil v mnohých cirkevných funkciách. Vyštudoval filozofiu v Trnave a teológiu vo Viedni. Za kňaza bol vysvätený v roku 1848 a popri pastoračnej práci sa venoval aj pedagogickej činnosti.¹ Učil cirkevné dejiny a cirkevné právo v seminári v Ostrihome, ďalej pôsobil na Pázmáneu, a to aj vo funkcii riaditeľa. Rimely bol aj osobným učiteľom detí panovníka Františka Jozefa I. – Rudolfa, Gizely a Klotildy.

Po jeho smrti bola vydaná pamätná medaila s kruhovým portrétom a textom v maďarčine „*beszterczeb. Puspok Lekéri Apát Val.B.T.Tan*“, na prednej strane. Na rube mince je vyobrazený erb Karola Rimelyho. Erb biskupa predstavuje menej známu, ale v umení nie neobvyklý symbol. Zobrazuje pelikána ako vlastnou krvou kropí svoje mláďatá. Príbeh hovorí, že mláďatá pelikána klovú zobákmi do matky, a tá ich zraňuje, až kým neuhynú, potom nad nimi smúti tri dni a po dňoch smútku ich vlastnou krvou oživí. V niektorých obrazoch tento akt vysvetľujú ako krmenie mláďat vlastnou krvou. Samotný príbeh je podobenstvom so životom Ježiša, a preto sa objavuje aj v Rimelyho erbe.

Portrét Karola Rimelyho ako bansko-bystrického biskupa z roku 1798 od známeho maďarského maliara Gézu Peškeho predstavuje asi najčastejšie zobrazovanú podobu tohto cirkevného hodnostára. Géza Peške sa orientoval predovšetkým na malbu žánrových obrázkov. Veľkú časť jeho tvorby predstavujú obrazy detí, ktoré zachytávajú pri

¹ *Biografický lexikón Slovenska*. VIII. zv. R-Sn. Martin, Slovenská národná knižnica, 2024, str. 199.

hre v dedinskom prostredí. Samotný portrét biskupa Rimelyho sa trochu vymyká z jeho bežnej tvorby, no napriek tomu predstavuje jednu z mála jeho známych podobizní.

Knižnica Karola Rimelyho

Knižnica Karola Rimelyho sa do Slovenskej národnej knižnice (SNK) dostala ako súčasť zvozov. Zvozy knižničných fondov, predovšetkým z vlastníctva cirkví, prebiehajúce v polovici dvadsiateho storočia ako súčasť politickej a ideovej normalizácie spoločnosti, predstavovali majetkovú aj morálnu záťaž, s ktorou sa spoločnosť snažila vysporiadať po roku 1990 formou reštitúcií.

Pre bližšie spoznanie obsahu jednotlivých zbierok je podstatné ich bibliografické spracovanie. To predstavuje základnú činnosť pri tvorbe súborného katalógu knižníc, ktorý okrem iného prezentuje zberateľskú preferenciu. Osobné, šľachtické a cirkevné knižnice, ktoré sú súčasťou fondov SNK, sa postupne bibliograficky spracovávajú a výstupy možno vidieť v súhrnnom online katalógu, ako súčasť zbierky metadát knižničných jednotiek. Takto spracované metadáta sú zvlášť vyčleňované, ak ide o samostatnú zbierku, a to prostredníctvom platformy DIKDA, v ktorej možno vidieť jednak úplné bibliografické údaje jednotlivých tlačí v samostatne vyčlenenej zbierke, a jednak digitalizáty týchto tlačí. Bádateľsky preferované sú predovšetkým digitalizáty, ktoré umožňujú bližšiu prácu s popisom fondu a s už vyššie spomenutým zámerom profilácie preferencií a ilustrovania vzťahov zberateľa. Nemožno nespomenúť ani samostatne ucelené zoznamy vyhlásených historických knižníc, ktoré možno nájsť na stránke SNK pod hlavičkou „Ústredná evidencia historických knižničných fondov“.² Tieto historické knižničné fondy vyhlásilo Ministerstvo kultúry SR ako kultúrne dedičstvo spoločnosti. Knižnica Karola Rimelyho je vyhlásená za knižničný historický fond od roku 2021 a zoznam tlačí z tohto fondu možno nájsť na príslušnej stránke, pričom tlače z tejto knižnice boli spracované formou úplného bibliografického popisu. To znamená, že knihy z Rimelyho knižnice sú súčasťou aj online katalógu SNK voľne prístupného pre všetkých používateľov. Do kníh možno nahliadnuť aj fyzicky, a to za účelom výskumu v študovni starých a vzácných tlačí po splnení požiadaviek uvedených v bádateľskom poriadku. V súčasnosti je v zozname vyhlásených tlačí 103 kníh z Rimelyho knižnice. Biskupova zbierka však predstavuje rozsiahlejší fond. Je ich viac ako 290 zväzkov, pričom niektoré z tlačí sú konvolúty, čiže kniha s obsahom viacerých titulov zviazaných v jednom zväzku. Nepomer predstavuje aj počet zobrazených zdigitalizovaných dokumentov dostupných na stránke DIKDA. Je tam spolu 479 tlačí z historickej knižnice Karola Rimelyho. Medzi najstaršie tlače v tejto osobnej knižnici patria knihy zo 17. storočia a najrozsiahlejšiu zbierku tvoria tlače vydané v 19. storočí. Knihy v Rimelyho zbierke sú označené provenienčným znakom – pečiatkou s nápisom „*Rimely Károly Lekéri Apát*“. Tiež možno v tlačiach nájsť osobný exlibris v podobe pečiatky s iniciálkami mena – K. R. Samotná knižnica je pravdepodobne len časťou väčšej zbierky, ktorú počas svojho života Rimely nadobudol.

Tlače zachované v tomto fonde predstavujú žánrovo aj obsahovo pomerne pestrý fond. Z hľadiska jazykovej profilácie sú tu zastúpené tlače v maďarskom, latinskom

² Ústredná evidencia historických knižničných fondov [online]. [cit. 25.5.2025]. Dostupné z: <https://www.snk.sk/sk/zbierky-a-zdroje/historicke-kniznicne-dokumenty-a-fondy/ustredna-evidencia-hkd-a-hkf.html>

a nemeckom jazyku. Prevláda náboženská literatúra, filozofia, praktická teológia (kázne, modlitby), ale vo fonde nájdeme aj encyklopédie, či históriu. Samotný Rimely sa zaujímal o dejiny, čo dokazuje Rimelyho kniha k dejinám bratislavskej kapituly, ktorá v roku 1880 vyšla tlačou. Práca *Capitulum Insignis Ecclesiae Collegiatae Posoniensis*³ bola vytlačená v bratislavskej dielni Karola Angermayera. Dejinami sa zaoberal aj vo svojej práci *Historia Collegii Pazmanian*,⁴ ktorá vyšla v roku 1865 vo Viedni. V tejto knihe sa venuje histórii známeho katolíckeho kolégia vo Viedni, ktoré založil Péter Pázmán.⁵ Dielo je napísané v latinčine a čerpá z rukopisných análnych záznamov kolégia. Okrem týchto prác písal aj kázne. Z nich možno spomenúť reč, ktorú mal v deň uvedenia do svojho biskupského úradu. Bola vytlačená v tlačiarňi Karola Stampfela v roku 1893 v Bratislave.

Zberateľská preferencia biskupa zodpovedá jeho profesijnému pôsobeniu, ako sme už naznačili vyššie, ale aj jeho záujmom ohľadom problematiky dejín cirkvi. Z náboženských dejín možno spomenúť knihu od Andreasa Rassu *Die Convertiten seit der Reformation nach ihrem Leben und aus ihren Schriften dargestellt: Von 1566 – 1590*⁶ venovanú jednotlivým osobnostiam Reformácie a ich životu. Ďalšou zaujímavou tlačou je práca *Scut um Fidei Ad Usus Quotidianos Sacerdotum*⁷ benediktínskeho mnícha Konrada Bopperta. Kniha bola vydaná v dvanástich zväzkoch, pričom prvé tri vyšli v benediktínskom opátstve sv. Blažeja na juhu Nemecka a zvyšné, čiže zväzky IV. až XII. v nemeckom meste Freiburg im Breisgau. Obsahovo ju zaraďujeme do oblasti praktickej teológie. Predstavuje cirkevné sviatky v roku, pričom ich bližšie analyzuje a komplexne dotvára aj z hľadiska liturgie (modlitieb, kázni).

Z beletristických diel možno spomenúť knihy od rímsko-katolíckeho preláta Conrada von Bolanden. Tento autor písal historické romány viažuce sa k významným historickým postavám alebo udalostiam. Vo svojich prácach poukazoval aj na prehnané nacionalistické sklony a prejavy spoločnosti a ich dôsledky, napríklad romány *Ardeutsch*, *Die Schwartzen und die Rothen*, ktoré zasadzoval do kontextu minulých udalostí. Rimely mal z jeho tvorby vo svojej knižnici aj diela, ktoré boli prvými vydania. Napríklad

³ Rimely, Karol. *Capitulum Insignis Ecclesiae Collegiatae Posoniensis*. Posonium: Typis Caroli Angermayer, 1880. [online]. Slovenská národná knižnica, DIKDA. Dostupné z: <https://dikda.snk.sk/view/uuid:338c4e0d-e733-44ba-9199-ff70990f31de?page=uuid:ab4c2c87-5464-48b7-b4e2-aaadeb50df832> [cit. 29.5.2025].

⁴ Rimely, Karol. *Historia Collegii Pazmaniani Quam Ex Tabulariis Conscriptis*. Vindobonae: Typis Congregationis Mechitaristicae, 1865. [online]. Slovenská národná knižnica, DIKDA. Dostupné z: <https://dikda.snk.sk/view/uuid:e20409ae-b6df-412a-842a-da7dc662f83e?page=uuid:86a2d39c-a3d9-4898-84b6-59a2fd0f79dc> [cit. 29.5.2025].

⁵ Bližšie informácie k Pazmáneum Viedeň: *Collegium Pazmanianum* [online]. [cit. 25.5.2025]. Dostupné z: <https://pazmaneum.katolikus.hu/?lang=de>

⁶ Rass, Andreas. *Die Convertiten seit der Reformation nach ihrem Leben und aus ihren Schriften dargestellt: Von 1566 – 1590*. Freiburg: Herder'sche Verlagshandlung, 1866. [online]. Slovenská národná knižnica, DIKDA. Dostupné z: <https://dikda.snk.sk/view/uuid:90f26eff-ac2d-48e8-ae89-121ea8c04030?page=uuid:2fa045fd-2bda-4a4d-9ac0-d856200fe4c9> [cit. 29.5.2025].

⁷ Rimely vlastnil neskoršie edície, ktoré už všetky vyšli vo Freiburgu: Boppert, Conradus. *Scutum Fidei ad Usus Quotidianos Sacerdotum*. Tomus I. Friburgi Brisgoviae: Sumtibus Herder, 1858. [online]. Slovenská národná knižnica, DIKDA. Dostupné z: <https://dikda.snk.sk/view/uuid:2d3204c9-b250-4521-8d9c-2fbb3a8495c4?page=uuid:c0fcdd52-a659-470f-a835-bc44926705f2> [cit. 29.5.2025].

román *Ardeutsch* vydaný v roku 1875 v Mohuči.⁸ Toto vydanie patrí medzi prvé edície, ktoré Bolanden publikoval cez katolícke vydavateľstvo Kirchheim. Dielo *Ardeutsch* tematicky spracúva otázky nemeckého nacionalizmu v historicko-katolíckom kontexte a má výrazne apologetický tón. Rimelyho záujem o tieto tituly zodpovedá jeho profesijnému i duchovnému profilu.

Prevahu apologetických diel v Rimelyho knižnici potvrdzuje aj dielo Pietra Balleriniho *De vi ac ratione primatus Romanorum Pontificum*.⁹ Ide o teologicko-právnu obsahobu pápežského primátu nad univerzálnou Cirkvou, ktorá sa v Katolíckej cirkvi stala jednou z nosných tém a eskalovala do definovania dogmatického primátu pápeža na I. Vatikánskom koncile v roku 1870. V 19. storočí sa otázka vzťahu Katolíckej cirkvi k protestantským cirkvám a k štátu stáva opäť aktuálnou, najmä po nástupe liberalizmu a osvietenstva. Tento román je tak odrazom dobových ideových bojov, ktoré zasahovali aj čitateľov v Uhorsku a rakúskej monarchii. Výber tohto titulu v Rimelyho knižnici poukazuje na jeho záujem o náboženskú a morálnu autoritu, ale aj o literatúru, ktorá slúžila ako forma hodnotovej obrany viery v čase sekularizácie a spoločenských premien. Aj tento román predstavuje príklad literatúry, ktorú Rimely ako čitateľ a zberateľ preferoval. Náboženská apologetická literatúra, ktorá mala nielen literárnu, ale aj výchovnú a ideovú funkciu je dokladom nielen jeho osobného vkusu, ale aj širšej dobovej literárnej kultúry.

Záver

Osobnosť biskupa Karola Rimelyho a jeho knižnica predstavujú významnú a obsahovo podnetnú súčasť kultúrneho dedičstva uchovávaného v historických knižničných fondoch Slovenskej národnej knižnice. Zbierka kníh, ktorú počas svojho života vytvoril, reflektuje nielen jeho profesijné zameranie a intelektuálne záujmy, ale aj dobové náboženské, filozofické a historické myslenie. Rimelyho knižnica je cenným prameňom, ktorý prostredníctvom svojho žánrového, jazykového i tematického rozpätia dokáže ilustrovať duchovný svet a kultúrne prostredie na prelome 19. a 20. storočia.

Bibliografické spracovanie a digitalizácia tohto fondu nielen otvárajú dvere bádateľom k hlbšiemu poznaniu zbierkotvornej činnosti tejto výraznej osobnosti, ale zároveň umožňujú aj rekonštruovať širšie spoločenské a kultúrne väzby. Vďaka týmto aktivitám možno vnímať Rimelyho knižnicu nielen ako súbor zachovaných tlačí, ale aj ako živý dokument doby, jej hodnôt, estetických preferencií a duchovných prúdov, ktoré formovali prostredie, v ktorom Karol Rimely pôsobil.

⁸ Bolanden, Conrad von. *Ardeutsch*. Mainz: Kirchheim, 1875. [online]. Slovenská národná knižnica, DIKDA. Dostupné z: <https://dikda.snk.sk/view/uuid:10c5881c-d50b-4226-b036-e5e331c70bb6?page=uuid:b0e481df-7046-4ffc-ac24-1d73161dc82b> [cit. 29.5.2025].

⁹ Ballerini, Pietro. *De vi ac ratione primatus Romanorum Pontificum*. Monasterii Westphalorum: Sumptibus Librariae Aschendorffianae, 1857. [online]. Slovenská národná knižnica, DIKDA. Dostupné z: <https://dikda.snk.sk/view/uuid:513803ca-2671-494f-9203-6182f68cdb66?page=uuid:206462f1-4ade-41d2-80c4-323360b427f5> [cit. 29.5.2025].

PhDr. Stanislava Knapčoková, PhD.

Slovenská národná knižnica,
Nám. J. Cígera Hronského 1, 036 01
Martin,
stanislava.knapcokova@snk.sk

Pôsobí ako vedúca Oddelenia retrospektívnej bibliografie SNK. Venuje sa výskumu dejín knižnej kultúry a zameriava sa na dejiny knižnej ilustrácie na Slovensku, pričom výsledky svojho výskumu publikovala v rovnomennej monografii a pripravuje vydanie monografie k ilustráciám a ilustrátorom 17. a 18. storočia na území Slovenska. Dlhodobo sa venuje spracovaniu starých tlačí z fondov SNK a metodike bibliografického spracovania historických tlačí na Slovensku. Výsledky svojho výskumu pravidelne prezentuje na medzinárodných konferenciách a publikuje v odborných a vedeckých časopisoch.

RECENZIE

REVIEWS

JOZEF GREGOR TAJOVSKÝ
V SLOVENSKEJ A ČESKEJ TLAČI:
VÝBEROVÁ PERSONÁLNA BIBLIOGRAFIA.
OČENÁŠ, IVAN A SLAVOMÍRA
OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, EDS.
BANSKÁ BYSTRICA: ŠTÁTNA VEDECKÁ
KNIŽNICA, 2024. 167, [1] S.

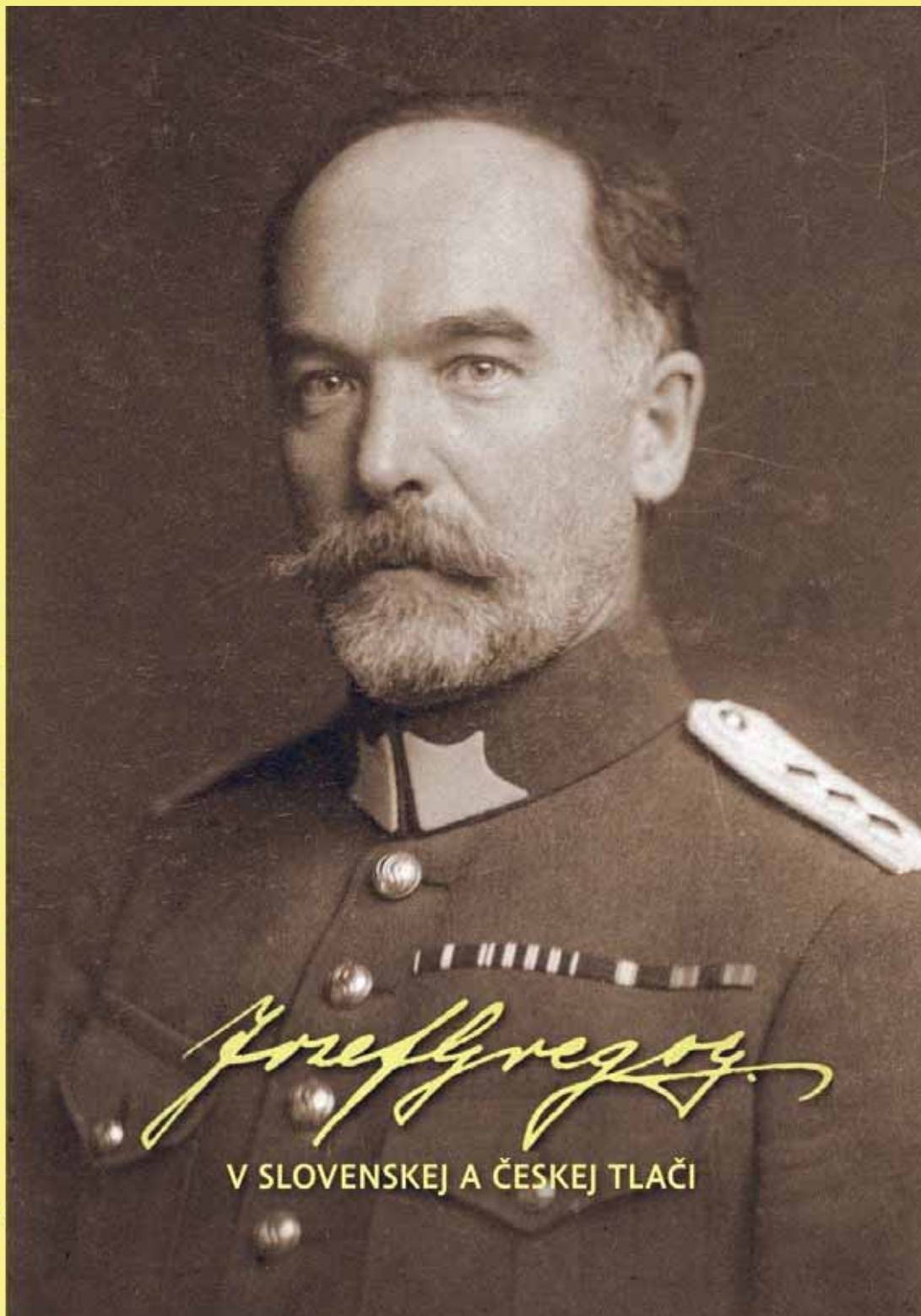
HANA GREGOROVÁ V SLOVENSKEJ
A ČESKEJ TLAČI:
VÝBEROVÁ PERSONÁLNA BIBLIOGRAFIA.
OČENÁŠ, IVAN A SLAVOMÍRA
OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, EDS.
BANSKÁ BYSTRICA: ŠTÁTNA VEDECKÁ
KNIŽNICA, 2024. 91, [1] S.

Tvorba personálnych bibliografií má na Slovensku staršiu tradíciu a v nedávnej minulosti sa sústreďovala najmä v Slovenskej národnej knižnici. Postupne sa k tejto tvorbe, popri jednotlivých bibliografoch, pripájali aj vedecké, či bibliografické pracoviská regionálnych knižníc.

Pre zaujímavosť uvedieme, že v rokoch 1998 – 2015 bolo na Slovensku vydaných 2618 titulov bibliografií, z toho personálne bibliografie tvorili 512 titulov.¹

Medzi vedecké knižnice sa aktívne zaradila Štátna vedecká knižnica (ŠVK) v Banskej Bystrici, ktorá sa v poslednom čase prezentovala viacerými personálnymi bibliografiami (Ota Plávková: *Nič neodvolám*, Ladislav Ballek, Peter Karvaš a iné), naposledy personál-

¹ POLÁKOVÁ, Ivana. Personálne bibliografie v knižniciach na Slovensku v rokoch 1998 – 2015. In: Kubiček, T. : Medzníky bibliografie. Brno: Moravsko-zemská knihovna, 2017, s. 173.

nymi výberovými bibliografiami o literárnych tvorcoch Jozefovi Gregorovi Tajovskom² a Hane Gregorovej³. Obidve vyšli v edícii *Osobnosti*.

Obidve výberové personálne bibliografie zostavili Igor Očenáš a Slavomíra Očenášová – Štrbová, majú jednoduchú štruktúru, členenie na základné časti:

- biografické kalendárium,
- báseň venovaná tvorcovi,
- vedecká štúdia o tvorcovi,
- hlavná bibliografická časť (súpis diela spolu s ohlasmi a literatúrou o spisovateľovi),
- zoznam použitých skratiek a značiek,
- menný register,
- obrazová príloha, zostavená z fotografií zo zbierkového fondu Literárneho a hudobného múzea ŠVK v Banskej Bystrici.

Výberová personálna bibliografia – Jozef Gregor Tajovský v slovenskej a českej tlači bola vydaná k 150. výročiu narodenia spisovateľa. Spisovateľ Jozef Gregor Tajovský patrí medzi neprehliadnuteľných predstaviteľov literárneho realizmu v prvej polovici 20. storočia. Jeho literárne dielo prezentuje prózu, drámu, poéziu i publicistiku. Jeho dielo na základe žánrov obsahuje črty, poviedky, veselohry, historické hry, ale aj politické články, medailóny a nekrológy. Autor umelecky stvárnil jednak svoj vlastný život, a jednak život bežných dedičanov Slovenska, najmä počas prvej svetovej vojny a po nej, pričom vyzdvihoval zväčša vzťahy v medziludskej rovine.

Prozaické a dramatické dielo J. G. Tajovského približuje literárnovedná štúdia doc. PaedDr. Ivica Hajdučekovej, PhD. – **Poetologické premeny Jozefa Gregora Tajovského v prízme literárnej vedy 20. a 21. storočia.** Biografické kalendárium J. G. Tajovského podáva v chronologickom prehľade základné údaje o životných osudoch tohto spisovateľa (1875 – 1940) s odkazmi na literatúru a pramene.

Podstatnú časť výberovej personálnej bibliografie tvorí súpis diela spisovateľa a literatúry o ňom v nasledovnej štruktúre:

I. Literárne dielo J. G. Tajovského

1. Slovenské a české **knižné vydania** (próza, dráma, memoárové a iné knižné dokumenty; súborné vydania a výbery);
2. Texty v slovenských a českých **periodikách** (poézia, próza, dráma, memoárové a príležitostné texty; publicistika).

² Jozef Gregor Tajovský v slovenskej a českej tlači : výberová personálna bibliografia. Ivan Očenáš a Slavomíra Očenášová-Štrbová, eds.; štúdiu nap. Ivica Hajdučeková ; graf. úpr. Peter Valach. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica, 2024. – 167, [1] s. : fotogr.. (Edícia Osobnosti ; zv. 26). ISBN 978-80-8227-026-9.

³ Hana Gregorová v slovenskej a českej tlači : výberová personálna bibliografia / zost. Slavomíra Očenášová-Štrbová a Ivan Očenáš, eds.; štúdiu nap. Dana Hučková ; graf. úpr. Peter Valach. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica, 2024. – 91, [1] s. : fotogr. (Edícia Osobnosti ; zv. 27). ISBN 978-80-8227-027-6.

II. Život a tvorba J. G. Tajovského v reflexiách (knižné publikácie, heslá v encyklopédiách a slovníkoch; príležitostné a iné knižné publikácie; texty v periodických publikáciách; príležitostná poézia v periodických a neperiodických publikáciách).

Výberová personálna bibliografia – Jozef Gregor Tajovský v slovenskej a českej tlači obsahuje 1342 bibliografických záznamov o diele, pracovnom a osobnom živote i svetonázore J. G. Tajovského, ktoré registruje na základe tlačených aj elektronických knižných, periodických a neperiodických a ďalších dokumentov.

Z toho:

- vlastná tvorba s ohlasmi tvorí 807 bibliografických záznamov;
- 535 bibliografických záznamov predstavuje Tajovského život a hodnotenie jeho tvorivej a verejnej činnosti;
- bibliografické záznamy sú radené chronologicky a v rámci príslušného roka abecedne.

Žiaľ, zo záznamov sa nedozvieme:

- koľko z celkového počtu bibliografických záznamov tvoria ohlasy (recenzie);
- koľko bibliografických záznamov je v českom jazyku, pričom v názve táto informácia je.

Bibliografické záznamy neobsahujú ani predmetové heslo, čo uberá na kvalite výstupu. Takisto absentuje názvový register. Zostavovatelia do príležitostných a iných knižných publikácií zaradili katalógy k výstavám, súbory foto-pohľadníc atď., avšak tieto tlačené výstupy zaraďujeme do špeciálnych dokumentov. Práve tejto oblasti sa mohli venovať podrobnejšie, pretože v praxi sa na ne neprávom zabúda. V publikáciách by sa žiadala kapitola o literárnych zbierkach manželov Gregorovcov, ktoré sa nachádzajú vo fonde Literárneho a hudobného múzea (LHM) v Banskej Bystrici, keďže je organizačnou súčasťou ŠVK v Banskej Bystrici. Dúfala som, že nájdem aj súpis osobných predmetov, kníh, drobných tlačí, výtvarných diel, fotografií, či magnetických pásov atď.

Výberová personálna bibliografia – Hana Gregorová v slovenskej a českej tlači bola vydaná k 140. výročiu narodenia tejto spisovateľky. Obsahuje 479 bibliografických záznamov o jej autorskej tvorbe, živote a hodnotení tvorivej aj verejno-spoločenskej činnosti H. Gregorovej.

Životné osudy Hany Gregorovej podáva biografické kalendárium spisovateľky, ktoré má podnadpis – jej rodné meno *Anna Božena Lilgová* – čo je rarita. Portrét spisovateľky a kultúrnej činiteľky približuje štúdia doc. Dany Hučkovej, CSc. „**Za právo byť spisovateľkou (k životu a dielu Hany Gregorovej)**“. Jej aktivity „od začiatku 20. storočia reagovali na modernizmus slovenskej ženy, ale takisto to, ako si ona sama vytvárala svoju umeleckú

identitu.“⁴ Herečka, organizátorka kultúrneho diania, prekladateľka, spisovateľka, redaktorka, cestovateľka, aktivistka ženského národného hnutia a manželka Jozefa Gregora Tajovského najväčšie vstúpila do ženského hnutia v zmysle emancipácie. So silou vlastného hlbokého presvedčenia, s nezlomnosťou napriek mužskej (a nielen ich) nevôli, cieľavedome šla svojou cestou. Túto jej cestu ako priekopníčky ocenila až ďalšia generácia ako výnimočnú.

Hlavnú časť výberovej personálnej bibliografie Hany Gregorovej tvorí podrobný bibliografický súpis, ktorý je koncipovaný v približne rovnakej štruktúre ako J. G. Tajovský, a to nasledovne:

I. Literárne dielo Hany Gregorovej

1. Slovenské a české **knižné vydania** (pôvodná próza a prekladová próza, memoárové a iné knižné dokumenty).
2. Texty v slovenských a českých **periodikách** (pôvodná a prekladová próza, memoárové a príležitostné texty; publicistika).

II. Život a činnosť Hany Gregorovej v reflexiách (knižné publikácie, heslá v encyklopédiách a slovníkoch; texty v periodických publikáciách).

Dvorný grafik ŠVK BB – Ing. Peter Valach, obidve publikácie „zladil“ rovnako vkusne, aby určitým spôsobom tvorili kompaktný celok tohto manželského páru.

Výberové personálne bibliografie si možno objednať v e-shope ŠVK v Banskej Bystrici,⁵ prípadne osobne na Oddelení výskumu a bibliografie ŠVK BB.

Zaželajme publikáciám čo najskorší nulový zostatok na skladových kartách a skorú dotlač uvedených knižných titulov!

Výberové personálne bibliografie J. G. Tajovského a Hany Gregorovej, podávajúce prehľad o literárnej tvorbe a životných osudoch týchto spisovateľov, budú iste príspevom k ďalšiemu poznávaniu a skúmaniu týchto reprezentantov modernej slovenskej literatúry.

Ing. Ivana Poláková, PhD.

⁴ HUČKOVÁ, Dana, 2024. Za právo byť spisovateľkou. In: *Hana Gregorová v slovenskej a českej tlači : výberová personálna bibliografia*, odk. 3., s. 18.

⁵ Publikácie na predaj [online]. [cit. 27. 5. 2025]. Dostupné na: <https://svkbb.eu/produkt/hana-gregorova-v-slovenskej-a-ceskej-tlaci-vyberova-personalna-bibliografia/>

Hana Gregorová
V SLOVENSKEJ A ČESKEJ TLAČI

KNIHA I / 2025

Acta Culturae Librorum / Časopis pre výskum dejín knižnej kultúry

Zostavila a redigovala: Mgr. Daniela Škulová

Vydala

Slovenská národná knižnica,
Nám. J. Čigera Hronského 1, 036 01 Martin,
v Martine roku 2025.

Zodpovedný redaktor: PhDr. Stanislava Knapčoková, PhD.

Technický redaktor, autor obálky a grafickej úpravy: Ing. Monika Struharňanská, PhD.

Jazykový redaktor: Mgr. Ľuba Lučanská

Obálka je inšpirovaná väzbou uhorskej (pravdepodobne bratislavskej) proveniencie patriacej inkunábule: Hugo de Sancto Victore. De sacramentis Christianae fidei. Strasbourg, Georg Husner, 30.7.1485.
Signatúra: SNK Inc B 126.

Počet strán 164.

